

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

**ВОЗНІЮК Андрій Андрійович
ЩИРСЬКА Вікторія Сергіївна**

**ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЮ
МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ,
ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ**

Монографія

КИЇВ 2017

УДК 343.237 : 343.974
ББК Х 628.3
В 645

*Рекомендовано до друку вченою радою Національної академії
внутрішніх справ 29 листопада 2016 р. (протокол № 23)*

Рецензенти:

Джужа Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, Національна академія внутрішніх справ, головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи;

Житний Олександр Олександрович – доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, професор кафедри кримінально-правових дисциплін;

Назимко Єгор Сергійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Донецький юридичний інститут МВС України, проректор

Вознюк А. А., Щирська В. С.

В 645 Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : монографія / А. А. Вознюк, В. С. Щирська. – К. : Освіта України, 2017. – 184 с.

Друкується в авторській редакції.

ISBN 978-617-7480-20-3

Роботу присвячено дослідженню питань щодо запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Розкрито теоретико-методологічні засади дослідження проблем запобігання цим злочинам, зміст елементів їх кримінально-правової та кримінологічної характеристики, зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за їх учинення. Розроблено систему заходів запобігання злочинам, передбаченим ст. 317 КК України, на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

Монографія може бути корисною для науковців і студентів, суддів, працівників правоохоронних органів, юристів-практиків.

ББК Х 628.3

© А. А. Вознюк, В. С. Щирська, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЮ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ	8
1.1. Стан наукових досліджень проблем запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	8
1.2. Кримінально-правова характеристика організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	20
1.3. Зарубіжний досвід запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	32
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ	44
2.1. Концептуальні засади запобігання організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	44
2.2. Кількісно-якісні показники організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	51
2.3. Кримінологічна характеристика осіб, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів	69
2.4. Причини та умови організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	80
Висновки до розділу 2	95
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЮ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ	101
3.1 Заходи загального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	101

3.2 Заходи спеціального та індивідуального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	118
3.3 Кримінально-правові заходи запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	134
Висновки до розділу 3	145
ВИСНОВКИ	147
ДОДАТКИ	155

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВІІ	Вірус імунодефіциту людини
ЗМІ	Засоби масової інформації
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
МВС	Міністерство внутрішніх справ
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РФ	Російська Федерація
СНІД	Синдром набутого імунодефіциту
СНД	Співдружність Незалежних Держав

ВСТУП

Відповідно до ст. 3 Конституції України, здоров'я людини належить до найвищих соціальних цінностей. У ст. 49 Основного Закону задекларовано право кожного на його охорону. Відтак ефективна протидія посяганням на здоров'я населення є надзвичайно важливим чинником розбудови правової та соціальної держави європейського зразка.

Найбільш небезпечною групою протиправних діянь, що посягають на здоров'я населення, є злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. За даними Генеральної прокуратури України, з-поміж усіх облікованих кримінальних правопорушень у 2015 р. (565,2 тис.) їх питома вага становить 4,6 % (25,9 тис.) і вони посідають третє місце у загальній структурі злочинності.

Одним із найбільш небезпечних серед цих протиправних діянь є організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яка в структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення посідає четверте місце з питомою вагою 4 % (1044 злочини у 2015 р.). Водночас необхідно зважати на той факт, що офіційні статистичні дані не відображають реального стану вчинення таких діянь, оскільки, за даними правоохоронців, їм притаманний здебільшого високий або середній рівень латентності.

Масштаби суспільної небезпеки правопорушень цієї категорії визначаються й зв'язком з іншими злочинами, передусім передбаченими ст. 309 та 307 Кримінального кодексу (далі – КК) України, що посідають, відповідно, перше (57 %) та друге (25 %) місце в структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

Створення місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів сприяє зростанню рівня споживання наркотиків, яке набуло загрозливих масштабів. Згідно з даними МВС України, лише у 2015 р. було зареєстровано понад 60 тис. наркоспоживачів. Проте, як свідчить Всесвітня організація охорони здоров'я, на облік стає в середньому кожен 50-й наркоман. Тобто реальний показник споживачів наркотиків може перебувати в межах трьох млн.

Пошук шляхів запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів слугував предметом дискусій у працях Ю. В. Александрова, А. М. Бабенка, В. А. Бублейникова, В. В. Василевича, В. В. Голіни, О. П. Гороха, В. О. Глушкова, О. М. Джужі, І. О. Доброреза, А. І. Долгової, В. І. Женунтія, О. О. Житного, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, Т. Л. Кальченко, О. Г. Колба, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвинова, О. В. Наден, Є. С. Назимка, Д. Й. Никифорчука, І. В. Однолько, В. І. Осадчого, Г. І. Піщенко, В. Г. Пшеничного, А. В. Савченка, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та ін.

Водночас проблемні питання кримінально-правової та кримінологічної протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів досліджували А. А. Афанасьєв, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош, М. Й. Коржанський, Є. Ю. Кулієв, О. М. Лемешко, А. А. Музика, О. І. Перепелиця, І. Г. Поплавський, Е. В. Расюк, О. М. Стрільців, Є. В. Фесенко, М. С. Хруппа, В. П. Шадрін, В. С. Яловик та ін.

Констатуючи значний внесок учених у розробку зазначеної проблематики, зауважимо, що їхні праці стосувалися лише певних її аспектів. Тому особливості кримінологічної характеристики цих злочинів (рівень, структура, динаміка, латентність, причини та умови, кримінологічні ознаки особи злочинця) і подальша розробка та застосування ефективних запобіжних заходів (на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях) залишилися поза межами ґрунтовного дослідження. З огляду на це, правоохоронні органи не мають у своєму арсеналі сучасних ефективних інструментів щодо запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Це, відповідно, негативно впливає на стан протидії наркотизації населення країни та забезпечення її внутрішньої безпеки. Зазначене й зумовило актуальність і вибір теми дослідження.

Висновки монографії ґрунтуються на українському та зарубіжному кримінальному законодавстві, кримінально-правовій та кримінологічній доктрині, судовій практиці і можуть використовуватися не лише для удосконалення кримінального законодавства у теорії кримінального права та заходів запобігання злочинам у кримінології, але й у інших науках, що вивчають проблеми протидії злочинності, зокрема у кримінальному процесі, криміналістиці, оперативно-розшуковій діяльності.

Щиру вдячність висловлюємо рецензентам монографії – Дзужі Олександрову Миколайовичу, Житному Олександрову Олександровичу, Назимку Єгору Сергійовичу та колегам за їх слухні поради, зауваження та рекомендації у підготовці цієї праці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЮ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

1.1. Стан наукових досліджень проблем запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів¹ є пріоритетним завданням діяльності правоохоронних органів.

У Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011–2015 роки головними проблемами, які потребували розв'язання, було визнано: високий рівень попиту на наркотичні засоби та психотропні речовини, а також лікарські засоби, зловживання якими може викликати наркотичну залежність; низьку ефективність діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на реалізацію державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; неналежний рівень міжвідомчої координації та практичної взаємодії центральних органів виконавчої влади у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; відсутність належного контролю за виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, відпуском, обліком, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність; низький рівень поінформованості населення щодо наслідків розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських

¹ Наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наркотичні засоби і наркотики в цьому дослідженні вжито як синоніми.

Психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури й властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин (далі – прекурсори) – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР).

засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, вживання зазначених засобів і речовин не за медичним призначенням; недостатність вжиття заходів, спрямованих на реабілітацію осіб із наркотичною залежністю; здійснення незаконного транзиту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів територією України.

Розв'язання зазначених проблем можливе за умов здійснення на державному рівні заходів щодо протидії поширенню наркоманії та боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів¹.

Переважає більшість окреслених у Концепції проблем безпосередньо чи опосередковано пов'язана з виготовленням та розповсюдженням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Водночас одним із найбільш поширених та небезпечних злочинів цієї категорії є організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення таких засобів і речовин (діяння, передбачене ст. 317 КК України).

Пояснюється це тим, що зазначені місця є осередками тимчасового зосередження певних мікрогруп кримінального характеру – осіб, які об'єдналися із метою придбання, виготовлення, зберігання або спільного вживання наркотиків.

Осіб, які збувають наркотичні засоби, ці осередки приваблюють тим, що в них мешкають полінаркомани, які вживають усі види наркотиків, здебільшого канабісної групи й опіати. У таких місцях кустарним способом виготовляють препарати з маку, конопель. Вони приваблюють збувачів ще й тим, що в окремих випадках є місцями концентрації постійних платіжоспроможних споживачів наркотиків. Таким чином, у збувача, який має або обслуговує наркокубло, є постійне джерело доходу.

Колективне вживання наркотику особливо характерне для тих, хто вживає наркотичні засоби канабісної групи, адже відчуття ейфорії передається колом, а також посилюється і збагачується завдяки зоровому сприйняттю один одного. Для споживачів героїну кубло приваблює тим, що вони можуть придбати наркотик спільно².

Слушною є думка В. П. Шадріна стосовно того, що саме в кублах здійснюється культивування негативних явищ, формування та пропагування соціально шкідливих для морального й фізичного здоров'я звичок, криміногенних традицій, «винаходження» нових одурманюючих засобів і

¹ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

² Дондуков Б. Г. Криминалистическая характеристика мест незаконного сбыта наркотиков / Б. Г. Дондуков // Российский следователь. – 2010. – № 4. – С. 2–3.

способів введення їх в організм¹. Цей фактор відіграє помітну роль як у зростанні рівня злочинності, так і загальному негативному впливі на здоров'я населення.

Кожному місцю незаконного вживання, виробництва чи виготовлення таких засобів та речовин притаманні певні особливості, групування яких має важливе значення для превентивної діяльності.

Так, Г. Л. Осипов стверджує, що аналіз слідчої практики дає змогу виділити два види кубел: «елітні» та «бомжівські». Перші – нечисленні, об'єднують заможних людей, які вживають героїн та інші коштовні наркотичні засоби. У других зазвичай збираються опійні наркомани: господар такого наркокубла надає житло групі наркоманів – за гроші або дозу. Причому в обох випадках вдаються до досить жорстких засобів конспірації².

На нашу думку, за ціловим призначенням місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід поділити на два види: 1) місця для незаконного вживання та/або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) місця для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (підпільні нарколабораторії). Підпільна нарколабораторія є особливим, хоча й не надто поширеним різновидом цих місць. Щорічно правоохоронні органи виявляють близько тисячі підпільних нарколабораторій³. Для порівняння за рік у США викривається понад 1200 підпільних лабораторій з виготовлення наркотиків⁴.

Більшість із них мають так званий «кухонний» характер, де із застосуванням спеціального лабораторного обладнання виготовляють психотропні та наркотичні засоби з «ефедрину», отримували опій із макової соломи. Розташовують їх переважно у квартирах, приватних домоволодіннях, гаражах, сараях, літніх кухнях тощо. До того ж, нині помітно збільшилася кількість виявлених підпільних лабораторій, що виготовляють синтетичні наркотики амфетамінової групи, а також сильнодіючі речовини. В окремих випадках у їх роботі беруть участь дипломовані фахівці з медичною та хімічною освітою, студенти, технічний персонал науково-дослідних установ⁵.

А. П. Закалюк вважає процес створення в Україні підпільних лабораторій із виробництва наркотиків (первітин, ефедрин, популярний «екстазі» тощо)

¹ Шадрин В. П. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для одурманивания и проблемы ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шадрин Виктор Петрович. – Омск, 1991. – С. 6.

² Осипов Г. Л. Личность организатора и содержателя наркопритонов / Г. Л. Осипов // Общество и право. – 2011. – № 1 (33). – С. 150–155.

³ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – С. 446.

⁴ Вербенський М. Г. Кримінологічна характеристика транснаціональних злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів / М. Г. Вербенський // Право і Безпека. – 2009. – № 5. – С. 104.

⁵ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – С. 446.

наслідком ускладнення користування зовнішніми джерелами надходження наркотиків та високої вартості останніх¹.

Термін «підпільна нарколабораторія» іноземні дослідники використовують для позначення злочинної діяльності, пов'язаної з виготовленням наркотиків чи психотропів шляхом синтезування вихідної сировини, з якої їх одержують. Зокрема, науковці визначають підпільну лабораторію, по-перше, як будь-яке приміщення, у якому такі речовини виготовляють механічним способом за допомогою примітивного побутового устаткування (пресів і лещат, м'ясорубок, млинків для кави, каструль, мисок) із використанням найпростіших хімікатів – «марганцівки», оцтової есенції, йоду, харчової соди, аміаку, активованого вугілля тощо; по-друге, як місця, у яких, використовуючи таке саме устаткування й хімікати, виготовляють наркотичні чи психотропні речовини у великих або особливо великих розмірах для масового збуту; по-третє, як приміщення, де виготовлення зазначених речовин відбувається методом синтезу вихідної природної чи хімічної сировини, з якої їх одержують, з використанням високих технологій і комплексу лабораторної техніки та посуду².

Варто також ознайомитися з позиціями щодо підпільних нарколабораторій, висловленими іноземними фахівцями. Експерти юридичної служби Міжнародного комітету з контролю за наркотиками ООН зазначають, що підпільна нарколабораторія – це хімфабрика в мініатюрі. У таких лабораторіях можуть використовувати як високотехнологічне устаткування (спеціальні нагрівальні прилади, конденсаційні трубки, колби для реакцій, різний лабораторний посуд тощо), так і звичайний кухонний посуд. Крім того, у комплект лабораторного устаткування входять також прекурсори й різні реагенти, які використовують під час виготовлення наркотиків і психотропів. Ці лабораторії, на думку експертів, можуть бути розташовані в будь-якому місці: в ізольованих фермерських господарствах, міських житлових будинках і приміщеннях комерційних підприємств, у гірських районах. Устаткування підпільних лабораторій може бути різним: як примітивним, так і найсучаснішим. Працювати в них можуть фахівці різного рівня – від висококваліфікованих біохіміків до непрофесійних заповзятливих людей. У підпільних лабораторіях виготовляють різноманітні види наркотичних і психотропних речовин: героїн, кокаїн, метамфетаміни, галюциногени й ін.³

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – С. 437

² Діяльність підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків з виявлення та ліквідації підпільних нарколабораторій: Посібник / М. С. Хруппа, Д. Й. Никифорчук, В. А. Семенюк та ін.; за заг. ред. М. С. Хруппи. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – С. 7.

³ Руководство ООН по подготовке кадров в области обеспечения законов о наркотиках, руководящие принципы для работников правоохранительных органов. – Нью-Йорк, 1990. – С. 42.

Фахівці у сфері протидії незаконному наркообігу зауважують, що підпільну лабораторію, з огляду на співвідношення роду й виду, потрібно розглядати не як хімфабрику в мініатюрі, у якій виготовляють будь-які наркотичні чи психотропні речовини, а як форму спеціально обладнаного приміщення, призначеного для виготовлення наркотиків чи психотропів синтетичним шляхом. В іншому разі підпільна нарколабораторія як особливе місце й знаряддя, дібрані чи пристосовані для здійснення наркозлочину, передбаченого ст. 307, 309 КК України, утрачає кримінально-правове значення.

Безперечно, власне підшукування місця виготовлення наркотиків чи психотропів не дає підстави стверджувати, що тут буде розміщено підпільну нарколабораторію. Для такого переконання необхідно, щоб виготовлювач не лише дібрав або пристосував відповідне устаткування як знаряддя здійснення наркозлочину, а й мав вихідну сировину, з якої одержують зазначені речовини, а також прекурсори й інші хімічні речовини, які використовують для їх виготовлення.

Український законодавець виділив окремі види дібрання та пристосування знарядь і засобів здійснення незаконного виготовлення наркотичних чи психотропних речовин, а також їх аналогів у самостійні склади злочину, зокрема: викрадення, привласнення, виготовлення, придбання, зберігання, вимагання устаткування, призначеного для їх виготовлення або заволодіння ним шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем (ст. 313 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання прекурсорів із метою їх використання для виробництва чи виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 311 КК України).

Наведені кримінально-правові норми свідчать про те, що злочинні дії, передбачені ними, безпосередньо пов'язані зі створенням і функціонуванням підпільних нарколабораторій. Без наявності відповідного устаткування та прекурсорів украї важко одержати так званий діючий природний алкалоїд (морфін з опію, каннабінол зі смоли конопель, екгонін із соку листя рослини коки, ефедрин із соку трави ефебри, ЛСД із ріжків тощо), не кажучи вже про синтетичні наркотики чи психотропи (промедол, фенадон, пальфін, первитин, ефедрон, «екстазі» та ін.).

Зважаючи на вищевикладене, учені пропонують застосовувати в теорії та практиці боротьби з незаконним наркообігом поняття «підпільна нарколабораторія», позначаючи ним будь-яке приміщення, оснащене промисловим чи кустарним обладнанням, за допомогою якого здійснюється хіміко-технологічний процес екстрагування, перегонки, очищення й синтезу наркотико-, психотроповмісної сировини чи прекурсорів для незаконного одержання готових природних, напівсинтетичних і синтетичних наркотиків чи психотропів із метою їх особистого чи внутрішньогрупового споживання або збуту іншим особам.

У пропонованому визначенні виділено спільну істотну ознаку поняття підпільної нарколабораторії – наявність спеціально обладнаного приміщення,

призначеного для виготовлення наркотиків, психотропів або їхніх аналогів синтетичним шляхом. У межах цього тлумачення наявна також вказівка на: специфічний предмет такої злочинної діяльності – синтетичні чи напівсинтетичні наркотичні та психотропні речовини або їхні аналоги, виготовлення яких є можливим лише в підпільній нарколабораторії; загальну для всіх видів такої лабораторії ознаку об'єктивної сторони – здійснення в них хіміко-технологічного процесу, що виявляється в екстрагуванні, перегонці, очищенні й синтезі вихідної сировини для одержання готових наркотиків, психотропів чи їх аналогів; конкретну ознаку суб'єктивної сторони, тобто мету (для особистого чи внутрішньогрупового їхнього споживання або для збуту іншим особам)¹.

На нашу думку, нарколабораторії притаманна й така ознака, як серійне одержання наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та/або рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують.

З метою запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зокрема функціонуванню нарколабораторій та іншим злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, в Україні прийнято низку спеціальних нормативно-правових актів, серед яких закони України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р., «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 р. та ін. У ст. 317 КК України встановлено кримінальну відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщень із цією метою.

У контексті положень зазначених нормативно-правових актів слід розробляти тактику і стратегію запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яка повинна ґрунтуватися на результатах наукових досліджень. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати сучасний стан дослідження проблем запобігання таким злочинам. Вивчення наукової літератури свідчить про те, що питання протидії окресленим протиправним діянням розглядали фахівці в галузі кримінального права, кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Однак здебільшого це відбувалося фрагментарно та переважно в контексті протидії

¹ Діяльність підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків з виявлення та ліквідації підпільних нарколабораторій: Посібник / М. С. Хруппа, Д. Й. Никифорчук, В. А. Семенюк та ін.; за заг. ред. М. С. Хруппи. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – С. 13–17.

іншим злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Серед розробок українських фахівців у галузі кримінального права та кримінології вирізняються змістовністю праці Н. С. Хруппи «Кримінально-правова боротьба з розкраданнями наркотичних речовин (за матеріалами УРСР» (1984 р.)¹, В. М. Смітєнка «Кримінально-правова охорона здоров'я населення в СРСР» (1989 р.)², А. А. Музики «Кваліфікація органами внутрішніх справ злочинів, учинених на ґрунті наркоманії» (1988 р.)³ та «Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів» (1998 р.)⁴, А. М. Гуміна «Проблеми боротьби з наркотизмом серед засуджених у виправно-трудових колоніях» (1997 р.)⁵, О. В. Наден «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (2003 р.)⁶, Є. В. Фесенка «Злочини проти здоров'я населення та системи заходів із його охорони» (2004 р.)⁷, Р. М. Павленка «Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин» (2004 р.)⁸, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, Л. В. Дороша та інших «Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності)» (2005 р.)⁹, Е. В. Расюка «Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному

¹ Хруппа Н. С. Уголовно-правовая борьба с хищениями наркотических веществ (по материалам Украинской ССР) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / Н. С. Хруппа. – К., 1984. – 24 с.

² Смитиенко В. Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР / В. Н. Смитиенко. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1989. – 243 с.

³ Музыка А. А. Квалификация органами внутренних дел преступлений, совершаемых на почве наркомании : учеб. пособ. / А. А. Музыка – К. : НИИ РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. – 88 с.

⁴ Музыка А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / Музыка А. А. – К. : Логос, 1998. – 324 с.

⁵ Гумин А. М. Проблемы борьбы с наркотизмом среди осужденных в исправительно-трудовых колониях : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Гумин Алексей Михайлович. – К., 1997. – 380 с.

⁶ Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Наден. – Х., 2003. – 20 с.

⁷ Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія / Є. В. Фесенко. – К. : Атіка, 2004. – 280 с.

⁸ Павленко Р. М. Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Павленко Роман Миколайович. – К., 2004. – 200 с.

⁹ Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін.; За заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – 256 с.

наркобізнесу в Україні» (2005 р.)¹, О. І. Петренко «Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу» (2005 р.)², І. О. Доброреза «Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим)» (2006 р.)³, А. А. Бови, В. І. Женунтія, А. П. Закалюка «Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник» (2006 р.)⁴, В. А. Бублейникова «Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти» (2007 р.)⁵, О. П. Гороха «Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів» (2007 р.)⁶, О. В. Юношева «Примусове лікування від наркоманії: за і проти (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» (2007 р.)⁷, І. І. Митрофанова «Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини» (2009 р.)⁸, В. І. Женунтія, А. М. Бабенка «Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти,

¹ Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Расюк Едуард Вікторович. – К., 2005. – 324 с.

² Петренко О. І. Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Петренко. – К., 2005. – 20 с.

³ Доброрез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : монографія / І. О. Доброрез. – Сімферополь, 2006. – 200 с.

⁴ Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін.; за заг. ред. А. П. Закалюка. – К. : 2006. – 296 с.

⁵ Бублейник В. А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів. Кримінально-правовий і кримінологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Бублейник. – К., 2007. – 20 с.; Бублейник В. А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бублейник Володимир Анатолійович. – Дніпропетровськ, 2007. – 239 с.

⁶ Горох О. П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. П. Горох. – К, 2007. – 20 с.

⁷ Юношев О. В. Примусове лікування від наркоманії: за і проти (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) / О. В. Юношев. – Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2007. – 256 с.

⁸ Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Митрофанов Ігор Іванович. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.

запобігання» (2009 р.)¹, А. А. Музики, О. П. Гороха «Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів» (2010 р.)², Я. В. Ступника «Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади» (2011. р.)³, О. М. Литвака, І. В. Однолько «Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами» (2012 р.)⁴, А. С. Чепурко «Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів (ст. 315, 316, 317 КК України)» (2012 р.)⁵, С. В. Лосича «Кримінальна відповідальність за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» (2013 р.)⁶, О. О. Луцак «Кримінальна відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, учинені із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх» (2014 р.)⁷, А. В. Савченка, О. М. Стрільців «Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти» (2014 р.)⁸ та ін.

Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 317 КК України, висвітлено в працях Н. А. Запороженко «Розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або

¹ Женунтій В. І. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання: монографія / В. І. Женунтій, А. М. Бабенко; ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – Донецьк: Вебер (Донецька філія), 2009. – 222 с.

² Музика А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – Хмельницький: вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. – 224 с.

³ Ступник Я. В. Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ступник Ярослав Валерійович. – Х., 2011. – 213 с.

⁴ Литвак О. М. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами: монографія / Литвак Олег Михайлович, Однолько Інна Валентинівна. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУВС, 2012. – 268 с.

⁵ Чепурко А. С. Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів (ст.ст. 315, 316, 317 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. С. Чепурко. – Харків, 2012. – 18 с.; Чепурко А. С. Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів (ст.ст. 315, 316, 317 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Чепурко Андрій Сергійович. – Харків, 2012. – 219 с.

⁶ Лосич С. В. Кримінальна відповідальність за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Лосич. – Запоріжжя, 2013. – 20 с.

⁷ Луцак О. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинені із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Луцак. – К., 2014. – 20 с.

⁸ Савченко А. В. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти: посібник / А. В. Савченко, О. М. Стрільців; за ред. В. В. Коваленка. – К.: НАВС, 2014. – 146 с.

їх аналогів» (2011 р.)¹, Н. А. Запорощенко та А. А. Вознюка «Розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»². Криміналістичну характеристику цих злочинів частково розглянув О. В. Одерій, В. М. Лисенко в роботі «Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів» (2004 р.)³.

Аналіз зазначених праць свідчить про те, що в Україні з моменту прийняття нового КК України (2001 р.) не було здійснено жодного спеціального комплексного монографічного дослідження, присвяченого суто проблематиці запобігання злочинам, передбаченим ст. 317 КК України.

Серед наукових напрацювань зарубіжних учених у галузі кримінального права варто відмітити дослідження: Е. Ю. Кулієва «Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць розпусти для споживання наркотичних засобів» (1990 р.)⁴, В. П. Шадріна «Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць розпусти для одурманення та проблеми її реалізації» (1991 р.)⁵, В. С. Яловики «Кримінально-правові заходи боротьби з організацією або утриманням місць розпусти для розпивання спиртних напоїв, вживання наркотиків та інших одурманюючих засобів» (1991 р.)⁶, М. В. Азарової «Кримінологічна характеристика організації або утримання притонів для вживання наркотичних засобів або психотропних речовин» (2004 р.)⁷, А. А. Афанасьєва «Організація або утримання місць розпусти для

¹ Запорощенко Н. А. Розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Запорощенко Наталія Андріївна. – К., 2011. – 281 с.

² Запорощенко Н. А. Розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : метод. рек. / Н. А. Запорощенко, А. А. Вознюк. – К., ХмДЦНП, 2011. – 58 с.

³ Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : [наук.-практ. посіб.] / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Х. : Золоті сторінки, 2004. – 164 с.

⁴ Кулиев Э. Ю. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для потребления наркотических средств: (На материалах ТССР, УзССР, КиргССР, ТаджССР) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Э. Ю. Кулиев. – Томск, 1991. – 16 с.

⁵ Шадрин В. П. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для одурманивания и проблемы ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шадрин Виктор Петрович. – Омск, 1991. – 188 с.

⁶ Яловик В. С. Уголовно-правовые меры борьбы с организацией или содержанием притонов для распития спиртных напитков, потребления наркотиков и других одурманивающих средств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / В. С. Яловик. – Москва, 1991. – 22 с.

⁷ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – 169 с.

споживання наркотичних засобів або психотропних речовин: кримінологічний і правовий аспекти» (2007 р.)¹, Г. Л. Осипов «Утримання місць розпусти для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (2012 р.)² та ін.

У цих дослідженнях розкрито особливості кримінальної відповідальності за аналогічні та суміжні злочини, передбачені КК РФ, їх кримінологічну характеристику. Водночас заходам запобігання цим протиправним діянням приділено недостатньо уваги.

За результатами аналізу сучасного стану дослідження проблем протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід констатувати, що значна частина праць підготовлена за часів СРСР. Вони ґрунтувалися на нормах КК України 1960 р. або ж стосувалися російського законодавства. Отримані за таких умов дані не досить точно відображають сучасну ситуацію у сфері організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. До того ж, чимало досліджень присвячено злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів загалом.

Отже, питання протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розглянуто недостатньо повно, а проблеми кримінальної відповідальності, кримінологічної характеристики та запобігання цим злочинам залишилися поза межами комплексного монографічного дослідження.

Підвищення ефективності запобігання організації або утриманню таких місць потребує вирішення низки проблемних питань і розроблення ефективних науково обґрунтованих превентивних заходів.

Передусім потребують удосконалення положення кримінального законодавства щодо визначення поняття та встановлення різновидів місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 досить обмежено тлумачить такі місця, оскільки відносить до них лише приміщення. Водночас аналіз положень ст. 317 КК України свідчить про те, що приміщення є лише одним із різновидів таких місць. Відтак, нині в межах превентивного впливу правоохоронних органів

¹ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – 194 с.

² Осипов Г. Л. Притонотержательство для потребления наркотических средств или психотропных веществ: уголовно-правовые и криминологические аспекты : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Г. Л. Осипов. – М., 2012. – 30 с.

перебувають лише приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

У ст. 317 КК України не диференційовано кримінальну відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Кримінальну відповідальність за різні за ступенем суспільної небезпеки діяння передбачено в ч. 1 ст. 317 КК України. Так, за ступенем суспільної небезпеки організація місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів прирівнюється до їх утримання, а також надання приміщення із цією метою.

Через відсутність чітких критеріїв відмежування організації місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів від їх утримання та надання задля цього приміщень виникають проблеми під час кваліфікації злочинів, передбачених ст. 317 КК України.

Недостатньо обґрунтованими й ефективними є кваліфікуючі ознаки зазначеного злочину, зокрема вчинення його повторно та групою осіб.

З огляду на відсутність чіткого визначення меж кримінальної відповідальності за організацію або утримання підпільних нарколабораторій для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, у правоохоронних органів виникають труднощі під час їх виявлення та розслідування. Відсутність чітких кримінально-правових ознак цих об'єктів перешкоджає ефективному запобіганню їх створенню та функціонуванню.

Нині практично недослідженим залишається сучасний зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також запобігання їй. Це, відповідно, унеможливує врахування його в Україні.

Заходи щодо запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів розробляються з урахування структури, динаміки, питомої ваги злочинів, передбачених ст. 317 КК України, у загальній структурі злочинності, коефіцієнта їх інтенсивності та рівня латентності. Однак кількісно-якісні показники цих злочинів також залишаються недостатньо дослідженими.

Потребує встановлення весь комплекс причин та умов цих злочинів, на усунення яких має бути зорієнтована система заходів запобігання таким протиправним діянням.

Необхідно розробити кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини, передбачені ст. 317 КК України, а також типологію таких злочинців.

За результатами розв'язання вищезазначених проблем і розробки відповідних положень можна розробити ефективну систему правових, медичних, економічних, політичних та організаційних заходів із запобігання злочинам, передбаченим ст. 317 КК України, яка охоплює всі етапи циклу

превенційної діяльності – від недопущення вчинення злочину до кримінально-виконавчого впливу на засудженого та здійснюється на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

Розробка заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потребує з'ясування та розкриття змісту ознак складу злочину, кваліфікуючих ознак, рівня, структури, динаміки цих злочинів, їх причин та умов, особи злочинця й інших складових кримінально-правової та кримінологічної характеристики злочинів, передбачених ст. 317 КК України.

1.2. Кримінально-правова характеристика організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Ефективна система запобігання злочинам потребує встановлення передусім особливостей кримінальної відповідальності за його вчинення. Це зумовлює необхідність розгляду кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 317 КК України.

Невипадково О. М. Литвинов зауважує, що кримінально-правову характеристику конкретного виду злочину прямо чи опосередковано розглядають практично всі дослідники кримінологічної проблематики. Вона є матеріальною основою кримінологічної характеристики злочинів. Не викликає також сумнівів особливе значення для методики профілактичного впливу кримінально-правового поняття злочину, складу злочину та загальних положень, правил і процедур кримінально-правової кваліфікації злочинів. Тому автор пропонує в межах кримінологічних праць давати не розгорнуту кримінально-правову характеристику злочинів, а стисло, адже розробка цієї характеристики не належить до предметної та профільної сфери відповідних досліджень¹.

Погоджуючись із позицією вченого, варто відмітити, що окремі елементи кримінально-правової характеристики можна розглядати як матеріальну основу кримінологічної характеристики злочинів окремо, у межах самостійного підрозділу роботи, або ж під час дослідження окремих елементів кримінологічної характеристики злочинів. Водночас удосконалення ознак складу злочину та інших елементів кримінально-правової характеристики злочинів належить до правових заходів запобігання злочинам певного виду.

О. М. Литвинов вважає, що включення в кримінологічну характеристику злочинів елементів, які «запозичені» з кримінально-правової або криміналістичної та інших характеристик, – цілком природний процес,

¹ Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема / О. М. Литвинов // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 581–586 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lmkxz.pdf>

корисний і виправданий, якщо вони мають кримінологічне значення¹. Більше того, на нашу думку, елементи всіх трьох характеристик (кримінально-правової, кримінологічної та криміналістичної) мають окремі спільні риси, оскільки характеризують одне соціально негативне явище – злочин.

У теорії кримінального права серед учених немає однастайності щодо тлумачення такої кримінально-правової категорії, як кримінально-правова характеристика. Так, на думку Г. А. Матусовського, кримінально-правова характеристика окремих видів злочинів є, з одного боку, нормативним описом у відповідній нормі (нормах) кримінального закону певного діяння, а з іншого – узагальненням практики застосування цієї норми². Таке визначення виглядає неповним, оскільки не відображає всіх особливостей кримінальної відповідальності за злочин. Адже, як слушно стверджують В. Борисов та О. Пашенко, для розуміння кримінально-правової характеристики слід зважати на те, що в ній повинні відбиватися особливості певного виду злочинів, які мають значення для з'ясування їхньої соціальної та юридичної природи (сутності), суспільної небезпечності, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання тощо³.

Під кримінально-правовою характеристикою слід розуміти систему відомостей про злочин та інші категорії, пов'язані з кримінальною відповідальністю за його вчинення, що закріплена в КК України. На думку вченого, це характеристика певного об'єкта в системі КК (кримінально-правової науки) або крізь призму його норм та інститутів⁴.

Дослідження кримінально-правової характеристики будь-якого злочину потребує передусім визначення її елементів.

В. Борисов та О. Пашенко елементами кримінально-правової характеристики вважають: 1) соціальну обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; 2) суспільну небезпечність певного виду злочинів, як їх матеріальний субстрат; 3) протиправність діяння та її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки; 4) склад певного виду злочинів; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що перебувають поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їх учиненню; 6) особу злочинця⁵.

¹ Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема / О. М. Литвинов // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 581–586 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lomkxz.pdf>

² Матусовський Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – С. 47.

³ Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пашенко // Вісник академії правових наук України. – № 3 (42). – 2005. – С. 180–190.

⁴ Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 (86). – С. 154–160.

⁵ Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пашенко // Вісник академії правових наук України. – № 3 (42). – 2005. – С. 181–182.

Водночас, на наш погляд, кримінально-правова характеристика злочину повинна містити елементи, необхідні для правильної його кваліфікації, зокрема: 1) склад злочину; 2) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 3) характер (вид і розмір) покарання за злочин; 4) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння¹.

Ці елементи, необхідні не лише для кваліфікації злочину, притягнення до кримінальної відповідальності чи звільненні від неї, а й для створення ефективної системи запобігання цим злочинам. Більше того, запропоновані елементи розкривають найбільш важливі ознаки злочину, необхідні для правильного застосування закону про кримінальну відповідальність, а також не виходять за межі положень КК України та не дублюють елементи інших характеристик злочинів.

Таким чином, ураховуючи особливості злочину, передбаченого ст. 317 КК України, елементами його кримінально-правової характеристики є ознаки складу злочину, кваліфікуючі його ознаки та покарання.

Головним елементом кримінально-правової характеристики організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є склад злочину, який утворюють об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Родовий об'єкт злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення тлумачать по-різному, визначаючи його як: здоров'я населення (А. А. Музика)², здоров'я населення та систему заходів, спрямованих на його охорону (Є. В. Фесенко)³; відносини у сфері забезпечення встановленого законом порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також відносини у сфері забезпечення охорони здоров'я населення (А. М. Шульга, В. І. Павликівський, Ю. А. Вапсва)⁴.

¹ Вознюк А. А. Види кримінально-правової характеристики злочину / А. А. Вознюк, О. М. Грудзур // Митна справа. – 2014. – № 1 (91), частина 2. книга 2. – С. 63–67; Вознюк А. А. Види кримінально-правової характеристики злочину / А. А. Вознюк, О. М. Грудзур // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2013. – Спеціальний випуск № 6 «Адаптація оперативно-розшукової діяльності до нових законодавчих умов. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ОВС». – С. 210–216; Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 (86). – С. 154–160.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 887.

³ Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка, – 3-тє вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – С. 466.

⁴ Шульга А. М. Уголовное право Украины: основные вопросы и ответы: Пособие / Шульга А. М., Павликовский В. И., Вапсва Ю. А. «Берека-Нова», 2008. – С 370.

На нашу думку, ураховуючи класичні положення про родовий об'єкт злочину¹, крізь призму концепції суспільних відносин² його можна визначити як суспільні відносини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів та забезпечення охорони здоров'я населення, на які посягає злочин, завдаючи їм шкоду чи створюючи загрозу заподіяння такої шкоди. Не випадково О. О. Житний зауважує, що забезпечення захисту здоров'я кожної людини неможливе без створення належних умов для здоров'я населення загалом³.

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 317 КК України, вважають: здоров'я особи (А. А. Музика)⁴, суспільні відносини у сфері убезпечення здоров'я населення (І. Г. Поплавський)⁵, суспільні відносини, що виникають під час законного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (Ю. О. Данилевська, Д. В. Каменський)⁶.

Уважаємо, що найбільш оптимальною є позиція І. Г. Поплавського. Так, безпосередній об'єкт організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід визначити як суспільні відносини у сфері убезпечення здоров'я населення від поширення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, на які посягає злочин, заподіюючи їм шкоду чи створюючи загрозу заподіяння такої шкоди. Це пов'язано з тим, що місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

¹ Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник / Бажанов М. И. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 30; Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и её основание в советском уголовном праве / Брайнин Я. М. – М. : Юридическая литература, 1963. – С. 169; Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Коржанский Н. И. – М. : Академия МВД СССР, 1980. – С. 14–15; Кримінальне право України : Загальна частина : підруч. / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.; Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

² У теорії кримінального права виділяють декілька концепцій об'єкта злочину, зокрема його визначають як суспільні відносини, блага, цінності тощо. Водночас найбільш прийнятним, на наш погляд, є визначення об'єкта злочину як суспільних відносин.

³ Житний О. О. Реалізація міжнародних зобов'язань України щодо забезпечення охорони здоров'я населення кримінально-правовими засобами: проблеми та перспективи / О. О. Житний // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – С. 395–403.

⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 924.

⁵ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – С. 292.

⁶ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – С. 238.

призначені саме для розповсюдження цих речовин серед невизначеної кількості людей, тобто населення, а не однієї особи.

Стосовно предмета злочину, передбаченого ст. 317 КК України, у теорії кримінального права триває дискусія: одні вчені визнають ним наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори (О. О. Луцак, А. М. Шульга, В. І. Павликівський, Ю. А. Вапсва¹), а інші – місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, Л. В. Дорош, О. М. Лемешко, О. І. Перепелиця²).

М. С. Хруппа предметом злочину, передбаченого ст. 229–4 КК 1960 року (Організація або держання дому для вживання чи виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин), називав наркотичні засоби та психотропні речовини, зазначені в таблиці I, II, III Переліку³. Окремі російські науковці в галузі кримінального права предметом аналогічного злочину визнають наркотичні засоби й психотропні речовини⁴.

Таким чином, серед учених сформулювалися дві діаметрально протилежні позиції щодо такої факультативної ознаки об'єкта злочину, як предмет.

На нашу думку, найбільш прийнятною є позиція, відповідно до якої предметом досліджуваного злочину є зазначені місця, оскільки організація, утримання та надання приміщень стосуються передусім саме місць, а не наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Діяльність особи, яка вчиняє злочин, спрямована саме на цей предмет, його створення, забезпечення та підтримку нормального стану. До того ж, злочин учиняють насамперед шляхом впливу на місця, а вже потім – на наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги.

¹ Луцак О. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинені із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Луцак. – К., 2014. – С. 10; Шульга А. М. Уголовное право Украины: основные вопросы и ответы: Пособие / Шульга А. М., Павликовский В. И., Вапсва Ю. А. «Берека-Нова», 2008. – С. 370.

² Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін.; За заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – С. 109; Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: проблемні питання теорії та практики / А. А. Вознюк // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 3 (139). – С. 40–44.

³ Кримінальне право. Особлива частина. Підручник. / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін.; відпов. редактор Шакун В. І. – К. : НАВСУ – Правові джерела, 1999. – С. 740.

⁴ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Расширенный уголовно-правовой анализ / [Андреев Н. М., Арутюнов А. А., Баев О. Я.]; под общ. ред. В. В. Мозякова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – С. 561; Российское уголовное право. Особенная часть: Учебник для вузов. – СПб. : Питер, 2008. – С. – 445; Уголовное право: Общая и особенная части. Интенсивный полный курс. Издание 2-е, исправленное и дополненное / Под ред. Л. Д. Гаухмана, А. А. Энгельгардта. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – С. 108.

У цьому контексті не можна погодитись із А. В. Савченком та О. М. Стрільцівим, які вважають, що наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги є не предметом такого злочину, а місцем¹. Наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги не можуть бути місцем учинення злочину не лише в кримінально-правовому, а й кримінологічному та криміналістичному значенні.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 місцями для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів визнано будь-які жилі або нежилі приміщення (будинки, квартири, казино, більярдні, лазні, гаражі, сарай, склад, горище, підвал, землянка тощо) за умови, що вони визначені для використання із зазначеною метою². Аналогічно ці місця визначено в працях інших дослідників окреслених проблем³.

¹ Савченко А. В. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти: посібник / А. В. Савченко, О. М. Стрільців ; за ред. В. В. Коваленка. – К. : НАВС, 2014. – С. 56.

² Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

³ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 134–135; Бриллиантов А. В. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Методические материалы для студентов заочной формы обучения / А. В. Бриллиантов, А. П. Дьяченко. – М. : Международный университет (в Москве), 2000. – С. 62; Дьяков С. В. Уголовное право / С. В. Дьяков, А. А. Игнатьев, В. В. Лунеев, С. И. Никулин. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 1999. – С. 256; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Расширенный уголовно-правовой анализ / [Андреев Н. М., Арутюнов А. А., Баев О. Я.] ; под общ. ред. В. В. Мозякова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Издательство «Экзамен», 2003. – С. 561; Коржанский М. Й. Кваліфікація злочинів : [навч. посіб.] / М. Й. Коржанський. – [вид. 3-тє, доповн. та переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – С. 466; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – С. 493; Российское уголовное право: В 2-х т. – Т. 2. Особенная часть / Под ред. проф. А. И. Рарога. М. : Профобразование. – 2001. – С. 473; Уголовное право Российской Федерации: Учебное пособие: В 3-х т. – Т. II. Особенная часть / Под ред. В. П. Ревина, Р. А. Базарова. – Челябинск : Челябинский юридический институт МВД России 2001. – С. 199; Уголовное право. Особенная часть. Учебник для вузов. Ответственные редакторы: доктор юридических наук, профессор И. Я. Козаченко, доктор юридических наук, профессор З. А. Незнамова, кандидат юридических наук, доцент Г. П. Новоселов. – М. : Издательская группа НОРМА– ИНФРА – М, 1998. – С. 443; Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. Учебник / Под общ. ред. проф. Л. Д. Гаухмана, проф. Л. М. Колодкина и проф. С. В. Максимова. – М. : Юриспруденция, 1999. – С. 593; Шадрин В. П. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для одурманивания и проблемы ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шадрин Виктор Петрович. – Омск, 1991. – С. 166.

Зазвичай однією з ознак таких місць є їх періодичне чи систематичне відвідування споживачами наркотичних засобів чи психотропних речовин¹.

Визначення цих місць суто як приміщень значно звужує сферу документування протиправної діяльності осіб, що організовують чи утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Крім того, у ст. 317 КК України терміни «місце» та «приміщення» вжито як окремі, самостійні категорії, а отже для їх ототожнення немає підстав. У судовій практиці наявні випадки, коли вживання наркотичних засобів відбувається не в приміщенні, а в іншому місці, наприклад на подвір'ї, пляжі, в автомобілі, вагоні потягу тощо. Так, наприклад, в одному з випадків таке місце було організоване в саду приватного будинку².

У зв'язку з цим сумнівною є позиція Ю. В. Бауліна, відповідно до якої дії, пов'язані з організацією або утриманням місця незаконного виробництва, виготовлення чи вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів поза певним приміщенням (у лісі, на пляжі) не містять ознак цього злочину³.

Навпаки, особу, яка організувала або утримувала місця для незаконного виробництва, виготовлення, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів поза певним приміщенням (у саду, лісі, транспортному засобі тощо), необхідно притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 317 КК України.

Тому пропонуємо в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 уточнити визначення місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Його слід тлумачити як будь-яке місце, спеціально пристосоване чи надане для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

До того ж, у ст. 317 КК України поняття предмета злочину варто вживати в однині, а не множині. Адже кримінальна відповідальність настає за організацію або утримання й одного місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 317 КК України, передусім характеризується вчиненням однієї з таких дій: 1) організація місць

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 658.

² Вирок Волочеського районного суду Хмельницької області від 6 серпня 2012 р. Справа № 2203/1169/2012. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25569341>

³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 658.

для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) утримання таких місць; 3) надання приміщення з цією метою.

У теорії кримінального права та судовій практиці організацію такого місця визначають як учинення однією чи кількома особами дій, що фактично призвели до його створення або були на це спрямовані (підшукування приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо). Злочин такої форми вважається закінченим із моменту створення цього місця незалежно від того, почало воно функціонувати чи ні.

Водночас утримання зазначеного місця визначають як сукупність дій щодо підтримання його функціонування (матеріальне забезпечення, охорона, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо). Особа, яка утримує таке місце, може як володіти ним, так і розпоряджатися на інших підставах¹.

Аналіз змісту зазначених діянь вказує на те, що вони мають спільні риси, унаслідок чого під час кваліфікації злочину виникають труднощі у відмежуванні організації від утримання.

Наприклад, з огляду на аналіз вищезазначених положень Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 та позицій науковців, незрозумілим залишається те, яким діянням, що становить об'єктивну сторону злочину (організацією чи утриманням), слід уважати залучення клієнтів. Саме тому необхідно розробити більш чіткі критерії відмежування організації вказаних місць від їх утримання. Останнє можна визначити як надання зазначених засобів або речовин двічі й більше разів одному й тому самому чи різним відвідувачам.

Надання приміщення для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потрібно тлумачити як забезпечення можливості одній чи декільком особам використати його в такий спосіб хоча б один раз².

¹ Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

² Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – С. 239; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка, – 3-тє вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – С. 493; Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – С. 292; Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

Проте слід підтримати позицію тих науковців, які вважають за необхідне диференціювати відповідальність за окремі прояви цього злочину¹. На думку працівників ОВС, серед діянь, передбачених ст. 317 КК України, найбільший ступінь суспільної небезпеки має утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (52,4 %) (додаток Б 1). На нашу думку, найменш небезпечним є надання приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, оскільки особа цілеспрямовано не вчиняє дій щодо створення таких місць. Близькою за ступенем суспільної небезпеки є дія, що полягає в організації таких місць. Найбільш небезпечним є їх утримання².

Отже, утримання таких місць необхідно передбачити в окремій частині ст. 317 КК України, виклавши диспозицію ч. 1 і 2 в такій редакції:

«1. Організація місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою.

2. Утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів».

Якщо особа поряд з організацією (утриманням) місця чи наданням приміщення для незаконного вживання, виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів викрадала ці засоби чи речовини, або займалася їх незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням з метою чи без мети збуту, або збувала чи схилила інших осіб до їх вживання, їй дії необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 317 КК України, і, відповідно, статтями 307, 308, 309, 315 КК України³.

Утримання місця, надання приміщення одночасно для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та для розпуски кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених ст. 317, 302 КК України⁴.

¹ Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / Музика А. А. – К. : Логос, 1998. – 324 с. – С. 286; Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: проблемні питання теорії та практики / А. А. Вознюк // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 3 (139). – С. 43.

² Щирская В. С. Уголовно-правовая характеристика организации или содержания мест для незаконного употребления, производства или изготовления наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов по уголовному законодательству Украины / В. С. Щирская // Оралдың ғылым жаршысы. Политология, право, история. – № 19 (98). – 2014. – С. 41–47.

³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 659

⁴ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 659.

Споживання особою наркотичних або психотропних речовин спільно з іншими особами не звільняє її від відповідальності за надання приміщення для такої мети. Але якщо йдеться про групове споживання зазначених засобів чи речовин особами, які спільно проживають у цьому помешканні, такі дії не утворюють складу злочину, що аналізується¹.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 317 КК України, загальний. Це можуть бути організатори місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також особи, які їх утримують чи надають приміщення з цієї метою. Проте суб'єктом цього злочину не можуть бути відвідувачі таких місць, адже вони можуть бути суб'єктами інших злочинів, зокрема передбачених ст. 307, 309, 315 КК України.

У разі вчинення цього злочину із залученням неповнолітнього (ч. 2 ст. 317 КК України) його суб'єктом може бути лише особа, яка досягла 18 років.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 317 КК України, характеризується виною у виді прямого умислу та спеціальною метою, що передбачає забезпечення незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 317 КК України, є вчинення його: 1) повторно; 2) з корисливих мотивів; 3) групою осіб; 4) із залученням неповнолітнього.

Повторність означає вчинення двох або більше злочинів, передбачених ст. 317 КК України. Повторність відсутня в разі вчинення продовжуваного злочину, а також якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, визначеними законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено чи знято.

Є. В. Фесенко слушно зауважує, що в окремих випадках суди вбачають ознаки повторності надання приміщення, якщо в ньому спершу виготовляли наркотики, а потім – їх споживали. Водночас не враховується, що надання приміщення для виготовлення наркотиків із подальшим їх споживанням охоплюється єдиним умислом особи, тому ознака повторності в таких випадках відсутня².

На нашу думку, зазначену кваліфікуючу ознаку слід замінити на іншу – рецидив злочинів. Адже утримання вищезазначених місць є тривалим злочином і встановити в цьому разі повторність можливо в тому разі, коли злочин переривається або особа починає утримувати поряд з одним друге місце. У зв'язку з цим виникають труднощі у відмежування утримання місць від повторного надання приміщення. Повторне надання приміщень – це, з одного боку, повторність злочинів, а з іншого – утримання таких місць. Таким чином, постає питання: як правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння в цій ситуації?

¹ Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : дис. доктора юрид. наук : спец 12.00.08 / Фесенко Євгеній Володимирович. – К., 2004. – 444 с.

² Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : дис. доктора юрид. наук : спец 12.00.08 / Фесенко Євгеній Володимирович. – К., 2004. – 444 с.

Проблемним також є питання стосовно того, як слід тлумачити повторність – надання двох і більше приміщень чи одного приміщення двічі та більше разів? Водночас учинення злочину раніше судимою особою, а також учинення особою, яка має незняту чи непогашену судимість, нового умисного злочину, свідчить про те, що ця особа не бажає виправлятися, а навпаки прагне продовжувати злочинну діяльність, спрямовану на розповсюдження наркотичних засобів і психотропних речовин серед населення.

Судова практика доводить, що цей злочин учиняють особи, які мали або мають судимість за умисні злочини, передусім злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Так, наприклад, ОСОБА_1, раніше неодноразово засуджена, зокрема 15 грудня 2005 р. – за ч. 1 ст. 309 КК України, 10 жовтня 2008 р. – за ч. 1 ст. 317 КК України, 24 червня 2011 р. – за ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК України, 3 липня 2014 р. – за ч. 1 ст. 317 КК України вчинила злочин, передбачений ч. 2 ст. 317 КК України – повторно надала житло, у якому проживає, стороннім особам, які зловживають наркотичними та психотропними речовинами, а саме ОСОБА_2 та ОСОБА_3 для спільного незаконного виготовлення та вживання наркотичних засобів із метою наркотичного сп'яніння¹.

Корисливий мотив злочину, передбаченого ст. 317 КК України, визначають як учинення його задля одержання матеріальної вигоди (отримання грошей чи будь-якого майна або придбання права на нього, отримання певних послуг, звільнення від особистих матеріальних витрат тощо) від організації та утримання місця для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою².

Однією з кваліфікуючих ознак цього злочину, яка викликає найбільшу полеміку, є вчинення його групою осіб. Дослідники стверджують, що група осіб – це два або більше суб'єктів злочину, передбаченого ст. 317 КК України, які домовились узяти участь в організації або утриманні місць чи наданні приміщень для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Учасники такої групи можуть виконувати різні функції, наприклад, одні – готувати приміщення, інші – залучати клієнтів, тобто група осіб може діяти як за попередньою змовою, так і без неї³. Отже, вчені тлумачать цю форму співучасті не як групу осіб, а як групу осіб за попередньою змовою.

¹ Вирок Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 4 вересня 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40342307>

² Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін.]; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [вид. третє, переробл. та доповн.]. – Х. : ТОВ «Одісей», 2006. – С. 876; Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін.; За заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2005. – С. 111.

³ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. –

Буквальне тлумачення цієї форми співучасті дає підстави стверджувати, що це – група осіб, передбачена ч. 1 ст. 28 КК України, відповідно до якої злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо в ньому брали участь декілька (двоє чи більше) виконавців без попередньої змови між собою.

Однак, така позиція законодавця неприпустима, оскільки двоє та більше виконавців практично не можуть організувати місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надати приміщення з цією метою чи утримувати такі місця без попередньої змови між собою¹.

Вивчення слідчої та судової практики дає змогу констатувати відсутність випадків притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 ст. 317 КК України, учинений групою осіб. Водночас правоохоронці зазначають, що місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, організовують або утримують, а також надають приміщення з цією метою зазвичай за попередньою змовою дві та більше осіб (співмешканці, члени сім'ї чи родичі).

Отже, злочину, передбаченому ст. 317 КК України, не притаманна така форма співучасті, як учинення злочину групою осіб (ч. 1 ст. 28 КК України). Натомість ідеться про іншу форму – учинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України)². З огляду на зазначене, пропонуємо в ч. 2 ст. 317 КК України словосполучення «групою осіб» замінити на «групою осіб за попередньою змовою».

Залучення неповнолітнього до такого злочину є спеціальним видом втягнення його в злочинну діяльність, а тому додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України не потребує.

Стосовно покарання слід зазначити, що ч. 1 ст. 317 КК України передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. Відповідно до положень ч. 3 ст. 12, це злочин середньої тяжкості.

Водночас ч. 2 ст. 317 КК України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років із конфіскацією майна. Відповідно до положень ч. 4 ст. 12 КК України, це тяжкий злочин.

З огляду на те, що утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів визнано найбільш небезпечним з-поміж діянь ч. 1 ст. 317 КК України, пропонуємо збільшити верхню межу покарання за злочин у цій формі

С. 660; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (Особлива частина) // Ін-т Ген. прокуратури України. укр. інформ.-прав. центр; під заг. ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. – Київ: Форум, 2001. – С. 615.

¹ Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: проблемні питання теорії та практики / А. А. Вознюк // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 3 (139). – С. 40–44.

² Щирська В. С. Вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, у співучасті: проблемні питання кримінальної відповідальності / В. С. Щирська // Правові реформи в Україні [Текст] Ч. 1 : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 16 жовт. 2013 р. – К. : Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – С. 120–121.

на один рік і в такий спосіб віднести його до категорії тяжких. Це, відповідно, надасть підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій із метою виявлення та документування всього ланцюга незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться в тому разі, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст. 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269–1, 270, 271, 272, 274 КПК України, проводяться винятково в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Доцільність збільшення максимальної межі санкції за цей злочин обґрунтовується й зарубіжним досвідом окремих країн (аналогічні діяння за КК Республіки Болгарія караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років, за КК Республіки Казахстан – від трьох до семи років, за КК Туркменістану – від трьох до восьми років тощо).

1.3. Зарубіжний досвід запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Важливе значення в розробленні заходів запобігання злочинам, передбаченим ст. 317 КК України, має вивчення досвіду інших країн щодо протидії аналогічним злочинам. Це дає можливість створити найбільш ефективну модель досліджуваних кримінально-правових норм, що враховує позитивні надбання і, навпаки, відкидає положення, які виявилися недостатньо ефективними, а також сприяє максимально продуктивному їх застосуванню на практиці.

Найкраще цього можна досягти шляхом порівняння ознак складу злочину, передбаченого ст. 317 КК України, його кваліфікуючих ознак, видів і розмірів покарання з аналогічними злочинами в КК зарубіжних країн (додаток В)¹.

¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. по состоянию на 1 января 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242908&subID>; Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.К. Бигвава. Вступ. статья В. И. Михайлова. Обзор. статья О. Гамкрелидзе. Перевод с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.; Уголовный кодекс Китайской Народной Республики от 14 марта 1997 г. / [под ред. А. И. Коробеева, пер. с китайского Д. В. Вичикова]. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.; Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 1 октября 1997 г. № 68 по состоянию на 25 января 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID1243545&subID=100107331,100107333,1...>; Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 г. № 2012-ХІІ по состоянию на 20 января 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug; Уголовный

М. В. Азарова вважає, що серед проаналізованих норм КК країн СНД слід особливо виділити ст. 317 КК України, оскільки до злочинних дій, які становлять об'єктивну сторону злочину, законодавець України відніс, крім організації або утримання місць для незаконного вживання наркотичних засобів чи психотропних речовин, їх виробництво та виготовлення. До того ж, предметом злочину, крім зазначених засобів і речовин, є і їх аналоги. Дослідниця вважає, що зазначене формулювання складу злочину надає правоохоронним органам додаткові можливості для викриття злочинців у вчиненні злочинних дій і притягнення їх до кримінальної відповідальності. Як свідчить практика правоохоронних органів РФ, часто буває досить складно, а іноді й неможливо довести вину власника кубла, створеного з метою вживання наркотичних засобів або психотропних речовин. Особи, затримані в кублі, за домовленістю між собою дають неправдиві свідчення про місце споживання наркотиків або психотропних речовин, заперечуючи їх споживання в цьому приміщенні, тим самим створюючи хибне алібі кублоутримувачу. Водночас у кублах досить часто вилучають усілякі предмети й пристосування, призначені саме для виготовлення наркотиків чи психотропних речовин, різноманітні реактиви та прекурсори, які в подальшому слугують речовими доказами вини кублоутримувача у виготовленні наркотиків або психотропних речовин¹ Таким чином, окремі положення українського кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, позитивно оцінюють зарубіжні вчені. Однак це не свідчить про те, що вони не позбавленні недоліків.

Однією з факультативних ознак об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 317 КК України, є предмет злочину, яким слід уважати місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Якщо в кримінальному законодавстві України застосовують поняття «місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», то в законодавстві зарубіжних країн використовують інші терміни, зокрема «кубло» (КК РФ, республік Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), «приміщення» (КК РФ, республік Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Туркменістан, Болгарія, Китайської Народної Республіки), «житло» (КК Грузії), «підпільна нарколабораторія для незаконного виробництва наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, психотропних речовин або їх аналогів» (КК Грузії), «лабораторія з незаконного виготовлення чи переробки наркотичних засобів або психотропних речовин» (КК Республіки Узбекистан).

кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ по состоянию на 16 окт. 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?searchres>.

¹ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 138–139.

Найбільш повно поняття місця в цьому контексті визначено в українському кримінальному законодавстві, адже воно включає і місця для вживання, і виробництва, і виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Розглядаючи об'єктивну сторону досліджуваних злочинів, варто відмітити, що в КК зарубіжних держав здебільшого передбачено кримінальну відповідальність за аналогічні вітчизняному кримінальному законодавству дії, зокрема за організацію, утримання та надання вищезазначених місць, що свідчить про доцільність та обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності саме за ці діяння.

Водночас у законодавстві окремих зарубіжних країн є певні особливості, що стосуються досліджуваних діянь об'єктивної сторони цих злочинів.

Так, у ст. 332 КК Республіки Білорусь встановлено відповідальність за організацію або утримання кубел для вживання не лише наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, а й інших одурманюючих засобів, а також надання приміщень із цією метою. Водночас у КК України кримінальну відповідальність за незаконну організацію або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами) передбачено в окремій статті (ст. 322).

Аналізуючи форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 332 КК Республіки Білорусь, слід зазначити, що законодавець цієї країни, на нашу думку, найбільш правильно диференціював відповідальність за вчинення досліджуваного злочину, зокрема за найменш небезпечні діяння (надання приміщення для вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи інших засобів, що викликають одурманення) він встановив відповідальність у ч. 1 цієї статті. Відповідальність за більш небезпечні діяння (організація або утримання притонів для виготовлення, переробки та/або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи інших засобів, що викликають одурманення) визначено в ч. 2 цієї самої статті. Хоча з усіх суспільно небезпечних діянь, що становлять об'єктивну сторону цього складу злочину, найбільш небезпечним є утримання таких місць, адже воно є систематичним, а отже тривалим, та передбачає багаторазове виробництво, виготовлення чи вживання наркотичних засобів.

Заслуговує на увагу також позиція диференціації кримінальної відповідальності в кримінальному законодавстві Грузії, де в де в одній статті передбачено кримінальну відповідальність за організацію або утримання підпільних нарколабораторій для незаконного виробництва наркотичних засобів, їх аналогів чи прекурсорів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 266), а в іншій – надання житла чи інших приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, їх аналогів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 271). Однак вважаємо недоліком грузинського кримінального законодавства встановлення кримінальної відповідальності за надання житла чи іншого приміщення лише для вживання вказаних засобів і речовин (без їх виготовлення).

Дійсно, ступінь суспільної небезпеки виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів у підпільних нарколабораторіях вищий, ніж виготовлення зазначених речовин в інших місцях. Водночас виділяти цю форму об'єктивної сторони в окремий склад злочину, на нашу думку, недоцільно. З огляду на організацію або утримання таких нарколабораторій для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, пропонуємо передбачити це діяння в окремій частині ст. 317 КК України, встановивши за нього більш суворе покарання.

Законодавство Китайської Народної Республіки передбачає відповідальність лише за надання приміщення третім особам для вживання наркотиків. Причому вказується лише на два способи вживання наркотиків – перорально, тобто споживаючи через рот, та шляхом ін'єкції. На нашу думку, така норма є найменш ефективною для запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, оскільки не передбачає відповідальність за організацію або утримання зазначених місць. Крім того, зайвою виглядає вказівка на способи вживання наркотичних засобів, оскільки вона виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності за вживання наркотичних засобів в інший спосіб. Так, дослідники вважають, ця категорія злочинів (за результатами опитування правоохоронців) передбачає різноманітні способи вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, зокрема шляхом ін'єкції (41,6 %), паління (31 %), вдихання (11,2 %) або ж перорально (16,2 %) ¹.

Аналіз особливостей цього злочину за КК Республіки Болгарія дає змогу виділити позитивний момент, що полягає в криміналізації організації вживання наркотичних речовин без вказівки на місце вчинення таких дій (ст. 354 б). Таким чином, законодавець встановив відповідальність за організацію вживання наркотичних речовин у будь-якому місці. Водночас надання приміщення для вживання наркотичних речовин, відповідно до цієї статті, повинно бути систематичним, що негативно впливає на попередження цих злочинів.

Окремі науковці за результатами вивчення об'єктивної сторони та інших елементів складів злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за організацію та утримання різноманітних незаконних місць, пропонували об'єднати їх у єдиний злочин. Так, на думку В. П. Шадріна, з урахуванням розглянутих у дослідженні проблем, пов'язаних із реалізацією кримінальної відповідальності за організацію або утримання притонів для одурманювання, а також вимог законодавчої техніки, спрямованих на спрощення та економію кримінально-процесуальної діяльності слідчо-судових органів, доцільно уніфікувати склади злочинів, передбачених ст. 226, 226 КК РРФСР, виклавши їх у такій редакції: «Організація або утримання кубел розпусти, для азартних

¹ Запорощенко Н. А. Розслідування організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Запорощенко Наталія Андріївна. – К., 2011. – С. 39.

ігор, вживання наркотиків, лікарських та інших засобів, що зумовлюють одурманювання, а також надання приміщень для цих цілей, якщо вони вчинені після накладення адміністративного стягнення за такі діяння – карається позбавленням волі на строк до двох років, виправними роботами на такий самий строк або штрафом до 300 рублів»¹. З такою позицією слід не погодитись, оскільки ці злочини мають різні об'єкти, а отже, повинні бути розміщені не лише в різних статтях, а й у різних розділах Особливої частини КК.

Якщо суб'єкт злочину, передбаченого ст. 317 КК України, загальний, тобто це фізична осудна особа, яка досягла 16 років, то в КК зарубіжних країн відповідальність за аналогічні злочини встановлена з 16 років (КК РФ, республік Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Молдова, Казахстан, Киргизія, Узбекистан, Таджикистан, Китайської Народної Республіки), з 14 років (КК Грузії), 14 або 18 років (КК Республіки Болгарія). Тобто в зарубіжному кримінальному законодавстві встановлено загальний, занижений та підвищений вік кримінальної відповідальності за ці злочини. Водночас у певних випадках для кваліфікованого складу цих злочинів характерний спеціальний суб'єкт – службова особа.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 317 КК України, характеризується виною у виді прямого умислу та спеціальною метою – забезпечити незаконне вживання, виробництво чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. У КК зарубіжних країн передбачено, що аналогічні злочини вчиняють умисно з метою забезпечення вживання вказаних речовин, а в окремих випадках – їх виготовлення та виробництва.

М. В. Азарова стверджує, що статті КК країн СНД, які передбачають кримінальну відповідальність за організацію або утримання наркопритонів, різняться своєю будовою. КК Азербайджану та Білорусі передбачають лише прості склади². Відсутність у законодавчих нормах цих країн кваліфікованих видів зазначеного злочину не означає, що винні в них особи не несуть відповідальності в тих випадках, коли їх злочинні дії пов'язані з обставинами, які за законодавством інших країн СНД розглядаються як вчинення кваліфікованого виду злочину. Зазвичай усі ці обставини в кодексах віднесені до обтяжуючих і враховуються безпосередньо судом під час обрання міри покарання. В інших країнах СНД – РФ, Казахстані, Киргизстані, Туркменістані та Україні норми КК, які встановлюють кримінальну відповідальність за організацію або утримання наркопритонів, поділяються на прості й кваліфіковані види³.

¹ Шадрин В. П. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для одурманивания и проблемы ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шадрин Виктор Петрович. – Омск, 1991. – С. 167–168.

² Нині кваліфікований склад цього злочину наявний в КК Азербайджану, однак відсутній в КК Білорусії.

³ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 139.

У КК зарубіжних країн кваліфікуючими ознаками аналогічних злочинів вважають: учинення злочину групою осіб за попередньою змовою та організованою групою (ст. 232 КК РФ); учинення злочину організованою злочинною групою та злочинною організацією (ст. 219 КК Республіки Молдова); учинення злочину групою осіб із використанням службового становища, особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених главою «Злочини, пов'язані з наркотиками» (ст. 266 КК Грузії); учинення злочину неодноразово, із корисливих мотивів, щодо неповнолітнього чи особи, яка проходить курс детоксикаційної терапії, організованою групою (ст. 271 КК Грузії); учинення злочину групою осіб за попередньою змовою або організованою групою, неодноразово (ст. 238 КК Азербайджанської Республіки); учинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ст. 252 КК Киргизької Республіки); учинення злочину організованою групою, з використанням службового становища, у навчально-виховних установах (ст. 274 КК Республіки Вірменія); учинення злочину з використанням службового становища, неодноразово, злочинною групою (ст. 302 КК Республіки Казахстан); учинення злочину повторно, організованою групою, з використанням службового становища (ст. 205 КК Республіки Таджикистан); учинення злочину повторно (ст. 297 КК Республіки Туркменістан).

Таким чином, в окремих КК зарубіжних країн передбачено такі самі кваліфікуючі ознаки, як і в ст. 317 КК України, зокрема вчинення злочину групою осіб (Грузії¹, Республіки Казахстан), із корисливих мотивів (Грузії), повторно, тобто неодноразово (Грузії, республік Азербайджан, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан).

Така кваліфікуюча ознака, як учинення злочину групою осіб, насправді притаманна лише КК Грузії. Водночас у ч. 3 ст. 31 КК Республіки Казахстан злочин визнається вчиненим злочинною групою, якщо його вчинили організована група, злочинна організація, злочинне угруповання, транснаціональна організована група, транснаціональна злочинна організація, транснаціональне злочинне угруповання, терористична група, екстремістська група, банда або незаконне воєнізоване формування. Таким чином, у КК Республіки Казахстан злочинну групу тлумачать як групу осіб за попередньою змовою та організовану групу.

Окрім КК Грузії, така кваліфікуюча ознака, як учинення цього злочину групою осіб, не характерна для більшості вивчених зарубіжних країн. Тому, урахувавши зарубіжний досвід, а також результат дослідження попереднього розділу пропонуємо в КК України замінити цю кваліфікуючу ознаку іншою формою співучасті – групою осіб за попередньою змовою.

В кодексах зарубіжних країн передбачено й інші кваліфікуючі ознаки, що відсутні в КК України, зокрема вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (Азербайджанської Республіки, Киргизької Республіки), організованою групою (РФ, Грузії, республік Вірменія, Азербайджан, Молдова, Узбекистан, Таджикистан), злочинною організацією (Республіки Молдова), з використанням службового становища (Грузії, республік Вірменія, Казахстан,

¹ Злочин скоєно групою осіб, якщо в його вчиненні спільно брали участь два або більше виконавця без попередньої змови (ч. 1 ст. 27).

Таджикистан), особою, що раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених главою «Злочини, пов'язані з наркотиками» (Грузії), щодо неповнолітнього (Грузії), особи, яка проходить курс детоксикаційної терапії (Грузії), у навчально-виховних установах (Республіки Вірменія).

Ураховуючи зарубіжний досвід, а також проблеми, що виникають під час кваліфікації злочину, передбаченого ст. 317 КК України, вважаємо за доцільне замінити таку його кваліфікуючу ознаку, як учинення злочину повторно, на вчинення злочину особою, яка була засуджена за злочин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Заслугує на увагу та потребує впровадження така кваліфікуюча ознака, як «учинення злочину щодо особи, яка лікується чи лікувалася від наркоманії». Вона забезпечить підвищену охорону осіб, які лікувалися чи лікуються від наркоманії, від утягнення в злочини, пов'язані з виготовленням і вживанням наркотичних засобів. Адже осіб, які виявили бажання лікуватися від наркозалежності, слід усіляко підтримувати й забезпечувати від повторного вживання наркотиків.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн виділяють такі види покарання за аналогічні злочини: позбавлення волі (РФ, Грузії, республік Азербайджан, Молдова, Білорусь, Киргизія, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Вірменія, Болгарія, Китайської Народної Республіки), обмеження волі (РФ, республік Білорусь, Киргизія), штраф (Грузії, Китайської Народної республіки, Республік Молдова, Білорусь, Болгарія), арешт (Республіки Білорусь, Китайської Народної республіки), виправні роботи (Грузії, Республіки Киргизія), нагляд (Китайської Народної Республіки), конфіскація майна (Республік Казахстан, Туркменістан). Таким чином, у зарубіжних КК більший вибір покарань, що можуть бути призначені за аналогічні злочини. Це дає можливість суду застосувати диференційований підхід під час призначення покарання різним типам злочинців. У зв'язку з цим пропонуємо розширити покарання за злочин, визначений ст. 317 КК України, передбачивши громадські роботи, виправні роботи й обмеження волі, що в системі покарань передують позбавленню волі та є менш тяжкими. Це дасть змогу більш диференційовано підійти до кримінальної відповідальності різних за ступенем суспільної небезпеки суб'єктів цього злочину, зокрема засуджувати окремих із них до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Відповідно до переконань М. В. Азарової, ураховуючи, що доходи організаторів і притонотримувачів від діяльності кубел є здобутими злочинним шляхом, як і доходи наймодавців та інших осіб, які надають приміщення для організації наркопритонів, доцільно посилити заходи кримінальної відповідальності додатковим покаранням у вигляді штрафу¹. Однак, на нашу думку, цей вид покарання є неефективним для досліджуваного діяння, зокрема тому, що значна частина осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України, здебільшого не мають грошей для його сплати.

¹ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 141–142.

Проте слід підтримати російського дослідника В. П. Шадріна в тому, що питання боротьби з кублами для одурманення та іншої антисуспільної мети, а також профілактика злочинів, пов'язаних із їх організацією або утриманням, повинні бути нерозривно пов'язані з питаннями попередження пияцтва, наркоманії, токсикоманії, де кожна з перелічених проблем є складовою загальної проблеми багатофакторного явища – «соціальної патології»¹. Однак це не повинно означати автоматичної криміналізації незаконної організації або утримання місць для систематичного вживання алкогольних напоїв.

В окремих країнах спостерігається тенденція до застосування зоохочувальних методів у запобіганні організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Так, у Великобританії, Франції, Голландії, Колумбії освоюють нові методи запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання наркотичних засобів шляхом часткової легалізації вказаних дій під суворим контролем державних органів.

Наприклад, владі британських міст Брайтон і Хоув запропонували відкрити перші в країні легальні наркопритони. За даними видання BBC News, відвідувачі таких закладів зможуть безкарно вживати офіційно заборонені речовини.

Відповідні рекомендації місцевій владі надала незалежна комісія з наркотиків. Члени комісії порівнюють створення таких центрів із тирами. Тільки в такому разі люди зможуть принести в спеціально відведене місце не рушницю, щоб постріляти по мішенях, а власні наркотики, щоб прийняти їх під наглядом професійних медиків. Крім того, експерти пропонують надавати наркоманам налоксон – препарат, який використовують як антидот при отруєнні наркотичними речовинами.

Метою створення зазначених місць є скорочення кількості смертей від передозувань. Крім того, влада хоче очистити міські вулиці від наркоманів. Міська рада Брайтона і Хоува зазначила, що в цьому регіоні зловживання наркотиками не можуть викоринити вже кілька десятиліть, тому готові обговорювати нові методи.

За даними комісії з наркотиків, у Брайтоні, населення якого становить близько 270 тис. осіб, понад 60 тисяч уживали наркотики. Понад дві тисячі жителів мали героїнову та кокаїнову залежність. Протягом декількох років Брайтон посідав перше місце у Великобританії за кількістю жертв передозувань².

Влада Боготи (столиця Колумбії) планує створити на території міста спеціальні установи, у яких буде дозволено контрольоване вживання наркотиків, зокрема кокаїну й героїну. Мер колумбійської столиці Густаво

¹ Шадрин В. П. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для одурманивания и проблемы ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шадрин Виктор Петрович. – Омск, 1991. – С. 167–168.

² В Британии хотят открыть легальные наркопритоны. Комментарии. 18 апреля 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://comments.ua/world/399014-britanii-hotyat-otkrit-legalnie.html>

Петро гостро критикував підхід влади більшості країн, у яких прирівнюють наркозалежних до злочинців, заявивши: «Богота провадить іншу політику. Ми не будемо націлюватися на споживачів, замикати їх у в'язницях та оголошувати в розшук. Ми будемо ставитися до них як до громадян і, якщо вони самі цього захочуть, допоможемо їм вилікуватися від тяжкої хвороби». Він висловив переконання, що такий підхід сприятиме зменшенню рівня насильства, позбавивши банди злочинців влади та впливу¹.

Вживання наркотиків у Голландії не карається. Декриміналізація поняття «наркоман» дала можливість вивчити це явище більш детально, досягнувши таким чином чималих успіхів: наприклад, поширення інфекційних захворювань стримується роздачею шприців, за якими можна прийти у відповідну організацію. Там можна безкоштовно випити кави, порадитись із лікарем, у разі ломки – отримати дозу, поспілкуватись із товаришами тощо.

Декриміналізація наркоманії (не продажу, а споживання) у комплексі з медичною підтримкою в безвихідних ситуаціях зумовили ситуацію, коли «середній» наркоман може, якщо хоче, існувати осторонь від злочинного світу. Тобто інші злочинці не можуть ним керувати, використовуючи наркотики. Це, звичайно, не виключає кримінальних ексцесів, пов'язаних із порушеннями в психіці².

Досвід Голландії свідчить про те, що особі, яка вживає наркотики, не потрібно вчиняти злочини, щоб одержати чергову дозу наркотичного засобу.

З іншого боку, наркоман може піклуватися про своє здоров'я (наскільки це, звісно, можливо), уживаючи героїн. В Голландії наркоманові не потрібно ховатись у брудних під'їздах і підвалах, він має час і бажання сходити до аптеки за чистим шприцом.

Публіцисти часто констатують хибне переконання більшості: якщо наркоманія та проституція дозволені законом, то всі тільки цим і займаються. Однак насправді це не так. Статистичні дані свідчать, що в Голландії відсоток наркоманів нижчий, ніж у Франції, Бельгії чи Німеччині. До того ж, ці статистичні дані є більш реальними, ніж в Україні, оскільки рівень латентності наркозлочинів у Голландії набагато нижчий. Тут не треба множити зареєстровані злочини на певний коефіцієнт, щоб отримати реальне число. У Голландії існує велика державна програма для наркоманів на «важкі» наркотики. Особі, яка зареєстрована як наркоман, ці препарати надають безкоштовно, щоб вона не вчиняла злочини для їх одержання. За бажання такі особи можуть лікуватися. Якщо ж вони не бажають лікуватися, держава просто підтримує їх і надає можливість спокійно померти, не порушуючи спокій інших членів суспільства³.

¹ В Колумбії хотят легалізувать наркопритоны. Комментарий. 15 марта 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://comments.ua/world/392932-kolumbii-hotyat-legalizovat.html>

² Морген Ф. М. Правда о Голландии и наркотиках / Фриц Моисеевич Морген // LiveJournal. – 30 сентября 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://fritzmorgen.livejournal.com/49687.html>

³ Морген Ф. М. Правда о Голландии и наркотиках / Фриц Моисеевич Морген // LiveJournal. – 30 сентября 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://fritzmorgen.livejournal.com/49687.html>

У Парижі також анонсували відкриття офіційного наркопритону («зала для вживання дози наркотику») – приміщення, у якому наркомани зможуть у спокійній обстановці вжити будь-який препарат, скористатися безкоштовними стерильними одноразовими шприцями¹.

Більше того, у приміщенні постійно чергуватимуть лікарі, і вони зможуть надати допомогу в разі передозування та спробують встановити з наркоманами діалог задля їх можливого лікування в центрах детоксикації.

Подібні «зали» вже існують у Європі. За даними NEWSru від 7 лютого 2013 р. перший із них було відкрито у швейцарському місті Берн у 1986 р., унаслідок чого через 20 років кількість смертей від передозування в регіоні зменшилася вдесятеро.

Статистика Франції щодо наркоманії є досить невтішною. Постійно вживають наркотики 2,2 млн осіб, з них 550 тис. вживають марихуану, 500 тис. – героїн, 400 тис. – кокаїн, 150 тис. – «екстазі». Водночас 45 % жителів Франції віком від 18 до 44 років щонайменше один раз пробували курити марихуану, а 7,3 % підлітків молодших 17 років вживають її постійно.

Таким чином, позитивними аспектами створення в окремих зарубіжних країнах місць легального вживання наркотичних засобів під контролем держави є зменшення смертності від передозування, перехід до вживання менш небезпечних наркотичних засобів або ж лікарських засобів, недопущення вчинення злочинів задля здобуття наркотичних засобів, профілактика поширення соціально небезпечних та інфекційних захворювань, надання медичних консультацій і можливості пройти курс лікування від наркоманії, зменшення ступеня соціальної ізоляції осіб, які вживають наркотичні засоби, тощо. На підставі цього можна запропонувати провести експеримент зі створення аналогічних місць на території України.

Заслугує на увагу й досвід американських науковців, які за даним видання «Подробности» від 18 червня 2008 р. розробили віртуальний наркоманський притон для тестування ефективності лікування пацієнтів із метамфетаміновою залежністю. Натуралістична обстановка та відповідно запрограмовані мешканці притону стимулюють у наркозалежних непереборну тягу до препарату, яка є потенційною мішенню терапії.

Нині для цих цілей використовують відеозаписи людей, які роблять собі ін'єкції наркотиків, а також демонстрацію атрибутів, пов'язаних із їх прийомом (шприци, джгути).

Дослідники також вивчають можливість використання цього проекту для групової терапії наркозалежних². Досвід американських учених заслуговує на увагу, однак він орієнтований не стільки на запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, скільки на лікування наркозалежних.

¹ Франция узаконит наркопритоны / Реабилитационный центр «Ренессанс» [Електронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nc-renaissance.su/franciya-uzakonit-narkopritony.html>

² В США создан виртуальный наркопритон. Подробности. – 18 июля 2008 г. [Електронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/540851-v-ssha-sozdan-virtualnyj-narkopriton.html>

Висновки до розділу 1

1. Шляхом аналізу наукових праць встановлено, що в Україні з моменту прийняття нового КК 2001 р. не здійснено жодного спеціального дослідження проблем запобігання цим злочинам. Окремі питання протидії їм у вітчизняній науці досліджено фрагментарно, переважно в контексті протидії іншим злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Водночас більшість досліджень проводилися за часів СРСР на основі норм КК України 1960 р. або ж стосувалися зарубіжного, переважно російського, законодавства.

Виявлено не вирішені раніше проблемні питання, що впливають на ефективність запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, пов'язані з недосконалістю кримінального законодавства, відсутністю комплексної картини кількісних та якісних показників цих злочинів, неврахуванням зарубіжного досвіду запобігання їм, відсутністю системного уявлення про причини й умови їх учинення, кримінологічний портрет і типологію особи злочинця, а також системи правових, медичних, економічних, політичних та організаційних заходів запобігання, яка охоплює весь цикл превенційної діяльності від недопущення їх учинення до кримінально-виконавчого впливу на засуджених і здійснюється на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

2. Встановлено, що предметом досліджуваного злочину є місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, обмежене судовим тлумаченням якого звужує можливості запобігання злочинам, передбаченим ст. 317 КК України, у разі їх учинення поза певним приміщенням, зокрема на подвір'ї, пляжі, в автомобілі, вагоні потягу тощо. Запропоновано уточнити в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яке слід визначити як будь-яке місце, спеціально пристосоване чи надане для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Розкрито зміст організації місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, їх утримання, надання приміщення з цією метою та аргументовано необхідність диференціювання кримінальної відповідальності за їх учинення.

З'ясовано, що суб'єкт цього злочину є загальним (у разі залучення неповнолітнього – особа, яка досягла 18 років). До суб'єктів не належать відвідувачі зазначених місць. Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у виді прямого умислу та спеціальною метою – забезпечити незаконне

вживання, виробництво чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Аргументовано доцільність заміни кваліфікуючих ознак злочину, зокрема повторності на рецидиву, групи осіб на групу осіб за попередньою змовою, а також збільшення верхньої межі покарання за утримання зазначених місць.

3. За результатами дослідження зарубіжного досвіду запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів встановлено, що кримінальна відповідальність за схожі діяння передбачена в кримінальному законодавстві Російської Федерації, Республік Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Грузії, Китайської Народної Республіки. Порівняння положень кримінального законодавства України й цих країн свідчить, що українська модель кримінально-правової протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відповідає зарубіжним аналогам, однак має недоліки, що впливають на ефективність запобігання цим злочинам, зокрема в системі кваліфікуючих ознак, видів і розмірів покарання, встановлення меж кримінальної відповідальності за організацію або утримання підпільних нарколабораторій. На підставі цього розроблено пропозиції щодо вдосконалення ст. 317 КК України.

Виявлено нові методи запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання наркотичних засобів, зокрема шляхом часткової легалізації зазначених дій під суворим контролем державних органів (застосовуються у Великобританії, Франції, Голландії, Колумбії тощо) та створення віртуальних місць вживання наркотичних засобів (застосовується в США). Визначено їх позитивні аспекти та запропоновано проведення експерименту на території України щодо їх використання.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙ АБО УТРИМАННЯ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

2.1. Концептуальні засади запобігання організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Розбудова правової держави, якою проголошено Україну, неможлива без ефективної системи протидії злочинам, у якій пріоритет належить запобіганню суспільно небезпечним діянням, зокрема й передбаченим ст. 317 КК України. Це слід пояснювати тим, що в разі недопущення вчинення злочину або припинення його на стадії готування чи замаху суспільні відносини не зазнають шкоди, а якщо й зазнають, то незначної. До того ж, державі в особі компетентних органів не потрібно вживати заходів щодо виявлення цих протиправних діянь, їх розслідування, покарання осіб, які їх учинили, забезпечення відшкодування шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням, тощо.

Проблеми запобігання злочинам ґрунтовно розроблено в сучасних кримінологічних дослідженнях. Однак, попри вагомий внесок вчених, низка концептуальних питань у цій сфері залишається невирешеною. Зокрема, дискусійним є застосування окремих термінів для позначення процесу запобігання злочинам, а також визначення оптимально ефективної його системи. Це негативним чином позначається на протидії злочинності, роблячи її недостатньо ефективною.

Насамперед важливо визначити найбільш оптимальний термін для позначення процесу запобігання злочинам та розкрити його зміст.

В основі системи впливу на злочинність міститься понятійно-категоріальний апарат, у якому найчастіше фігурують такі терміни, як «протидія злочинам», «запобігання злочинам», «профілактика злочинів», «припинення злочинів» тощо. У кримінальному праві, кримінології, криміналістиці доволі давно триває активна дискусія з приводу їх змісту та доцільності застосування в тому чи іншому випадку¹.

¹ Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.; Джужа О. М. Тлумачення кримінологічних понять / О. М. Джужа // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 14–23; Криминологія : Підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 107–109; Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2011. – С. 13.

Найбільш широке значення має термін «протидія злочинності», який найповніше охоплює різноманітні форми впливу на злочини, зокрема запобігання їм, а також їх виявлення, розкриття та розслідування. Тому його недоцільно застосовувати для позначення суто процесу запобігання злочинам.

Щодо терміна «профілактика», то за твердженням А. П. Закалюка, у кримінологічній науці його слід уживати як діяльність щодо недопущення формування, розвитку та реалізації причин і умов злочинності та злочинних проявів загалом¹. *Профілактикою злочинів слід вважати лише недопущення злочину, що відбувається шляхом усунення його причин і умов. Це може відбуватися до початку вчинення злочину, тобто в тих випадках, коли виник умисел щодо вчинення злочину, однак не скоєно будь-яких суспільно небезпечних діянь*².

Водночас термін «припинення» є актуальним тоді, коли реалізація наміру вчинити злочин вже розпочалася та здійснюються підготовчі й первинні дії для досягнення злочинного результату³. Припинення полягає в діях, спрямованих на зупинення злочинної діяльності, що вже почалася, та на недопущення настання злочинного результату⁴. *Припинення злочинів, безумовно, стосується тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися – готування, замаху, а також продовжуваного і триваючого злочинів. Припинення злочину – це недопущення доведення його до кінця чи настання його наслідків*⁵.

Відтак, терміни «профілактика» і «припинення» стосуються лише окремих аспектів протидії злочинам, тому вони є обмеженими в сенсі впливу на злочинність. Водночас їх поєднання дає можливість досягти відчутніших результатів у протидії злочинності.

У Тлумачному словнику *попередження* означає заздалегідь зроблене повідомлення про щось; застереження проти чогось; один із видів адміністративного, партійного та ін. стягнення; запобігання вияву чого-небудь небажаного⁶. Водночас *запобігати* означає – не допускати, заздалегідь відвертати щось неприємне, небажане; догоджати кому-небудь, підлещуватися

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – . – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – С. 319.

² Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діянням / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 2 (99). – С. 156–165.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – . – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – С. 319–320.

⁴ Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джу́жа. – [2-ге вид., доповн. та переробл.]. – Київ : Паливода А. В., 2008. – С. 164.

⁵ Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діянням / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 2 (99). – С. 156–165.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – С. 1054.

до когось, домагаючись прихильності, заступництва; здобути, дістати, придбати, знайти кого-, що-небудь¹. Синонімами терміна «запобігання» є «відвернення» та «попередження». Водночас ми схилиємося до думки, що найбільш вдалим є термін «запобігання злочинам». Тим більше, що запобігання злочинам, відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, є одним із завдань цього Кодексу.

Однак термін «запобігання злочинам» теж є недосконалим, оскільки не охоплює випадків учинення суспільно небезпечних діянь, які не можна вважати злочинами, наприклад, через неосудність осіб, які їх учинили, або недосягнення ними віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Тому краще застосовувати більш широкий термін – «запобігання суспільно небезпечним діянням».

Науково обгрунтованою вважаємо позицію А. П. Закалюка, що індивідуально-запобіжну діяльність можна розподілити на три етапи: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинити; 2) після його формування, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру шляхом здійснення конкретних злочинних дій. З урахуванням зазначених якісних відмінностей на кожному з етапів ужиття заходів запобігання вчиненню злочину, підкреслюючи змістову відмінність останніх, уживають різні терміни щодо відповідної запобіжної діяльності: профілактика, відвернення, припинення злочинних проявів². Таким чином, спираючись на запропоновану концепцію, запобігання найбільш повно охоплює такі можливі й важливі напрямки сприяння, як профілактика, відвернення та припинення злочинів. Водночас термін «відвернення», на думку А. П. Закалюка, найчастіше вживається в сполученні із «загрозою». «Відвернення загрози» передбачає, що загроза вже існує і вживається заходів, щоб вона не реалізувалася в ту дію, загроза вчинення якої є реальною. Напевно, і в кримінології, якщо формування криміногенної мотивації досягло такої індивідуальної визначеності, що містить загрозу реалізуватися в мотиві конкретного злочину, намірі його вчинити, діяльність щодо зупинення небезпеки цієї загрози, недопущення її реалізації є сенс називати відверненням злочину³. Відвернення повинно стосуватися осіб, у яких виник умисел на вчинення суспільно небезпечних діянь, однак які ще не вчинили ніяких протиправних дій.

Запобігання учиненню суспільно небезпечних діянь слід розуміти як процес, що має дві складові: 1) недопущення початку вчинення суспільно небезпечних діянь; 2) припинення розпочатого суспільно небезпечного діяння,

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – С. 414.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – . – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – С. 329.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – . – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – С. 319.

зокрема готування до злочину, замаху на злочин, триваючого та продовжуваного злочинів.

Запобігання суспільно небезпечним діям – це діяльність фізичних та юридичних осіб, спрямована на профілактику, відвернення та припинення суспільно небезпечних діянь. Запобігання суспільно небезпечним діям повинне мати тричленну структуру і охоплювати:

1) профілактику – усунення причин і умов їх учинення;

2) відвернення – недопущення суспільно небезпечних діянь особами, у яких виник умисел, однак вони не вчинили жодних підготовчих дій;

3) припинення – зупинення (переривання) тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися – готування, замаху, а також продовжуваного і триваючого злочинів. Припинення злочину – це недопущення доведення його до кінця чи настання його суспільно небезпечних наслідків.

Запобігання суспільно небезпечним діям є складним процесом, елементи якого утворюють певну систему. Водночас окремі елементи цієї системи мають власну структуру, а тому є своєрідними підсистемами.

Система запобігання суспільно небезпечним діям містить об'єкти, суб'єкти та заходи. *Об'єктом запобігання* є те, на що спрямований цей процес. До них належать: 1) усі особи, оскільки кожен індивід є потенційним суб'єктом суспільно небезпечного діяння; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння; 3) причини та умови їх учинення¹.

На наш погляд, в найбільш узагальненому вигляді об'єктом запобіжного впливу в організації або утриманні місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є детермінанти цих злочинів.

Суб'єктами запобігання є фізичні та юридичні особи, які вживають заходів профілактики, відвернення та припинення злочинів. Їх можна класифікувати за різними критеріями, зокрема кількісним складом (окремі особи та колективні утворення), функціональним призначенням (суб'єкти, функція запобігання для яких є їх обов'язком, та суб'єкти, функція запобігання для яких є правом), за ієрархією в системі органів державної влади тощо.

Відповідно до ч.1 ст.3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

¹ Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діям / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 2 (99). – С. 156–165.

аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень¹.

Разом з тим суб'єктами запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів мають бути державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи та окремі громадяни, котрі спрямовують свою діяльність на усунення та нейтралізацію причин і умов, що обумовлюють існування та відтворення цих протиправних діянь, а також на інший запобіжний вплив на осіб, що потенційно схильні до вчинення вказаних злочинів.

З метою розробки ефективних заходів запобігання цьому виду кримінальних правопорушень необхідно насамперед з'ясувати питання про їх класифікацію, оскільки лише науково-обгрунтоване врахування усього спектру запобіжних заходів дозволяє виробити оптимально-ефективну їх систему.

У кримінологічній науці заходи запобігання (профілактики) злочинності класифікують за такими підставами: соціальним рівнем запобіжної діяльності; обсягом (масовістю охоплення); територіальним масштабом; етапами впливу на об'єкт профілактики; спрямованістю, видом (змістом) впливу; ступенем «радикальності»; суб'єктом розробки та застосування, об'єктами, суб'єктами тощо².

Залежно від масштабів виділяють: заходи загальної профілактики, що здійснюються стосовно до всього населення держави; заходи спеціальної профілактики, що здійснюються в межах відомства чи великих соціальних груп (приміром, наркозалежних); заходи профілактики в мікрогрупах (у сім'ї); заходи індивідуальної профілактики (до певної особи, яка причетна до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів)³.

На наш погляд, до системи запобігання злочинам належить система заходів запобігання. Вона охоплює три рівні – загальний (загальносоціальний), спеціальний (спеціально-кримінологічний*) та індивідуальний. Заходи, яких уживають на цих рівнях, охоплюють практично всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, політичну, культурну, освітню тощо.

Загальний рівень стосується всіх осіб, поведінка яких є як правомірною, так і злочинною. Відповідно, і заходи цього рівня розраховані на невизначене

¹ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

² Кримінологія: Навч. посіб. / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, Ю. Ф. Іва́нов, П. М. Опа́сенко, В. Г. Пшени́чний, В. Г. Сюра́вчик; За заг. ред. О. М. Джу́жи. – К.: Прецедент, 2006. – 198 с.

³ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джу́жа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 171

* Напевно, правильно говорити про спеціальний, а не спеціально-кримінологічний рівень, оскільки кожен рівень є кримінологічним.

коло суб'єктів. Наприклад, підвищення матеріального добробуту населення, протидія безробіттю, реформування правоохоронної системи – це заходи, що стосуються запобігання всім злочинам, зокрема й окремим видам злочинів.

Спеціальний рівень орієнтований на певний вид чи групу злочинів. Видом злочинів зазвичай є злочин, передбачений певною статтею (наприклад, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 317 КК України). Це може бути й злочин, передбачений певною статтею, однак виокремлений за певними ознаками об'єктивного чи суб'єктивного характеру (наприклад, шахрайство в мережі Інтернет). Групою злочинів є два і більше злочини, передбачені різними статтями, однак об'єднані певними ознаками складу злочину об'єктивного та суб'єктивного характеру. Це, наприклад, злочини у сфері туристичного бізнесу, злочини, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них.

Спеціальний, або спеціально-кримінологічний рівень тісно пов'язаний з *індивідуальним*, який стосується вживання заходів запобігання відносно однієї особи. Як влучно зауважує В. В. Голіна, спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного злочинця, є індивідуальним запобіганням¹.

Рівні запобігання злочинам різняться за об'єктивним складом і масштабом охоплення. Одна й та сама особа, яка здійснює заходи запобігання відносно декількох осіб або певної категорії злочинців, може діяти як на спеціально-кримінологічному, так і індивідуальному рівнях. Наприклад, якщо поліцейський застосує по чергово профілактичні заходи відносно декількох осіб, ідеться про індивідуальне запобігання. Якщо ж він здійснює профілактичні заходи відносно декількох осіб чи певної групи одночасно – це спеціально-кримінологічний рівень.

Проте визначення цих рівнів відбулося з порушенням логічних правил, оскільки в їх основі різні критерії. Співвідношення категорій, що позначають ці рівні, має бути таким: загальне і спеціальне, індивідуальне та колективне.

Загальний рівень запобігання може охоплювати убезпечення як від усіх суспільно небезпечних діянь, так і певних суспільно небезпечних діянь усіх членів суспільства.

Залежно від масштабів запобігання злочинам слід виокремити такі рівні: загальний (запобігання всім злочинам), спеціальний (запобігання окремому виду чи групі злочинів), індивідуальний (запобігання конкретному злочину).

Залежно від рівня об'єктів профілактичного впливу можна визначити загальне (стосується всіх членів суспільства), спеціальне (стосується певної категорії чи групи потенційних або реальних злочинців), індивідуальне (стосується однієї особи, яка вчинила чи може вчинити злочин).

Система заходів індивідуального запобігання повинна бути циклічною: розпочинатися із заходів усунення причин і умов учинення суспільно

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. – С. 39.

небезпечних діянь, продовжуватись заходами їх відвернення та припинення і завершуватись знов-таки заходами усунення причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь. Зрештою, спочатку слід зробити все для того, щоб не допустити вчинення злочину певною особою, усуваючи причини та умови злочинів. У разі початку злочинних дій необхідно вживати заходів щодо їх припинення. Надалі відбувається застосування заходів примусу, які також мають певний профілактичний вплив. Після примусових заходів до особи знову необхідно вживати заходів щодо недопущення вчинення нового злочину, усунення причин і умов його вчинення. Саме таку послідовність зазначених заходів може бути застосовано неодноразово, оскільки в діяннях багатьох осіб, які вчиняють злочини, може бути наявна як фактична, так і юридична множинність.

Заходи запобігання нерозривно пов'язані з іншими заходами протидії злочинам, як-от: виявлення злочинів; затримання осіб, які його вчинили; притягнення їх до кримінальної відповідальності; застосування до них покарання та інших заходів кримінально-правового та кримінально-виконавчого впливу, які містять у собі певний запобіжний потенціал. Під час і після заходів державного примусу до особи, яка вчинила злочин, слід знову застосовувати заходи недопущення вчинення злочинів, усунення причин і умов їх учинення.

Особливе місце в системі запобігання будь-якому злочину посідають кримінально-правові заходи, наприклад установлення юридичних підстав притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбудування.

В основі ефективного запобігання суспільно небезпечним діям обов'язковими є якісні кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні злочини; результати аналізу кількісних та якісних показників цих діянь, їх детермінант; кримінологічний портрет і типологія особи злочинця, а також система соціальних, економічних, політичних, культурних, правових та інших заходів, яка охоплює безперервний цикл превенційної діяльності, що розпочинається й завершується усуненням причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь та здійснюється на загальному, спеціальному й індивідуальному рівнях¹.

Враховуючи сучасні наукові розробки у сфері запобігання злочинам, слід констатувати, що запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за масштабом запобіжної діяльності потрібно розглядати на взаємопов'язаних рівнях: 1) загальному; 2) спеціальному; 3) індивідуальному.

Вищезазначені заходи запобігання злочинам залежно від категорії об'єктів та стадії, на якій вони застосовуються, варто поділити на: 1) заходи, що

¹ Вознюк А. А. Концептуальні засади запобігання суспільно небезпечним діям / А. А. Вознюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – № 2 (99). – С. 156–165.

застосовуються до моменту вчинення злочину; 2) заходи, що застосовуються після вчинення злочину під час притягнення до кримінальної відповідальності та її настання; 3) заходи, що застосовуються після виконання чи відбування покарання засудженими особами¹.

До заходів запобігання цим злочинам у найбільш загальному вигляді слід віднести: 1) заходи недопущення; 2) заходи виявлення; 3) заходи припинення та документування; 4) заходи досудового розслідування; 5) заходи судового розгляду; 6) заходи кримінально-виконавчого впливу під час відбування покарання.

2.2. Кількісно-якісні показники організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Розроблення ефективної системи заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потребує розкриття змісту кримінологічної характеристики цих злочинів.

О. М. Литвинов слушно зауважує, що лише кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної характеристик, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, злочинні механізми тощо, які мають принципове значення з позиції організації попередження злочинів зазначеного виду, встановлення та викриття винних осіб². Водночас інші науковці вважають, що вона є підґрунтям побудови системи попередження окремого виду або групи злочинів³.

Отже, необхідно дослідити поняття кримінологічної характеристики злочинів. У зв'язку з цим варто звернутись до тлумачного словника сучасної української мови, який визначає характеристику як опис, визначення істотних,

¹ Щирська В. С. Класифікація заходів запобігання організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / В. С. Щирська // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (в авторській редакції), (Донецьк, 15 березня 2014 р.). – Донецьк: ООО «Цифрова типографія», 2014. – С. 367–369.

² Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема / О. М. Литвинов // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 581–586 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lomkxz.pdf>

³ Курс кримінології: Особлива частина: підручник: У 2 кн. / [М. В. Корнієнко, В. Б. Романюк, І. М. Мельник та ін.] ; за заг. редакцією О. М. Джузи. – К. : Юрінком Ін-тер, 2001. – С. 5; Литвак О. М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження / О. М. Литвак. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – С. 201–202.

характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь¹. У кримінології це, передусім, опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак певного виду злочинів необхідних для розробки ефективних заходів запобігання такого роду протиправним діянням. Водночас науковці цю категорію визначають по-різному: як сукупність ознак злочинних діянь, які повинні відображати дані про істотні ознаки й властивості явищ та обставин, важливих із точки зору злочинів (В. Б. Ястребов)²; сукупність статистично значущих показників про злочинність (злочини) і особистість злочинців (О. Г. Кальман)³; сукупність даних про певний вид (групу) злочинів або конкретне особливо небезпечне діяння, що можуть бути використані для їх попередження; початковий етап для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів профілактики злочинів (В. Є. Емінов)⁴; комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час скоєння, а також особливості особистості суб'єктів злочинів (Д. В. Задыхайло, А. Ф. Зелінський)⁵; стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку й географію злочинних дій, а також про осіб, які їх учиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні й точні знання про нього для ефективної й науково обгрунтованої боротьби з конкретними злочинами (В. В. Василевич)⁶.

Таким чином, дослідники застосовують різні підходи до кримінологічної характеристики злочинів, зокрема тлумачать її крізь призму відповідних ознак. Однак найбільш оптимальною, на нашу думку, є позиція тих авторів, які визначають кримінологічну характеристику як систему відомостей, показників, даних, ознак про певний вид злочину, що має значення для його запобігання.

У дослідженнях проблем протидії окремим видам злочинів, у тому числі організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – С. 1556.

² Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1982. – Вып. 37. – С. 15–16.

³ Кальман А. Г. Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. Г. Кальман. – Харьков, 1986. – С. 10.

⁴ Криминология : учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. – М. : Юрист, 1995. – С. 211.

⁵ Задыхайло Д. В. Криминологическое исследования хищений государственного и общественного имущества, совершаемых на предприятиях молочной промышленности : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Задыхайло. – Харьков, 1990. – 22 с.; Зелінський А. Ф. Криминология (курс лекций) / А. Ф. Зелінський. – Харьков : Прапор, 1996. – С. 164.

⁶ Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів / В. В. Василевич // Право України. – 1997. – № 12. – С. 83.

виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, важливе значення мають її елементи, які визначають як: кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини й умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи попереджувального впливу¹; стан групи (виду) злочинів, тобто суспільну небезпеку, обсяг, питому вагу такої групи злочинів серед усієї злочинності, інтенсивність, структуру, латентність, територіальний розподіл; тенденції цієї групи (виду) злочинів – динаміку, прогноз; характеристику наслідків злочинів певного виду (кількість потерпілих, розмір матеріальних збитків, види моральних збитків); кримінологічний портрет особистості злочинця; чинники – причини й умови злочинів²; поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час учинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів³; кількісно-якісні показники, істотні риси та властивості особистості злочинця й потерпілого від злочину, а також причини та умови злочинних проявів⁴; показники рівня, структури, динаміки та спричиненої шкоди; оцінку їх латентності; характеристику особистості; предмет, місце і спосіб учинення злочинів⁵; кількісно-якісні показники (рівень, структуру та динаміку) окремого різновиду злочинів та рівень його латентності⁶; кількісно-якісні показники стану сукупності злочинів та осіб, які їх учинили; інформацію про детермінанти, зокрема причини й умови вчинення злочинів певного виду;

¹ Алексеев А. И. Криминология (курс лекций) / А. И. Алексеев. М. : Щит-М, 1998. – 340 с.; Бутенко Л. І. Попередження розкрадань та інших корисливих зловживань, що скоюються суб'єктами господарювання при розрахунках за експортно-імпортні операції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-трудове право» / Л. І. Бутенко. – К., 1998. – 17 с.; Криминология : учебник / Под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – 384 с.

² Криминология : учебное пособие / Под ред. В. Е. Эминов. – М. : Инфра-М, 1997. – С. 34.

³ Зелинский А. Ф. Криминология (курс лекций) / А. Ф. Зелинский. – Харьков : Прапор, 1996. – 260 с. – С. 164; Кальман А. Г. Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. Г. Кальман. – Харьков, 1986. – 23 с.

⁴ Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. С. Батиргарєєва. – Х., 2002. – С. 8.

⁵ Задыхайло Д. В. Криминологическое исследование хищений государственного и общественного имущества, совершаемых на предприятиях молочной промышленности : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Задыхайло. – Харьков, 1990. – 22 с.

⁶ Лукшевич С. Ю. Кримінологічна характеристика злочинності в місцях позбавлення волі / С. Ю. Лукшевич // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 44. – С. 174–180.

дані про мотиви та ситуацію вчинення злочину¹; систему ознак, що відображають просторово-часові параметри злочинів (місце серед інших злочинів, взаємозв'язки з ними, основні тенденції розвитку тощо), особливості, які мають значення для усвідомлення детермінант злочинних проявів (властивості, що передбачають відповідні особливості особистості тих, хто вчиняє злочини, криміногенні ситуації, характер взаємодії особистості й ситуації, обставини вчинення злочинів), особливості, які мають значення для організації попереджувальної роботи (характер зв'язків між елементами комплексу ознак, специфічних для тих або інших категорій злочинів, вплив діяльності правоохоронних та інших державних органів, громадських організацій на протиправну поведінку)².

Узагальнивши позиції науковців, слід констатувати, що до кримінологічної характеристики відносять: кількісно-якісні показники цих злочинів (структуру, динаміку, питому вагу в загальній структурі злочинності, географію, рівень латентності, тенденції розвитку, суспільну небезпеку, наслідки); причини й умови їх учинення; дані, що характеризують особистість злочинця та потерпілого; типові способи, предмет, місце, час, мотивацію та інші обставини вчинення цих посягань; заходи запобігання їм.

З огляду на те, що кожна група злочинів є індивідуальною, структура кримінологічної характеристики для кожного різновиду злочинних правопорушень є особливою. Однак у жодному разі елементами кримінологічної характеристики злочинів не слід уважати запобіжні (попереджувальні, профілактичні) заходи. Адже, як слушно зауважує О. І. Зазимко, кримінологічна характеристика є початковим етапом процесу розробки та реалізації заходів щодо запобігання злочинам. Тобто можна стверджувати, що кримінологічна характеристика, з одного боку, а розробка та реалізація профілактичних заходів – з іншого, є цілісним комплексом із запобігання злочинам³.

На відміну від учених, правоохоронці вважають, що для запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів мають значення відомості про такі елементи їх кримінологічної характеристики, як категорії осіб, які вчиняють ці злочини (70,4 %), причини та умови їх учинення (58,2 %), сучасний стан учинення цих протиправних діянь (43,1 %) (додаток Б.1).

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 5–16.

² Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений / В. Б. Ястребов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1982. – Вып. 37. – С. 15–16.

³ Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Зазимко Оксана Іванівна. – К., 2010. – С. 26.

Ураховуючи позиції зазначених вище кримінологів, результати анкетування, а також особливості злочинів, передбачених ст. 317 КК України, та заходів щодо їх запобігання, до кримінологічної характеристики організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід віднести: 1) кількісно-якісні показники цих злочинів (структуру, динаміку, питому вагу в загальній структурі злочинності, географію, рівень латентності); 2) причини й умови їх учинення; 3) дані, що характеризують особистість злочинця та псевдопотерпілого¹.

Таким чином, кримінологічну характеристику організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можна визначити як систему відомостей про кількісно-якісні показники цих злочинів, причини й умови їх учинення; дані, що характеризують особистість злочинця та псевдопотерпілого, встановлення яких необхідне для розробки ефективних заходів запобігання цим протиправним діям.

Розкриття змісту вказаних елементів дасть змогу виробити оптимально ефективну систему загальних, спеціальних та індивідуальних заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Протидія цим злочинам суттєво залежить від повної та об'єктивної інформації про протиправні дії, на основі якої правоохоронні органи можуть прогнозувати та планувати систему запобіжних заходів.

Кримінологи стверджують, що злочинність, як і будь-яке інше соціальне явище, можна оцінювати за допомогою якісних та кількісних критеріїв, головними з яких є: 1) рівень злочинності; 2) коефіцієнти злочинності; 3) динаміка злочинності; 4) географія злочинності; 5) структура злочинності; 6) характер злочинності; 7) «ціна» злочинності; 8) стан злочинності². Значна

¹ Ми вважаємо, що відвідувачів вказаних місць слід називати «псевдопотерпілими». А. А. Музика та Є. В. Лашук виділяють псевдопотерпілого (квазіпотерпілого) як нову наукову проблему. На думку цих вчених в одних випадках злочин проти псевдопотерпілого вчиняється в інтересах та (або) за його згоди (дії такої особи нагадують співучасть у злочині). Трапляються випадки коли псевдопотерпілий є потенційним суб'єктом іншого правопорушення (у тому числі – злочину). У кримінальному провадженні псевдопотерпілий нерідко постає у статусі свідка або підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) (Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – С. 74–75).

² Джужа О. М. Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Кулик // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 37–42; Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 65–66; Кримінологія : учебник / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 415 с.; Кримінологія: учеб. пособие / Г. И. Богуш [и др.]; под ред. Н. Ф. Кузнецовой. –М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 2007. – 328 с.; Кримінологія: Учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Э. Эминова. 3-е изд., перераб. и доп. М., 2005. – 734 с.; Кримінологія:

частина цих критеріїв підпадає під таку кримінологічну категорію, як стан злочинності – сукупність усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності¹.

З огляду на це, визначальним елементом кримінологічної характеристики організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є кількісно-якісні показники цих злочинів (структура, динаміка, питома вага в загальній структурі злочинності, географія, рівень латентності тощо).

Рівень злочинності – це її кількісна характеристика, яку вимірюють в абсолютних величинах сумою вчинених злочинів і кількістю осіб, які їх учинили, за певний проміжок часу на певній території². Це визначена в абсолютних числах загальна кількість злочинів та осіб, які їх учинили на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу³.

Визначаючи рівень злочинів, передбачених ст. 317 КК України, по-перше, слід ураховувати кількість облікованих злочинів, по-друге, – кількість злочинів, за якими винесено обвинувальні вироки, засуджено осіб, по-третє, – результати соціологічних досліджень (дані вивчення кримінальних проваджень, результати анкетування правоохоронців), а по-четверте, – рівень їх латентності.

Як слушно зазначають дослідники у сфері кримінології, статистична звітність ураховує не всі вчинені злочини, а лише частину з них, водночас решта становить латентну злочинність – сукупність передбачених кримінальним законом діянь, які з різних причин не були взяті до уваги органами внутрішніх справ, прокуратурою, службою безпеки та судом.

Суспільна небезпека латентної злочинності виявляється в різноманітних аспектах, а саме: питання боротьби з латентною злочинністю не беруться до уваги та не плануються, а тому не можуть бути ефективними; вона зменшує ступінь достовірності прогнозів злочинності, утруднює визначення напрямів боротьби з нею; якщо за умов розкритих злочинів спричинення матеріальних збитків частково відновлюється, то в разі прихованих – вони не лише не

Учебник / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2004. – 640 с.; Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2003. – 400 с.; Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; За заг. ред. В. В. Голіна. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2009. – 288 с.; Кулик О. Г. Види кримінологічної інформації, їх методологічне та методичне значення / О. Г. Кулик // Наше право. – 2013. – № 8. – С. 111–116. Кулик О. Г. Методологічні засади всеукраїнського віктимологічного опитування населення [Електронний ресурс] / О. Г. Кулик // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 543–548. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_92.pdf

¹ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 65–66.

² Кримінологія: Навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюрвачик; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – С. 24.

³ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 156.

відновлюються, а й немає навіть процесуальних шляхів для цього; почуття безкарності заохочує осіб, які вчинили тяжкі злочини, продовжувати свою злочинну діяльність, тобто стимулює зростання рівня злочинності, зокрема рецидивної; латентна злочинність, оскільки вона все ж є «помітною» для довколишніх, руйнує їхні моральні та правозаборонні бар'єри; під її впливом деякі члени суспільства стають на злочинний шлях; складає хибне враження про фактичні обсяги злочинності, її рівень, структуру, динаміку, про величину й характер шкоди, завданої злочинністю; заважає реалізації принципу невідворотності відповідальності за вчинені злочини; підриває авторитет правоохоронних органів держави; знижує активність громадян у боротьбі зі злочинністю; сприяє зростанню соціальної напруги в суспільстві; зумовлює процеси самодетермінації злочинності¹.

У науковій юридичній літературі вирізняють латентність трьох видів: природну, штучну та пограничну.

Природна латентність – це сукупність тих випадків, коли факт злочину був, але він не став відомим правоохоронним органам (наприклад через неповідомлення потерпілих про злочин).

Штучна латентність передбачає, що факт злочину відомий, але з різних причин правоохоронні органи не ставлять його на облік, щоб створити враження успішності боротьби зі злочинністю.

Погранична (межова) латентність полягає в тому, що факт злочину стався, але потерпілий не усвідомлює цього або не знає про нього (наприклад кишенькові крадіжки)².

Здебільшого злочину, передбаченому ст. 317 КК України, притаманна природна та штучна латентність, оскільки так звані потерпілі від цих злочинів повідомляють про них вкрай рідко, або ж про факти злочину досить часто відомо працівникам правоохоронних органів, однак з огляду на складність їх документування вони не завжди обліковуються.

Практика діяльності правоохоронних органів дає підстави виокремити три рівні латентності:

¹ Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання / Р. С. Веприцький // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 72–74. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_14.pdf; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 177–179; Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 70–71.

² Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 71–72; Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Литвак. – Х., 2002. – 39 с.; Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Литвак Олег Михайлович. – Х., 2001. – С. 88; Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В. Ф. Оболенцев. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 128 с.

1) низький – очевидно вчинені тяжкі злочини, інформація про які швидко поширюється (вбивства, розбійні напади, грабежі тощо);

2) середній – злочини, учинення яких не є таким очевидним, як при низькому рівні латентності. Потерпілі з різних причин не звертаються за захистом до правоохоронних органів, хоча й не приховують факту вчиненого злочину (незначна шкода, завдана злочином; відсутність віри в можливість розкриття злочину правоохоронними органами тощо);

3) високий – злочини, про вчинення яких здебільшого відомо тільки злочинцю й потерпілому. Водночас останній зацікавлений у приховуванні факту злочину з різних мотивів (сором'язливість, наявність хвороби, корисливі мотиви). Цей рівень характерний для шахрайства, надання та одержання неправомірної вигоди, статевих злочинів тощо. Ця категорія злочинів через їхню неочевидність та практично «нульову» активність із боку потерпілого має найменшу інформативність і найвищу латентність¹.

Проаналізувавши зміст окреслених рівнів латентності, можна сформулювати гіпотезу про те, що організація або утримання місць для незаконного виробництва, виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або аналогів має високий рівень латентності.

Здійснене дослідження підтверджує цю гіпотезу, оскільки більшість респондентів оцінюють рівень латентності цих злочинів як високий (43,6 %) або середній (32,9 %) (додаток Б.1).

Високий рівень злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також пов'язаних із ними протиправних діянь частково можливий завдяки широкій мережі місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення таких засобів, речовин або їх аналогів.

На думку 59,3 % опитаних, на рівень латентності впливає і той факт, що особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, застосовують заходи конспірації (додаток Б.1), що, відповідно, ускладнює їх виявлення та подальший облік.

М. В. Азарова слушно зауважує, що якщо один наркоман, який споживає наркотичні засоби, втягує у свою діяльність близько десятка осіб, то можна з певною долею ймовірності припустити, скільки людей втягується в таке споживання через зазначені місця, для яких ця діяльність є головною метою їх створення. Значна частина хворих на наркоманію була залучена до споживання наркотичних засобів або психотропних речовин саме через зазначені місця².

Факторами, що зумовлюють латентність організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів,

¹ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 71–72.

² Азарова М. В. Кримінологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 34–36.

психотропних речовин або їх аналогів, на думку респондентів, є: небажання псевдопотерпілих повідомляти про вчинення злочину, оскільки вони є опосередкованими його учасниками і нерідко причетні до вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також у разі ліквідації таких місць вони втрачають місця для систематичного виготовлення та вживання вказаних речовин (50 %); складність документування протиправних діянь цієї категорії (44 %); відсутність потерпілих (потерпілими від цих злочинів можуть бути лише неповнолітні в разі їх залучення до вчинення цього протиправного діяння) (22,2 %) (додаток Б.1).

Однією з найбільш вагомих категорій, що характеризують сучасний стан учинення злочинів, передбачених ст. 317 КК України, є структура злочинності. Вона має розкривати склад, поширеність і співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх учинення в конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх учиняють¹. Структура злочинності визначається співвідношенням у злочинності видів (груп) злочинів, що класифікують за кримінально-правовими або кримінологічними підставами. Показники структури забезпечують якісно-кількісну характеристику суспільної небезпеки злочинності, її особливостей, істотних для організації профілактики та диференціації практики застосування кримінально-правових заходів². Основним показником структури злочинності є питома вага, тобто частка злочинності відносно її загальної кількості³.

З огляду на це, найбільш репрезентативною є характеристика місця, яке посідає організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у загальній структурі злочинності України. Так, згідно з даними МВС України та Генеральної прокуратури України (додаток А), питома вага злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення в загальній структурі злочинності становила: у 2005 р. – 13,4 %, у 2006 р. – 15,4 %, у 2007 р. – 15,9 %, у 2008 р. – 16,6 %, у 2009 р. – 13,3 %, у 2010 р. – 11,4 %, у 2011 р. – 9,9 %, у 2012 р. – 10,2 %, у 2013 р. – 6 %, у 2014 р. – 5,8 %, у 2015 р. – 4,6 %. Отже, питома вага цих злочинів у загальній структурі злочинів у середньому протягом останніх 11 років становить 11,1 %. Причому простежується тенденція до зменшення питомої ваги цих злочинів протягом останніх восьми років більше ніж утричі (з 16,6 % у 2008 р. до 4,6 % у 2015 р.).

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 161.

² Кримінологія: Навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюрвачик; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – С. 26.

³ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 68.

Водночас питома вага організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення становила: у 2005 р. – 4,2 %, у 2006 р. – 4,1 %, у 2007 р. – 3,9 %, у 2008 р. – 3,8 %, у 2009 р. – 3,6 %, у 2010 р. – 3,8 %, у 2011 р. – 3,8 %, у 2012 р. – 3,9 %, у 2013 р. – 3,7 %, у 2014 р. – 4,1 %, у 2015 р. – 4 %. У середньому питома вага злочинів, передбачених ст. 317 КК України, за цей період становить 3,9 %, що свідчить про відносно стабільний рівень її показника.

З урахуванням ранжування злочинів, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у 2015 р. посіла четверте місце (1044 злочини) перед незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, перевезенням, пересиланням, зберіганням з метою збуту або збутом отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (468 злочинів) та після незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (14890 злочинів), незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (6614 злочинів), посіву або вирощування снотворного маку чи конопель (1637 злочинів) (додаток А).

Таким чином, на тлі тенденції до зменшення питомої ваги злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення в загальній структурі злочинності в Україні з 16,6 % у 2008 р. до 4,6 % у 2015 р. питома вага організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів залишається відносно стабільною, у середньому на рівні 3,9 %, посідаючи четверте місце в структурі злочинів, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України.

Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, у 2015 р. серед злочинів, передбачених ст. 317 КК України, найбільша кількість випадків організації або утримання місць здійснюється для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (85,5 %). Водночас для виробництва чи виготовлення вказаних речовин такі місця створювались чи утримувались лише в 151 випадку, що становить 14,5 % (додаток А).

Динаміка злочинності – це показник, що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду. Показником динаміки злочинності є

завичай темп, алгоритм зміни її кількісних значень (їхнє збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, взятого для порівняння¹.

Це показник, який відображає зміну рівня та структури злочинності протягом певного тимчасового періоду (рік, три, п'ять, десять років тощо). Динаміка злочинності як соціально-правового явища залежить від впливу двох груп факторів: перша – це причини та умови злочинності, демографічна структура населення та інші соціальні процеси і явища, що впливають на злочинність; друга – зміни кримінального законодавства, що розширюють або звужують сферу злочинного й кримінального, змінюють класифікацію та кваліфікацію злочинів².

Динаміка злочинів, передбачених ст. 317 КК України, свідчить про їх падіння в середньому на 7,8 % щорічно протягом останніх 11 років. Найвищий показник падіння було зафіксовано у 2013 р., коли він становив 28,8 %. Таким чином, з 2005 р. кількість облікованих злочинів, передбачених ст. 317 КК України, зменшилась більш ніж удвічі (на 61,9 %) – з 2743 злочинів у 2005 р. до 1044 злочинів у 2015 р. (додаток А).

Характеристика злочинності як негативного соціально-правового явища була б неповною без розгляду її наслідків, основним критерієм яких є «ціна» злочинності, що складається з: кримінально-правових наслідків злочинів, які є в багатьох випадках обов'язковим елементом їхнього складу (матеріальна, моральна, фізична шкода конкретним громадянам); шкода, що заподіюється злочинами за межами їхнього складу (прямі та непрямі наслідки); соціальна реакція на злочинність, боротьба з нею (витрати на утримання правоохоронних органів, на заходи боротьби зі злочинністю тощо)³.

Поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останні десять років стало однією з найгостріших суспільних проблем, нерозв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також загрожує національній безпеці держави.

Ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем їх вживання особами не за медичним призначенням, що становить у 2013 році 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 році – 21 особа); активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України.

Особливу стурбованість з огляду на соціально-економічні кризові явища викликає систематичний характер вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ-

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 169.

² Кримінологія: Навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюрвачик; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – С. 27.

³ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 69.

інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та збільшення кількості злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків¹.

Вживання наркотичних засобів та психотропних речовин призводить до погіршення здоров'я нації та підвищення рівня захворюваності населення на особливо небезпечні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекцію/СНІД, туберкульоз, а також до загострення соціальних проблем (жорстоке та недбале ставлення до дітей, збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод, нещасних випадків на виробництві, зниження продуктивності праці). На думку 92,3 % опитаних, ці злочини підвищують ризик зараження хворобами, пов'язаними з наркоманією, серед яких ВІЛ-інфекція, туберкульоз, вірусні гепатити та інші соціально небезпечні хвороби (додаток Б.1).

Для всебічної та комплексної кримінологічної характеристики злочинів, передбачених ст. 317 КК України, необхідно дослідити особливості їх кількісно-якісних показників у різних регіонах.

Досвід роботи правоохоронних органів свідчить, що нерівномірність у стані, динаміці та структурі розподілу злочинності пояснюється: конкретними соціальними умовами певного регіону; економічною його характеристикою; національним складом і структурою населення; послабленням соціального контролю за поведінкою людей; рівнем культурно-виховної роботи, організації дозвілля та побуту населення; рівнем організації роботи в боротьбі зі злочинністю тощо.

Виявлення та взяття до уваги територіальної різниці в географії злочинності – передумова ефективності заходів щодо запобігання злочинам. Причому стають більш видимими й конкретні причини злочинів, умови їх учинення, що має не тільки пізнавальне значення, а й слугує основою для організації конкретної практичної діяльності².

За офіційними статистичними даними МВС України, у 2014 р. найбільший коефіцієнт інтенсивності цих злочинів був у Харківській (12,39), Миколаївській (11,45), Херсонській (8,56), Запорізькій (6,99), Черкаській (6,49) та Донецькій (4,94) областях. Водночас найменший коефіцієнт інтенсивності протиправних діянь зазначеної категорії встановлено у Львівській (0,43), Волинській (1,19), Тернопільській (1,56), Хмельницькій (1,73), Чернівецькій (2,09), Київській (2,2), Дніпропетровській (2,37), Закарпатській (2,47), Івано-Франківській (2,66) та Чернігівській (2,79) областях, а також у м. Києві (1,16).

¹ Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>; Права людини у діяльності міліції в контексті протидії поширенню епідемії ВІЛ/СНІДу: Навчальний посібник / [Бабенко А. М., Колеснік К. С., Палій М. В., Назимко Є. С.] Під загальною редакцією заслуженого юриста України В. М. Бесчастного. – Донецьк: Вид-во «Вебер», 2009. – С. 192.

² Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джу́жа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 70.

Важливе значення в запобіганні цим протиправним діям має запобігання іншим злочинам, предметно та мотиваційно пов'язаних з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Результати вивчення наукової літератури¹ та судової практики дають змогу констатувати, що організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів досить часто пов'язана з іншими злочинами, зокрема у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, проти власності (крадіжками, грабежами, розбоями), проти життя та здоров'я особи (зараженням венеричною хворобою, ВІЛ), у сфері статевої свободи та недоторканості особи, втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність, приховуванням злочинів тощо. Це підтверджують 91,6 % опитаних правоохоронців (додаток Б.1). Так, слушним є твердження Л. І. Романова про те, що притон – це завжди розплідник злочинності².

У результаті вивчення вироків щодо організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, винесених протягом 2012–2015 рр. з'ясовано, що у 59,3 % випадків цей злочин поєднується з іншими протиправними діями, переважно у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, серед яких 51,6 % становить незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту; 12,9 % – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 10,2 % – схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 5,3 % – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів; 8,2% – інші злочини в цій сфері, зокрема використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, незаконне публічне вживання наркотичних засобів, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. У 4,2 % випадків організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поєднується з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (додаток Б 2).

¹ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 34–36.

² Романова Л. И. Наркотики: преступления, ответственность: монография / Л. И. Романова; науч. ред. А. И. Коробеева. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2000. – 232 с.

Поєднання організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з іншими злочинами у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів пояснюється, передусім, потребою одержання та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Водночас злочин, передбачений ст. 317 КК України, та пов'язані з ним діяння у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів обумовлюють вчинення корисливих та корисливо-насилювальних посягань. Нелегальне здобуття наркотичних засобів та психотропних речовин потребує систематичних значних матеріальних витрат з огляду на вартість цих засобів і речовин, а також труднощі їх одержання. Особи, які ніде не працюють або заробітку яких не вистачає, досить часто обирають злочинний спосіб одержання грошей, зокрема шляхом крадіжки, грабежу, розбою.

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів є одним із пріоритетних напрямів діяльності злочинних об'єднань. Виготовлення, контрабанда, перевезення, збут наркотичних засобів у великих та особливо великих розмірах потребує організованих зусиль декількох осіб. Тому вони досить часто поєднані з груповою та організованою злочинністю.

Таким чином, злочин, передбачений ст. 317 КК України, впливає на рівень злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, корисливих та корисливо-насилювальних злочинів та сприяє розвитку групової та організованої злочинності.

Для запобігання цим злочинам важливе значення мають кримінологічні ознаки місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, які можуть бути використанні в розробці заходів запобігання такій категорії кримінальних діянь.

Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів необхідно здійснювати у двох напрямках:

1) недопущення створення місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

2) виявлення цих місць і припинення їх подальшого функціонування з метою запобігання вчиненню нових злочинів.

Встановлення ознак таких місць потребує саме другий напрям запобігання злочинам зазначеної категорії.

Поряд із поняттям «місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» у науковій літературі, а також у кримінальному законодавстві інших держав вживають поняття «притон». У тлумачному словнику притон визначено як місце скупчення, притулок антигромадських або аморальних, злочинних елементів; кубло¹. Такі місця призначенні не лише для розповсюдження

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, а й зайняття гральним бізнесом, проституцією, вживання алкогольних напоїв тощо.

Таким чином, місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є одним із різновидів таких притонів. На нашу думку, позиція українського законодавця є більш раціональною у використанні для позначення вказаних місць саме терміна «місце», а не «куболо».

У науковій літературі це місце визначають по-різному¹². Однак, відповідно до положень Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4³, таким місцем може бути будь-яке жилає чи нежиле приміщення, призначене для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Водночас тлумачення цього поняття в ст. 317 КК України є дещо обмеженим, оскільки злочин лише в одному випадку стосується приміщень (надання приміщень для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів), а в інших – місць (організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів). Унаслідок такого тлумачення кримінально-правової норми організація або утримання інших місць, що не належать до приміщень, не становить складу злочину, передбаченого ст. 317 КК України. Як відомо, організація таких місць можлива і в інших місцях, зокрема на подвір'ї, пляжі, в автомобілі, вагоні потягу тощо, тому їх доцільно поділити на закриті (у приміщеннях) та відкриті (поза приміщеннями).

Кримінологічними ознаками цих місць є:

1. Специфічний запах хімічних речовин у зазначених місцях або поблизу них. Зазвичай це досить різкий і неприємний запах хімічного походження (наприклад ацетону, бензину, йоду).

2. Використані шприци, вата, упакування від медичних препаратів (наприклад таких, як «Седалгін», «Тетралгін», «Бронхолітин», флакони від «Нафтизину» тощо), що використовуються під час виготовлення та вживання наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів, поблизу зазначених місць.

¹ Горничар Г. М. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ (ст. 232 УК РФ) как одна из наиболее опасных форм распространения наркотиков / Г. М. Горничар // Бизнес в законе. – 2011. – № 5. – С. 105–109.

² Родионов А. И. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ, совершенные рецидивистами / А. И. Родионов // Юридическая наука. – 2011. – № 4. – С. 67–69.

³ Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

3. Систематичне або періодичне відвідування таких місць значною кількістю незнайомих осіб, здебільшого молодого віку.

4. Відвідування цих місць незалежно від часу доби (як вдень, так і вночі).

5. Перебування мешканців означених місць та їх відвідувачів час від часу в стані сп'яніння.

6. Періодично такі місця можуть відвідувати працівники поліції. Це зумовлено тим, що нерідко організатори або утримувачі вказаних місць раніше судимі та перебувають на обліку, тому правоохоронці періодично перевіряють підоблікових¹.

Ці місця повинні бути принаймні мінімально пристосовані для виготовлення та вживання наркотичних засобів і психотропних речовин. У них можуть бути пристосування, необхідні для споживання відповідних препаратів (наприклад кальєни для куріння, трубочки для вдихання, шприци для внутрішньовенних ін'єкцій). Це можуть бути запаси наркотичних засобів, а також хоча б найпростіші інструменти, обладнання та прекурсори для виготовлення наркотиків та психотропних речовин, наприклад ручні змішувачі речовин, кустарні пристрої для екстракції та перегонки, посуд, газо- або електроприлади, необхідні для приготування наркотичних засобів; ацетон, ангідрид оцтової кислоти, перманганат калію та деякі інші речовини, що часто використовуються для виготовлення наркотиків або для посилення наркотичних властивостей певного препарату².

У 39,8 % випадків місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відвідувала одна особа, у 29,4 % – дві, у 12,4 % – три, у 10,7 % – чотири, у 2,2 % – п'ять і більше осіб, у 5,5 % випадків кількість відвідувачів була невизначена (додаток Б 2).

У зазначених місцях у 52 % випадків вживають канабіс, у 28,4 % – ацетильований опій, у 20,4 % – дезоморфін, у 5,8 % – морфін, кодеїн та інші наркотичні засоби й психотропні речовини (додаток Б 2).

Різновидом цих місць є підпільна нарколабораторія, яка істотно відрізняється від інших місць незаконного виготовлення природних наркотиків чи психотропів, що здійснюється за допомогою вищезгаданого кухонного посуду.

Узагальнення вітчизняної та закордонної слідчої, судової та експертно-криміналістичної практики в справах про підпільні нарколабораторії дає підстави поділити їх на дві групи: галузеві й кустарні.

¹ Щирська В. С. Кримінально-правові та кримінологічні ознаки місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / В. С. Щирська // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті : міжнародна науково-практична конференція : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті» 29 листопада 2013 року. – Одеса : ОДУВС, 2013. – С. 302–303.

² Хомутов В. М. К вопросу о понятии «притона» для потребления наркотических средств или психотропных веществ / В. М. Хомутов // Российский следователь. – 2003. – № 7. – С. 35–36.

Галузевими є нарколабораторії, що нелегально функціонують на базі виробничих цехів хімфармпідприємств, профільних хімічних лабораторій науково-дослідних і навчальних закладів, контрольно-аналітичних лабораторій підприємств хімічної та харчової промисловості, фахівці яких із корисливих мотивів стали на шлях незаконного виготовлення в таких лабораторіях синтетичних наркотиків, психотропів чи їхніх аналогів.

До кустарних належать підпільні нарколабораторії, розташовані в різних місцях (житлових і підсобних приміщеннях, дачах, окремих гаражах, спеціальних спорудженнях у гірській місцевості тощо), оснащених промислово чи вручну виготовленим устаткуванням, за допомогою якого особи, які володіють знаннями рецептури та фармацевтичної технології, виготовляють із вихідної нарко-, психотропосировини або з прекурсорів напівсинтетичні чи синтетичні наркотики, психотропи чи їхні аналоги. Залежно від спрямованості наміру (мети й мотиву) кустарні нарколабораторії можна поділити на два види: 1) малогабаритні, які експлуатують для задоволення особистої чи внутрішньогрупової потреби в зазначених речовинах; 2) великогабаритні, тобто створені з метою виготовлення таких речовин у великих чи особливо великих розмірах задля їх реалізації на «чорному» ринку.

Не виключається можливість класифікації підпільної нарколабораторії і за ознакою кінцевого продукту, що виготовляється в них, наприклад за випуском ефедрону, первитину, «екстазі», ЛСД, героїну тощо¹.

Нарколабораторії є місцями виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин. Суспільна небезпека нарколабораторій полягає в тому, що в них забезпечується масове виробництво наркотичних засобів. Саме тому організацію цих місць, їх утримання та надання приміщення для їх створення слід кваліфікувати за ст. 317 КК України в комплексі з іншими статтями КК України. Водночас судова практика йде іншим шляхом і кваліфікація за ст. 317 КК України у таких випадках виключається або ж допускається в поодиноких випадках. Наприклад, у період з 1 до 15 квітня 2011 р. ОСОБА_2, з метою виготовлення наркотичних засобів облаштував господарський сарай, де була наявна піч, обладнанням – пресом, допоміжними пристосуваннями, кухонним ножом, саморобним ситом, емальованим відром, емальованим бідном, емальованою мискою, скляним стаканом, черпаком, алюмінієвою ложкою, бинтами. З 1 квітня до 23 червня 2011 р. ОСОБА_2, використовуючи вищеперелічене обладнання та пристосування, неодноразово за допомогою хіміко-технологічного процесу екстрагування, перегонки, очищення сировини та синтезу її з прекурсором ангїтриду оцтової кислоти виготовляв для власних потреб готовий до вживання особливо небезпечний наркотичний засіб – опій ацетильований. Згідно з висновком судово-хімічної експертизи від 15 липня 2011 р. № 961/х, ОСОБА_2 за вищевказаною адресою створив кустарну

¹ Діяльність підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків з виявлення та ліквідації підпільних нарколабораторій: Посібник / М. С. Хруппа, Д. Й. Никифорчук, В. А. Семенюк та ін.; за заг. ред. М. С. Хруппи. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – С. 13–17.

підпільну нарколабораторію з виготовлення особливо небезпечного наркотичного засобу – ацетилюваного опію.

Суд визнав недоведеним, що ОСОБА_2, продовжуючи свою злочинну діяльність, діючи умисно, з корисливого мотиву та з метою незаконного збагачення, 23 червня 2011 р. близько 21 год за місцем свого проживання під час проведення оперативної закупівлі наркотичних засобів незаконно збув за 180 грн ОСОБА_10 3 мл особливо небезпечного наркотичного засобу ацетилюваного опію.

Дії підсудного ОСОБА_2 суд кваліфікував за ч. 2 ст. 309 КК України, як незаконне придбання, виготовлення, перевезення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту, вчинене повторно та ч. 1 ст. 317 КК України, як організація та утримання місця для незаконного виготовлення наркотичних засобів¹.

Інший приклад. ОСОБА_2 придбав обладнання для виготовлення особливо небезпечного наркотичного засобу – канабісу: ґрунт, добрива, регулятор напруги, регулятор напруги з вологоміром, компресор, вентилятори, штучний зволожувач повітря, лампу з відбивачем світла з кріпленням, градусник для вимірювання температури повітря, спеціальні конструкції у вигляді ємності, фанеру, трубки, які перемістив до місця свого мешкання. Там ОСОБА_2 із цих предметів самостійно виготовив обладнання, спеціальне призначене для виготовлення особливо небезпечного наркотичного засобу – канабісу за принципом гідропоніки. Зазначене обладнання ОСОБА_2 розмістив навколо рослин конопель, які він незаконно посіяв та вирощував у заздалегідь підготовленому для цієї мети ґрунті. У подальшому він доглядав за зростанням рослин, контролюючи цей процес.

Суд кваліфікував його дії за ч. 1 ст. 309 КК України – як незаконне придбання, виготовлення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту, за ч. 1 ст. 310 КК України – як незаконний посів та незаконне вирощування конопель у кількості від десяти до п'яттидесяти рослин та за ч. 3 ст. 313 КК України – як незаконне виготовлення та зберігання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів². Таким чином, у цьому разі відсутня кваліфікація злочину за ст. 317 КК України.

В інших випадках нарколабораторії прирівнюють винятково до місць виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин зі спеціального

¹ Вирок Сквирського районного суду Київської області від 22 грудня 2011 р. Справа № 1-160/111/1022/7279/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/21335175>

² Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 6 вересня 2012 р. Справа № 1-421/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/28243092>

обладнання¹. З огляду на це, необхідно більш чітко окреслити межі кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та подальшим функціонуванням нарколабораторій.

Схожу пропозицію висловив В. А. Бублейник, який обстоював необхідність кримінально-правового визначення поняття «підпільний цех (лабораторія) з виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» та доповнення КК України нормою, у якій доцільно передбачити відповідальність за вчинення дій щодо організації або відкриття підпільного цеху (лабораторії) з виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів².

2.3. Кримінологічна характеристика осіб, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

Важливим елементом кримінологічної характеристики злочинів, передбачених ст. 317 КК України, є відомості про особу злочинця. Цей суб'єкт становить інтерес не лише для кримінології, а й для криміналістики та оперативно-розшукової діяльності³. У межах кримінології під час дослідження особи злочинця необхідно з'ясувати ті відомості, які необхідні для організації ефективного запобігання злочинам, зокрема про стать, вік, громадянство, національність, освіту, судимість, співучасть у злочині тощо.

¹ Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 24 лютого 2009 р. Справа № 1-421/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/8595765>

Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 18 жовтня 2013 р. Справа № 1316/4158/12. Провадження № 11/783/917/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/34321312>

² Бублейник В. А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів. Кримінально-правовий і кримінологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Бублейник. – К., 2007. – 20 с.

³ Антонян Ю. М. Личность преступника / Ю. М. Антонян, В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 364с.; Джужа О. М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз) / О. М. Джужа, С. В. Горlach // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 15– 21; Личность преступника / под ред. В. Н. Кудрявцева, Г. М. Миньковского, А. Б. Сахарова. – М., 1978. – 178 с.; Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и понятии криминалистического изучения личности / М. А. Лушечкина // Весник Московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 3. – С. 41–49; Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Чернявський Сергій Сергійович. – К., 2010. – 610 с.

За ознакою статі більшість засуджених за злочини, передбачені ст. 317 КК України, – чоловіки (за статистичними даними 2015 р. – 89,3 %, за результатами вивчення вироків 2012–2015 рр. – 85,6 %). Відносно незначний відсоток осіб жіночої статі, на думку респондентів, пояснюється тим, що доволі часто в цих злочинах, учинених у співучасті, чоловіки всю вину беруть на себе, прикриваючи своїх спільниць. Таким чином, до кримінальної відповідальності притягаються окремі особи, а їх співучасники жіночої статі мають змогу уникнути кримінальної відповідальності. Водночас це негативно впливає на стан запобігання кримінальним правопорушенням зазначеної категорії, оскільки співучасники, яким вдалося уникнути відповідальності, зазвичай продовжують таку протиправну діяльність, проте за більш суворих умов конспірації. Тому правоохоронні органи на етапі документування протиправної діяльності вказаних осіб повинні з'ясовувати причетність до організації, утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або надання з цією метою приміщення осіб із найближчого оточення правопорушника, передусім членів сім'ї.

Практично всі злочинці зазначеної категорії є громадянами України (за статистичними даними 2015 р. – 99 %, за результатами вивчення вироків 2012–2015 рр. – 100 %). За національністю це переважно українці (92,8 %), адже, незважаючи на те, що Україна є багатонаціональною, переважну більшість населення становлять українці. Вони здебільшого володіють приміщеннями, у яких можна організувати місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

З-поміж засуджених у 2012–2015 рр. 58,7 % правопорушників мали початкову загальну, базову та повну загальну середню освіту, 16 % – професійно-технічну, 10,9 % – вищу. У 14,4 % освітній рівень був невідомий (додаток Б 2). Таким чином, ці особи мають низький освітній рівень, здебільшого – початкову загальну, базову та повну загальну середню освіту, рідше – професійно-технічну.

Серед осіб, які організовують або утримують зазначені місця, на обліку в нарколога чи психіатра перебувають лише 26,5 % (23,6 % – у нарколога і 2,9 % – у психіатра) (додаток Б 2).

Особи, які вчиняють ці злочини, здебільшого (74,7 %) офіційно не одружені (додаток Б 2), хоча в окремих випадках проживають спільно зі співмешканцями чи співмешканками.

За статистичними даними Державної судової адміністрації України 2015 р., 55,4 % засуджених, раніше вчиняли злочини. Серед них 0,8 % були звільнені від кримінальної відповідальності, 11,1 % – судилися, але визнані такими, що не мають судимості, 17,8 – судилися, але судимість яких погашена чи знята, 25,7 % – мали незняту і непогашену судимість (15 % – одну судимість, 5,3 % – дві, 5,4 % – три і більше).

Водночас 7,1 % були засуджені за злочини проти життя та здоров'я особи, 33,1 % – злочини проти власності, 1,6 % – злочини проти безпеки руху

та експлуатації транспорту, 52,7 % – злочини, пов’язані з наркотиками, 5,5 % – інші злочини. Причому 37,8 % відбули покарання повністю, 24,4 % – звільнені від покарання, 12,6 % осіб учинили злочин, не відбувши покарання (додаток А).

Згідно з результатами вивчення вироків 2012–2015 рр., 55,3 % засуджених – раніше судимі¹ (додаток Б 2). Вивчення відомостей про судимість свідчить про те, що серед злочинців, які раніше вчиняли ці суб’єкти, були такі діяння: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України); схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України); крадіжка (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) тощо (додаток Б 2).

Відповідно до результатів вивчення статистичних даних 2015 р., лише 1 % злочинів учинено в складі групи (додаток А). У переважній більшості вивчених вироків 2012–2015 рр. (96,2 %) також засуджувалась одна особа (додаток Б 2). Однак реальний відсоток співучасті в цих злочинах значно вищий. Наприклад, 38,2 % правоохоронців відмітили вчинення цього злочину в співучасті, у 73,8 % це була група осіб за попередньою змовою; 12,9 % – організована група; 9,1 % – група осіб (без попередньої змови); 4,2 % – злочинна організація (додаток Б 1). Співучасниками зазвичай є співмешканці та співмешканки засудженого, його друзі.

Серед злочинців 5,1% осіб учинили злочин у стані алкогольного сп’яніння, а 6,7 % – у стані наркотичного сп’яніння (додаток А). Однак у цьому разі офіційні статистичні дані не повною мірою відображають реальну ситуацію, оскільки в певних випадках з тих чи інших причин не встановлюється факт перебування особи в стані наркотичного чи іншого сп’яніння на момент учинення злочину.

Вік засуджених на момент вчинення злочину розподіляється таким чином: 2 особи (0,4 %) мали 16–18 років, 58 осіб (11,7 %) – 18–25 років, 82 особи (16,6 %) – 25–30 років, 310 осіб (62,8 %) – 30–50 років, 42 особи (8,5 %) – від 50–65 років. Отже, здебільшого це молоді люди від 25 до 50 років (додаток А).

Більшість осіб, які організовують або утримують зазначені місця (96,9 %), офіційно не працюють (додаток Б 2). Серед засуджених 4,9 % становили

¹ Тобто такі, що мали судимість на момент вчинення злочину або судимість яких знята чи погашена.

робітники, 0,4 % – інші службовці, 0,4 % – приватні підприємці, 0,6 % – працівники господарських товариств, 0,4 % – учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій, 0,4 % – студенти навчальних закладів, 2 % – особи, що мали інші заняття, 3 % – пенсіонери, зокрема інваліди, 0,8 % – безробітні, 87 % – працездатні, які не працювали та не навчалися. Серед працездатних, які не працювали й не навчалися 26,7 % мали незняту і непогашену судимість (додаток А).

Задokumentовані злочини здебільшого (73,8 %) склалися з одного епізоду (додаток Б 2).

За результатами вивчення статистичних даних, а також проведення соціологічних досліджень можна сформулювати кримінологічний портрет особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 317 КК України. Так, здебільшого це чоловіки (85,6 %) віком 30–50 років (59,6 %) неодружені (74,7 %), громадяни України (99 %), українці (92,8 %), які мають початкову загальну, базову або повну загальну середню освіту (58,7 %), працездатні, що офіційно не працюють (96,9 %), значна частина яких (55,3 %) має або мала судимість за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або проти власності.

Основними причинами вживання наркотичних засобів у зазначених місцях є наслідування друзів, знайомих, бажання спробувати, дізнатись, що це таке¹.

Під час учинення цих злочинів особи керуються різними мотивами: матеріальної зацікавленості, отримання винагороди, дружньої послуги, бажанням споживати наркотичні засоби за рахунок відвідувачів цих місць.

Власники цих місць зазвичай вживають заходів щодо конспірації своїх осель, щоб, по-перше, уникнути притягнення до кримінальної відповідальності, по-друге, не стати жертвою злочину з боку наркоманів і осіб, які контролюють незаконний наркообіг. Вони намагаються не конфліктувати із сусідами, мають визначене коло відвідувачів, з недовірою ставляться до нових клієнтів².

Процес запобігання злочинам потребує врахування неоднорідності злочинців. Різноманітні риси особи, яка вчинила злочин, зумовлюють критерії класифікації таких суб'єктів. У результаті систематизації певних рис чи зв'язків особи можна виокремити певні типи правопорушників.

Як слушно зауважує В. Н. Кудрявцев, оволодіння типологією дає змогу на науковому підґрунті організувати індивідуальну профілактику злочинів, дати корисні рекомендації слідчим, які розслідують злочин, суддям, котрі

¹ Азарова М. В. Кримінологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 135–136.

² Азарова М. В. Кримінологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 121–123.

призначають покарання, а також працівникам виправно-трудових установ, завданням яких є виправлення й перевиховання засуджених¹.

У кримінології питання типології злочинців ретельно розроблені в працях відомих науковців², однак типологія осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України, потребує подальших досліджень.

Особливе значення у характеристиці особистості злочинця мають кримінально-правові ознаки, оскільки вони дозволяють встановити насамперед ступінь суспільної небезпеки суб'єкта злочину.

Одним із критеріїв виокремлення різних типів особи злочинця визнають спосіб учинення злочину. Так, на думку Г. Г. Зуйкова, злочин, учинений певним чином, не тільки дає можливість говорити про «почерк» злочинця, його індивідуальні риси, а й вказує на тип його особистості³.

Отже, осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 317 КК України, залежно від виду суспільно небезпечного діяння, умовно можна поділити на: 1) організаторів місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) осіб, що утримують ці місця; 3) осіб, які надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Організатори місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це особи, які створюють зазначені місця шляхом підшукування приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників,

¹ Кудрявцев В. Н. Всесоюзному институту по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности – 10 лет / В. Н. Кудрявцев // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 20. – М., 1975. – С. 8.

² Головкин Б. Типология корисливых насильнических злочинців / Б. Головкин // Право України. – 2010. – № 7. – С. 144–150; Голубев В. П. Типология осужденных за насильственные преступления и индивидуальная работа с ними: учеб. пособ. // В. П. Голубев, Ю. Н. Кудряков, А. В. Шамис; ВНИИ МВД СССР. – Москва. – 1985. – 51 с.; Джужа О. М. Кримінологічна характеристика та типологія осіб, які поширюють ВІЛ-інфекцію / О. М. Джужа // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – Вип. 2. – 2000. – С. 169–177; Догель Я. С. Проблема типологии и классификации личности неосторожных преступников / Я. С. Догель // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 28. – 1978. – С. 39–45; Дагель Я. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / Я. С. Дагель. Владивосток, 1972. – С. 122–131; Долгова А. И. Проблемы типологии несовершеннолетних преступников / А. И. Долгова, В. Д. Ермаков, Н. В. Беляева // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 24. – 1976. – С. 15–22; Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: учеб. пособие / К. Е. Игошев. – Горьк. высш. школа МВД СССР. – Горький: Горьк. высш. школа МВД СССР, – 1974. – 167 с.; Кургузкина Е. Б. Теория личности преступника и проблемы индивидуальной профилактики преступлений: дисс. ... док. юрид. наук: 12.00.08 / Кургузкина Елена Борисовна. – Москва, 2003. – 423 с.; Сахаров А. Б. Личность преступника и типология преступников / А. Б. Сахаров // Социалистическая законность. – 1973. – № 3. – С. 19–24.

³ Зуйков Г. Г. Поиск преступников по признакам способов совершения преступления / Г. Г. Зуйков. – М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. – С. 53.

розроблення конспіративних заходів тощо. Наприклад, Г., перебуваючи у квартирі за місцем свого проживання, незаконно виготовив концентрат із макової соломки, помістив його у два медичні шприці по 2 мл у кожний та безоплатно збув І., Л., С., які вжили цей засіб шляхом ін'єкції¹. Таким чином, дії Г. як організатора зазначених місць полягали в залученні клієнтів І., Л., С., приготуванні наркотичного засобу, забезпеченні клієнтів відповідними пристроями для його вживання, а також наданні своєї квартири для вживання наркотичного засобу.

Особи, які утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, – це суб'єкти злочину, що підтримують функціонування таких місць шляхом матеріального забезпечення, охорони, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо. Ці суб'єкти кримінального правопорушення можуть володіти таким місцем чи розпоряджатися ним на інших підставах². Наприклад, К. з початку липня до 16 серпня 2012 р. неодноразово надавав приміщення свого гаража для незаконного вживання наркотиків, забезпечуючи відвідувачів необхідними засобами³. Матеріальне забезпечення, залучення та обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів, що полягали у використанні саме гаража, а не житла, а також неодноразовість таких дій свідчать про те, що особа з організатора перетворилася на утримувача таких місць.

До осіб, які надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, слід віднести тих суб'єктів злочину, які забезпечують можливість одній чи декільком особам використати їх приміщення в такий спосіб хоча б один раз. Наприклад, Б., перебуваючи у квартирі, що належала Ш., із дозволу останнього та у виготовлений ним спеціальний пристрій для вживання наркотичного засобу поклав особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс та вжив його разом із Ш. шляхом куріння⁴.

¹ Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 23 травня 2013 р. Справа № 638/4866/13-К. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/31370865>

² Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

³ Вирок Немирівського районного суду Вінницької області від 31 жовтня 2012 р. № 217/5351/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/28330379>

⁴ Вирок Долинського районного суду Кіровоградської області від 10 січня 2014 р. Справа № 388/1900/13-к 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36616720>

Превентивне значення цієї класифікації полягає в забезпеченні правильної кваліфікації цих противних діянь і притягненні винних до кримінальної відповідальності.

Значна частина осіб, які організовують, утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або надають приміщення з цією метою, вдається до немедичного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. У зв'язку з цим осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 317 КК України, можна поділити на: 1) наркозалежних; 2) осіб, які не вживають такі засоби й речовини¹.

Особи, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, зазвичай організовують, утримують зазначені місця чи надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів саме з метою одержання від їх відвідувачів чергової дози заборонених речовин в якості плати за власні послуги. Здебільшого це раніше судимі за злочин у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів, які перебувають на обліку в органах Національної поліції чи нарколога та вчиняють злочини саме через свою наркозалежність. Так, Б. визнала себе винною в незаконному виготовленні наркотичних засобів без мети збуту, наданні приміщення для незаконного вживання наркотичних засобів. Причому Б. зауважила, що залежна від наркотичних засобів, а тому спілкується з людьми, які, як і вона, вживають наркотики, сама збирає канабіс та виготовляє наркотичні засоби².

Особи, що не вживають такі засоби й речовини здебільшого вчиняють ці злочини з метою одержання прибутку, або ж з огляду на дружні відносини, співчуття та через недостатнє усвідомлення суспільної небезпеки своїх дій. Наприклад, К. свою вину в судовому засіданні визнав у повному обсязі, пояснивши, що, дійсно, на початку січня 2013 р. до нього зайшов знайомий З. і попросив дозволу на приготування та подальшого вживання наркотичного засобу в орендованому К. приміщенні, на що останній погодився і надав ключі від приміщення, у якому З. приготував наркотичні засоби³.

Зазвичай факти протиправної діяльності, передбаченої ст. 317 КК України, з їхнього боку є поодинокими. Тому й у поле зору правоохоронців

¹ Щирська В. С. Кримінологічна характеристика осіб, що організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та надають приміщення з цією метою / В. С. Щирська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Спецвипуск 1. – 2014. – № 1. – С. 114–117.

² Вирок Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 24 травня 2013 р. № 207/1515/13-№ 1-кп/207/89/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/31406212>

³ Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 14 березня 2013 р. Справа № 346/1100/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29994318>

вони не завжди потрапляють, а отже, частка вчинених ними злочинів залишається латентною.

Залежно від категорії місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів правопорушників можна поділити на осіб, які створюють або утримують зазначені місця для виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також осіб, що створюють або утримують ці місця для виробництва таких засобів і речовин. У другому разі створюють так звані підпільні нарколабораторії, а правопорушниками зазвичай стають злочинні об'єднання у формі групи осіб за попередньою змовою, організованої групи, рідше – злочинної організації. Наприклад, організована група в складі чотирьох учасників у період 2005–2007 рр. вчинила низку злочинів, пов'язаних із виробництвом, виготовленням і збутом опію екстракційного в особливо великих розмірах. З цією метою в нежилых приміщеннях домогосподарства одного з учасників злочинного об'єднання було облаштовано нарколабораторію з використанням незаконно придбаного розчинника, що містив понад 10 % толуолу, належав до прекурсорів та зберігався у двох металевих бочках об'ємом по 200 л кожна, і спеціального обладнання, а саме: двох механічних пресів, пристрою для подрібнення з електричним мотором, двох емальованих каструль, емальної та металічної миски, тарілки від преса зі стоком, сита для преса у вигляді циліндра, саморобних сит, скляної банки, лійки, пляшки з полімерного матеріалу, двох газових настільних плит на два пальники кожна¹.

Проведення дослідження дає підстави стверджувати, що здебільшого організатори таких місць чи особи, які їх утримують, є нарко- або алкогольно залежними. У 89,6 % випадків вони самі вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги (додаток Б 2), а тому надають такі місця за незначну плату або ж за алкогольні напої та наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги.

За глибиною та стійкістю злочинних проявів можна виокремити такі типи осіб, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та надають приміщення з цією метою:

1. Ситуативні злочинці – особи, які вперше вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, унаслідок випадкового збігу обставин та всупереч загальній позитивній характеристиці попередньої поведінки. Так, раніше не судимий з позитивною характеристикою за місцем проживання Б. 19 березня 2012 р., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння за місцем свого

¹ Ухвала Колегії суддів судової палати в кримінальних справах Апеляційного суду Волинської області від 5 вересня 2008 р. Справа № 11-311/08. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/3029097>

проживання, безоплатно надав Н. і Ц. балкон своєї квартири для незаконного вживання наркотичного засобу канабіс, який Н. і Ц. принесли із собою¹.

2. Нестійкі злочинці – особи, які вчинили декілька злочинів, визначених ст. 317 КК України, або пов'язаних із ними протиправних діянь. Вони не мають судимості за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Наприклад, раніше не судимий М. у середині жовтня 2012 р. виготовив наркотичний засіб канабіс із рослин коноплі, яку вирощував на присадибній ділянці свого будинку, а в подальшому зберігав у кімнаті за місцем проживання. На початку листопада 2012 р. М. запропонував В. вжити цей наркотичний засіб у своєму гаражі. У подальшому М. збув В. шляхом безоплатного пригощання за допомогою попередньо виготовленого спеціального пристрою типу «водний бульблятор» частину канабісу, який вони спільно вжили шляхом куріння. Окрім цього, із середини листопада 2012 р. до травня 2013 р. В. повторно надавав приміщення гаража для спільного вживання канабісу В., О. і Т.².

3. Злісні злочинці – особи, які систематично вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України, та пов'язані з ними протиправні діяння через наркотичну залежність із метою одержання вказаних речовин або іншої вигоди. Такі особи здебільшого раніше судимі за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. До цієї категорії правопорушників належать учасники злочинних об'єднань – здебільшого груп осіб за попередньою змовою, рідше – організованих груп³. Наприклад, на території м. Житомир та Житомирського району протягом квітня-листопада 2010 р. діяла організована група, що спеціалізувалася на злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, кримінальна відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 3 ст. 311, ч. 3 ст. 28 ч. 2 ст. 317, ч. 3 ст. 28 ч. 2 ст. 306 КК України. Більшість її членів були неодноразово судимими. Так, наприклад ОСОБА_7 засуджувався п'ять разів: 1) 7 квітня 1988 р. – за ч. 2 ст. 118, ч. 3 ст. 117 КК України 1960 р.; 2) 11 квітня 2001 р. – за ч. 2 ст. 229–6, ч. 2 ст. 17, ч. 2 ст. 229–6 КК України 1960 р.; 3) 25 червня 2001 р. – за ч. 2 ст. 229–6 КК України 1960 р.; 4) 25 листопада 2004 р. – за ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 311 КК України; 5) 13 жовтня 2005 р. – за

¹ Вирок Тальнівського районного суду Черкаської області від 11 липня 2012 р. № 1-114/12 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/26691466>

² Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 5 вересня 2013 р. № 308/10462/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/33522071>

³ Щирська В. С. Типологія осіб, що організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та надають приміщення з цією метою / В. С. Щирська // Проблеми службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ України: матеріали науково-практичного семінару (м. Сімферополь, 14 березня 2014 року). – Сімферополь : Кримський факультет ОДУВС, 2014. – С. 56–59.

ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317 КК України. Учасники організованої групи вчинили понад десять злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, зокрема організували й утримували два приміщення для незаконного виготовлення та вживання наркотичних засобів. Протягом періоду діяльності цієї групи її учасники виготовили з метою власного вживання та збуту особливо небезпечний наркотичний засіб – опій ацетильований у кількості близько 5250 мл, що у висушеному стані становить не менше 433,7498 г, тобто є особливо великим розміром цих речовин¹.

Залежно від мотивів злочинної діяльності можна виокремити такі типи кримінальних правопорушників: наркотично залежних, корисливих та корисливо залежних.

Наркотично залежні вчиняють злочини, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і надають приміщення з цією метою задля одержання та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Наприклад, раніше судимий Л., перебуваючи на обліку в лікаря-нарколога з діагнозом «синдром залежності від опіатів, стан відміни неускладнений», надав приміщення квартири своїх батьків раніше знайомим Ж., Є. та У. для виготовлення й спільного вживання наркотичного засобу².

Корисливі правопорушники вчиняють ці злочини задля одержання прибутку. Причому це можуть бути як значні, так і незначні кошти або інші матеріальні цінності. Наприклад, А. за винагороду, а саме – за пляшку горілки надав Б. своє житло для незаконного вживання канабісу³.

Корисливо залежні вчиняють злочини, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, та надають приміщення з цією метою як із метою одержання та вживання таких речовин, так і для одержання прибутку. Так, Д., діючи з корисливих мотивів, із метою незаконного збагачення створив та очолив злочинне об'єднання, що спеціалізувалося на незаконному придбанні, зберіганні, виготовленні з метою збуту та збуті особливо небезпечних наркотичних засобів – макової соломи й ацетильованого опію на території м. Чернігів, а також організував та

¹ Вирок Житомирського районного суду Житомирської області від 22 липня 2011 р. № 1-109/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/17346259>

² Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 22 липня 2011 р. № 1-кп/221/333/2013. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/35597080>

³ Вирок Василівського районного суду Запорізької області від 7 травня 2007 р. Кримінальна справа № №1-309/07. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/2116014>

облаштував місце для виготовлення й вживання цього наркотичного засобу, відвідувачами якого були, зокрема, наркозалежні члени об'єднання. Одержані гроші Д. розподіляв між учасниками організованої групи, а також використовував із метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів. Як пояснив підсудний, причиною його незаконних дій була відсутність роботи та коштів для харчування¹.

Залежно від кількісно-якісного складу осіб, які беруть участь в організації чи утриманні місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надають приміщення з цією метою, можна виділити суб'єктів, що вчиняють ці злочини одноосібно чи в складі злочинних об'єднань.

В окремих випадках співучасниками організації або утримання місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є навіть працівники правоохоронних органів. Так, співробітники СБУ під час масштабної облави на угруповання наркоторговців затримали двох міліціонерів. Правоохоронців звинувачують у торгівлі наркотиками. До торгівлі наркозіллям виявився причетний керівник районного відділу боротьби з незаконним обігом наркотиків. Капітан міліції не лише «кришував» мережу збуту дурману, а й сам особисто забезпечував точки партіями розчину опію та марихуани. Не залишився осторонь прибуткового бізнесу також його помічник по службі – у дворі його приватного будинку під час обшуку було знайдено кілька кілограмів марихуани та макової соломки. У межах проведення спецоперації було знищено мережу з трьох закладів, яких перевертні в погонах забезпечували товаром. Одним із них було відоме серед наркоманів «кафе Хріпатого». Тут під час обшуку оперативники СБУ знайшли кілька десятків «доз» опію. Так, «до цього притулку наркомани приїжджали з усієї округи. Крім звичайного асортименту придорожньої забігайлівки, любителям пропонували відповідне «наркомєну». Наркомани знали, що цю точку «кришує» міліція, тому купували та вживали зілля безбоязно безпосередньо на місці»².

За критерієм віку необхідно виокремити неповнолітніх та повнолітніх правопорушників, що самостійно чи у співучасті вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України, та суміжні з ними діяння.

Запропонована типологія осіб, що вчиняють злочини зазначеної категорії, хоча й не є вичерпною та остаточною, однак суттєво сприяє розробці ефективної системи запобіжних заходів протидії таким кримінальним правопорушенням.

¹ Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 2 березня 2012 р. Справа № 1/2506/117/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21964234>

² Капітан ОБНОНа содержал наркопритон. «Полемика» 1 июня 2009 19:26 [Електронний ресурс]. – Режим доступа :

<http://polemika.com.ua/news-39349.html>

2.4. Причини та умови організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

З метою розроблення системи заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та подальшого їх застосування необхідно встановити причини й умови вчинення цих злочинів.

У юридичній літературі для позначення явищ і процесів, що породжують злочинність, зокрема її окремі прояви, використовують такі кримінологічні категорії, як «причина», «умова», «фактор» і «детермінанта»¹. У зв'язку з цим виникає необхідність у з'ясуванні змісту цих термінів та їх співвідношення між собою.

Грунтовно дослідивши причини злочинності, І. Б. Медичкий визначив їх як певну систему негативних для держави соціальних явищ, які детермінують злочинність². Водночас причиною конкретного злочину є сформована під впливом різних негативних явищ і процесів антисуспільна установка у свідомості особи, що викликала в неї намір учинити умисний злочин або призвела до вчинення злочину з необережності³; негативні соціальні явища й процеси, під впливом яких у винної особи виникають глибокі та стійкі антигромадські позиції, звички, настанови, що зумовлюють унаслідок

¹ Алексеев А. И. Криминология (курс лекций) / А. И. Алексеев. М. : Щит-М, 1998. – 340 с.; Бутенко Л. І. Попередження розкрадань та інших корисливих зловживань, що скоюються суб'єктами господарювання при розрахунках за експортно-імпортні операції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-трудове право» / Л. І. Бутенко. – К., 1998. – 17 с.; Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / Голіна В. В. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 183-184; Кримінологія : Навч. В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравич; За заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Прецедент, 2004. – 208 с.; Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джуза, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.]; За заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Атіка, 2009. – 312 с.; Кримінологія : Підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джуза, Я. Ю. Кондрагьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О. М. Джузи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.; Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисосед О. В.]; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.; Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.; Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джуза, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джузи. – К. : Атіка, 2011. – С. 49.

² Медичкий І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Б. Медичкий. – К., КНУВС, 2007. – С. 7.

³ Заросинський Ю. Запобігання злочинам: деякі питання теорії і практики / Ю. Заросинський, І. Рощина // Право України. – 2003. – № 10. – С. 78–81.

криміногенної мотивації їх внутрішню готовність до вчинення злочинного посягання¹.

Умови злочинності визначають як комплекс явищ, що самостійно не здатні породжувати злочинність як наслідок, однак вони сприяють їм, полегшуючи їх формування та подальшу реалізацію². Умови ж учинення конкретного злочину за своїм змістом – це зовнішні об'єктивні негативні факти реальної дійсності, що полегшили його вчинення й сприяли досягненню злочинного результату³.

Таким чином, причини – це ті чинники (явища та процеси), що породжують злочинність, а умови – чинники (явища й процеси), які безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють її виникненню, функціонуванню та розвитку, супроводжують її причини, а отже, зумовлюють виникнення й поширення злочинних проявів у суспільстві, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. Причому одне й те саме явище чи процес може бути як причиною, так і умовою злочинів залежно від конкретних обставин. Причини й умови хоча й різні категорії, проте обидві зумовлюють детермінанти злочинності⁴.

Детермінантами злочинів вважають сукупність тих явищ, процесів чи факторів, що зумовлюють учинення злочинів та впливають на злочинність; об'єктивну залежність явищ від факторів, які впливають на злочинність загалом⁵.

І. Б. Медичкий пропонує, попри тлумачення понять «причина», «детермінанта», «фактор» як слів-синонімів, надавати останньому терміну більш глибокого змістового наповнення, визначаючи його як родове поняття, що містить у собі всі види криміногенної детермінації, тобто певний комплекс причин, умов, інших чинників конкретного явища, що об'єднуються за змістом, значенням та іншими критеріями⁶. Водночас позиція науковця є дещо непослідовною. З одного боку, дослідник стверджує, що родовим поняттям

¹ Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник / За ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – С. 84.

² Медичкий І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Б. Медичкий. – К., КНУВС, 2007. – С. 7.

³ Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник / За ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – С. 86.

⁴ Щирська В. С. Детермінанти організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / В. С. Щирська // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 3. – С. 169–173.

⁵ Юзикова Н. С. Причини и условия преступности несовершеннолетних и молодежи / Н. С. Юзикова // Вестник Днепроп. ун-та. – 1994. – Сер. Правоведение. – Вып. 1. – С. 42.

⁶ Медичкий І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Б. Медичкий. – К., КНУВС, 2007. – С. 7.

відносно категорій «причина» й «детермінанта» є «фактор», а з іншого – визначає його крізь призму криміногенної детермінації як певного комплексу причин, умов та інших чинників конкретного явища.

На нашу думку, причини, умови та фактори вчинення злочинів можна позначати терміном «детермінанти» як таким, що охоплює всі зазначені вище категорії. Однак детермінанти «причини» та «умови», незважаючи на те, що це різні за змістом терміни, слід розглядати в нерозривному взаємозв'язку.

У зв'язку з цим у нашому дослідженні причини та умови вчинення злочинів, з одного боку, та детермінанти, з іншого, будуть розглядатися як суміжні рівноправні синонімічні категорії.

Явище злочинності зумовлене комплексом причин та умов¹. Тому конкретні види злочинів, зокрема протиправні діяння, передбачені ст. 317 КК України, характеризуються певною системою детермінант.

Досліджувати цю систему варто з урахування її чотирирівневої класифікації: 1) злочинності загалом; 2) злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 3) злочинів, передбачених ст. 317 КК України; 4) конкретного злочину, передбаченого ст. 317 КК України.

З'ясування причин та умов злочинів, передбачених ст. 317 КК України, передусім потребує врахування детермінант злочинів загалом та суспільно небезпечних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів зокрема. У цьому контексті Е. В. Расюк слушно зауважує: «Детермінанти злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, є похідними від загальних причин злочинності в нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічними процесами в державі»².

З огляду на це, а також ураховуючи особливості організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, основними детермінантами цих злочинів пропонуємо вважати медико-біологічні, соціальні, економічні, культурно-моральні, психологічні, правові, політичні та організаційно-управлінські.

Серед медико-біологічних детермінант варто відмітити наркотичну залежність організаторів, утримувачів і відвідувачів місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як одну з найбільш небезпечних хвороб. Наркоманія – хвороба, викликана систематичним вживанням речовин, включених до списку наркотиків, яка виявляється в залежності від цих речовин – психічної та

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – С. 199.

² Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2011. – С. 448.

фізичній¹; це тяжке захворювання, що, прогресуючи, руйнує волю та деформує відчуття. Наркотики викликають дисфункцію різних систем організму, перешкоджають соціальній адаптації².

Крім руйнівного впливу на особистісні якості, ідеться про серйозні порушення у функціонуванні рівні різноманітних органів, а також психіки. Зростаюча потреба в збільшенні дози може спричинити втрату контролю й смерть від передозування.

Наркозалежність власне є наслідком вживання наркотичного засобу, який впливає на нервову систему як хімічний агент. Це явище може бути також наслідком невдалої соціальної ситуації виховання або ж результатом психофізіологічних особливостей організму³.

Л. В. Расцька стверджує, що останніми роками отримано дані про певну роль патологічної спадковості наркоманії. Під час обстеження наркоманів досить часто виявляють спадкову обтяженість, від якої частково і залежить ризик виникнення наркотичної залежності, хоча це й не обов'язково. Ця обтяженість ґрунтується, передусім, на біологічних характеристиках, зокрема спадкових захворюваннях, у кращому випадку – конституційній схильності, природжених ознаках, що визначають типові якості майбутнього наркомана.

Наркоманія може розвинути унаслідок лікування тяжких захворювань шляхом застосування наркотичних препаратів⁴.

У науковій літературі слушно відмічають, що під час лікування безсоння, психічних відхилень, ожиріння, дитячої гіперактивності й інших аналогічних захворювань і розладів лікарі часто призначають препарати, що містять психотропні речовини. Нині більшість із таких препаратів, як зазначають фармацевти, не має ліків-замінників, які не містять зазначених речовин, тому будь-яка дискусія чи якісь пропозиції з цього приводу безглузді. Водночас багато хто з підлітків, які в ранньому віці вживали такі препарати з медичною метою, згодом набули наркозалежності. Невипадково окремі власники наркопритонів мають «про запас» різні медичні психотропні та стимулюючі препарати, адже для придбання цього товару також знайдеться покупець. Показово, що при Раді безпеки ООН створено міжнародний стратегічний центр із протидії наркобізнесу й тероризму, який одним із методів профілактики наркоманії вважає провадження політики щодо скорочення призначень психотропних речовин під час лікування безсоння, дитячої гіперактивності, а

¹ Личко А. Е. Подростковая наркология / А. Е. Личко, В. С. Битенский. – М. : Медицина, 1991. – 301 с.

² Иванец М. Н. Руководство по наркологии / М. Н. Иванец. – М. : Мед-Практика, 2002. – 450 с.

³ Мошенська Л. В. Наркотична залежність: причини та наслідки / Л. В. Мошенська // Вісник Черкаського університету. – Випуск 196. Частина 2. – 2011. – С. 91–94.

⁴ Расцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

також посилення контролю над їх виготовленням, зокрема стосовно їх головних хімічних складників¹.

Але не лише фізичні страждання зумовлюють розвиток наркоманії. Важливе значення має нервово-психічний чинник – неприємні, негативні емоції, переживання проблем, що виникають у виробничих, сімейно-побутових, міжособистісних та інших стосунках².

Причому, як зауважує А. А. Афанасьєв, у РФ лікування хворих на наркоманію на сьогодні є малоефективним: згідно з проведеними дослідженнями, з чотирьох пацієнтів, які проходили антинаркотичне лікування, стійка ремісія спостерігається лише в однієї особи. Називають декілька факторів, що зумовлюють таку ситуацію: низька кваліфікація лікарів-наркологів і психіатрів, лікувальних структур загалом; значна кількість нелегальних комерційних лікувальних установ, діяльність яких прихована від органів влади та громадськості грифом «конфіденційно», не зацікавлених у повноцінному лікуванні наркоманії; відсутність фахівців у сфері соціально-психологічної допомоги наркозалежним особам; застарілі засоби та методики лікування, відсутність взаємозв'язків між терапевтичним і соціально-психологічним впливом на пацієнта³.

Науковці та практики зауважують, що діяльність таких структур переважно передбачає не реабілітацію, а детоксикацію, тобто короткострокове лікування, спрямоване на разове та тимчасове виведення людини зі стану наркотичного сп'яніння. Пропоновані тут програми лікування часто не проходять експертизи фахівців, а отже, їх ефективність об'єктивно не підтверджена. До того ж, окремі реабілітаційні програми, здійснювані громадськими та релігійними об'єднаннями, пов'язані з впливом на свідомість пацієнтів і завдають шкоди їх психічному і фізичному здоров'ю⁴.

Суттєвим недоліком у запобіганні злочинності залишається неналежне лікування та реабілітація наркозалежних. Згідно з результатами анкетування, проведеного обласним наркодиспансером Дніпропетровської області, серед актуальних детермінант необхідно зазначити такі: низький рівень ефективності

¹ Афанасьєв А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьєв Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 52.

² Расьцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расьцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2007/17text/g17_26.htm

³ Афанасьєв А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьєв Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 44–45.

⁴ Афанасьєв А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьєв Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 44–45.

організації роботи наркологічної служби; відсутність регулярного та достатнього фінансування для проведення попереджувальної роботи; недостатня кількість психотерапевтів, психологів, соціальних педагогів, спеціалістів із соціальної роботи; недостатність забезпечення спеціальним устаткуванням і методиками швидкого й точного визначення наявності різних психоактивних речовин в організмі людини; поступове збільшення кількості осіб, особливо неповнолітніх, з діагнозом «наркоманія», які потребують стаціонарного лікування¹.

Отже, необхідно впорядкувати створення таких організацій під суворим наглядом та контролем вітчизняних правоохоронних органів, підвищити вимоги до їх обслуговуючого персоналу та надати необхідну матеріальну підтримку.

Медико-біологічна концепція наркоманії є досить продуктивною і протягом багатьох десятиріч давала змогу проводити ґрунтовні дослідження патогенезу, розробляти підходи до лікування наркоманії. Але з часом стало все більш очевидним, що поза межами біологічної структури залишається значна кількість проблем, пов'язаних із такими фундаментальними, суто людськими, категоріями, як мораль, етика, духовність. Лікарі та психологи вважають, що основною метою реабілітаційного комплексу є відновлення або активізація морально-етичних норм у кожного індивіда².

У РФ розв'язанням проблем реабілітації наркоманів переважно займаються спеціальні медики. Причому фахівці суміжного профілю – психіатри, психологи, соціологи й педагоги – до цього процесу не залучаються. Водночас в інших державах у процесі реабілітації ці фахівці відіграють головну роль під час надання соціально-відновлювальної та лікувальної допомоги наркоманам. Недостатньо розвинутою є також нормативно-правова база лікувально-реабілітаційного процесу, адже проблему примусової реабілітації на законодавчому рівні не розв'язано³.

Таким чином, медико-біологічні детермінанти організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягають у наркотичній залежності як осіб, які вчиняють ці злочини, так і відвідувачів цих місць, неефективній системі їх лікування та реабілітації, а також недосконалій системі

¹ Литвак О. М. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : монографія / Литвак Олег Михайлович, Однолько Інна Валентинівна. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУВС, 2012. – С. 49.

² Рясцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Рясцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2007/17text/g17_26.htm

³ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 45–47.

лікування від інших важких захворювань із використанням наркотичних препаратів.

Головною соціальною причиною незаконного обігу наркотиків учені називають масову наркотизацію суспільства¹. Наркоманія є не лише медичною, а й соціальною хворобою, передусім тому, що визначальними чинниками її розвитку та поширення є соціальні². Особи, які зловживають наркотиками, прагнуть залучити до свого кола дедалі більшу кількість людей та перешкоджають виходу з цього середовища³, адже нові особи – це нове джерело наркотиків чи прибутків.

Л. В. Расцька наголошує, що голод, різні негативні соціальні ситуації та потрясіння також сприяють поширенню наркоманії. Чим гірше в країні люди забезпечені матеріально, житлом, харчуванням, роботою, медичним обслуговуванням, тим гірше вирішуються соціальні питання, тим виразнішим є невдоволення, нервозність, напруженість, депресивність, невпевненість у завтрашньому дні, перевтома, заклопотаність. Нестійкі особи, які не вміють самостійно долати життєві труднощі, шукають можливість штучно спричинити заспокоєння або збудження, вдаючись до вживання наркотиків⁴.

Попит населення на наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори стимулює наркобізнес, активізацію створення та функціонування місць незаконного виготовлення, виробництва та вживання таких речовин. У зв'язку з цим А. А. Афанасьєв слушно зазначає, що потреба населення в наркотиках сприяє створенню розвинутої структури наркобізнесу, який прагне задовольнити такі потреби. На це зорієнтовано створення цілої системи зручних і доступних для будь-якого потенційного наркомана «місць» (житлових приміщень, завуальованих наркопритонів під виглядом салонів і клубів, інших можливих місць), де можна не лише придбати наркотики, а й комфортно їх вжити. Крім того, наркотизація населення викликана появою доступних для вживання наркотичних засобів, які кожен бажаючий може спробувати⁵.

¹ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 40.

² Юнак В. Ю. Наркоманія – дорога в безодню / В. Ю. Юнак. – К. : Здоров'я, 2001. – 160 с.

³ Мошенська Л. В. Наркотична залежність: причини та наслідки / Л. В. Мошенська // Вісник Черкаського університету. – Випуск 196. Частина 2. – 2011. – С. 91–94.

⁴ Расцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2007/17text/g17_26.htm

⁵ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 40–41.

Розглядаючи зазначені детермінанти, слід констатувати, що зазначені місця не завжди виникають відразу як такі. Досить часто їх спочатку створюють для вживання тютюнових та алкогольних виробів, а в подальшому перетворюють на місця для вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Так, А. А. Афанасьєв стверджує, що поряд із вживанням наркотичних засобів зростають масштаби залучення населення до вживання таких негативних речовин, як тютюнові вироби й алкогольні напої. У молодіжному середовищі курять близько 50 % юнаків і дівчат, причому інтенсивність їх залучення в цю категорію населення стрімко зростає. Стало масовим вживання спиртних напоїв, зокрема пива. Водночас загальновідомо, що куріння тютюну й пияцтво серед населення – найважливіший крок на шляху до вживання наркотичних речовин¹.

На думку Л. В. Расцької, додатковою причиною наркоманії є відсутність повноцінних розваг, які іноді замінюють «нездоровою» літературою, телепередачами, специфічними кінофільмами, у яких демонструються позитивні переживання наркоманів, їх життя та пригоди².

Дедалі актуальнішими стають проблеми організації дозвілля, відпочинку та зайнятості молоді й підлітків. Замість змістовного дозвілля молодь цілими днями перебуває в неформальних групах, що підвищує ризик виявитися залученими не лише до споживання наркотичних коштів, а й організації притону для їх споживання, участі у підтримці його функціонування³.

На рівень поширення наркоманії суттєво впливають механізми загального соціального контролю, до яких належать суспільство, мікросоціальне середовище (професійне оточення, коло знайомих і друзів, сім'я). Послаблення цього контролю призводить до поширення наркоманії⁴.

Особливе занепокоєння викликають бездоглядні та безпритульні неповнолітні. Сім'я є головним соціальним інститутом соціалізації особистості на ранній стадії її становлення. Однак у перехідний період суспільства багато сімей стикаються з матеріальними та соціальними труднощами, що негативно

¹ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 43–45.

² Расцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

³ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 51.

⁴ Расцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

позначається на формуванні сприятливого середовища для виховання підростаючого покоління.

Сім'я, яка має матеріальні труднощі або перебуває в соціальній самотності, не здатна допомогти своїм дітям у скрутну хвилину. Не випадково третина дітей і підлітків не очікують від своїх рідних такої допомоги. Це зумовлює відчуження, завдає психологічної травми. Таким чином, матеріальна незабезпеченість на тлі психологічної відчуженості дітей і батьків – фактор, який нерідко наштовхує як одних, так й інших на роздуми щодо можливості легкого заробітку шляхом облаштування місць споживання наркотичних і психотропних речовин¹.

Серед соціальних передумов існування незаконного обігу наркотичних засобів необхідно виділити відсутність дієвої системи соціального, передусім громадського, контролю, зокрема за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових, службових осіб, політичних і громадських діячів, що робить таку діяльність непрозорою².

Недосконала санітарно-освітня діяльність також зумовлює поширення наркоманії. Остання є хворобою молодих. Так, 85 % хворих на наркоманію – це люди віком від 16 до 35 років, більшість (90 %) із яких навіть не знали, які наслідки на них чекають. Наркотична безграмотність визначила їх ставлення до наркотиків. Багато хто вважав, що небезпека їм не загрожує, оскільки вони лише палять гашиш, а наркоманія, на їх думку, вже передбачає введення наркотиків ін'єкційним шляхом³.

На підставі вищевикладеного серед соціальних детермінант варто виокремити: прагнення осіб, які вживають наркотики, залучити до свого кола інших осіб; життєві труднощі, пов'язані з незадовільним матеріальним, соціальним, медичним та іншим забезпеченням; попит населення на наркотики частково зумовлений розгалуженою структурою наркобізнесу; вживання тютюнових виробів та алкогольних напоїв, що доволі часто передують вживанню наркотичних засобів; проблеми в організації дозволів; послаблення соціального контролю за особою; наркотична безграмотність (частина споживачів наркотичних засобів вважає, що небезпека від наркотиків їм не загрожує).

Розглядаючи економічні детермінанти, Л. В. Мошенська слушно зауважує, що наркотична залежність часто пов'язана з кримінальною

¹ Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ: криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афанасьев Андрей Анатольевич. – Рязань, 2007. – С. 50.

² Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джуца, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джуци. – К. : Атіка, 2011. – С. 448–449.

³ Расцька Л. В. Детерминанты поширения наркомании в Украине / Л. В. Расцька // Борьба с организованной преступностью и коррупцией (теория и практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

діяльністю, оскільки завжди актуальною є проблема наявності коштів для придбання наркотиків¹.

Згідно з позицією Е. В. Расюка, економічними детермінантами злочинів у сфері обігу наркотичних засобів є: системна економічна криза як наслідок майже повної трансформації легальної економіки в тіньову з відсутністю ефективного контролю за залученням у неї надприбутків, отриманих у результаті незаконного обігу наркотиків; загрозливо високий рівень безробіття, що спричиняє відсутність легальних альтернатив заробітку для значної частини населення, схилиючи їх до заняття наркобізнесом; суттєве перевищення доходів від наркобізнесу над легальним сектором економіки; нестабільна економічна ситуація в державі, нерозвиненість малого та середнього бізнесу; неефективне або ситуативне проведення економічних реформ як передумова зубожіння населення тощо².

Найбільш важливими причинами злочинів цієї групи ми вважаємо відсутність надійного та стабільного заробітку, погіршення матеріального становища більшості населення країни.

Причини й умови цієї групи різні для організаторів та утримувачів місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також для відвідувачів із низьким і високим достатком. Так, високий рівень забезпечення певних верств населення в окремих випадках спонукає їх до пошуку нових шляхів задоволення власних потреб, які вони знаходять у наркотичних засобах, психотропних речовинах та їх аналогах. І навпаки, особи з низьким рівнем матеріального забезпечення в окремих випадках намагаються розв'язати соціально-економічні проблеми аналогічним чином. Зазвичай це й зумовлює попит відвідувачів на такі місця. Водночас організатори та утримувачі цих місць організовують, утримують або надають їх із метою отримання прибутку, або ж власне самих наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів для особистого вживання.

Одержання прибутків від організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у великих чи особливо великих розмірах характерне переважно для організованих злочинних об'єднань, а не поодиноких організаторів чи утримувачів цих місць.

Водночас організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів забезпечує наркобізнес потужною розгалуженою системою збуту наркотичних засобів.

Культурно-моральні детермінанти цих злочинів виявляються в зниженні морально-етичного рівня суспільства, відсутності певної системи ідеалів і суспільних цінностей. У сучасних умовах розвитку України, внаслідок

¹ Мошенська Л. В. Наркотична залежність: причини та наслідки / Л. В. Мошенська // Вісник Черкаського університету. – Випуск 196. Частина 2. – 2011. – С. 91–94.

² Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – С. 448–449.

переживання гострої соціальної кризи значною частиною суспільства загострилася проблема моральної стійкості особистості. Відбувається трансформація ціннісних орієнтацій. Зазначені обставини призводять до того, що те, що раніше вважалося негативною формою поведінки, сприймається суспільством як належне. Незаконне вживання наркотичних засобів в окремих країнах, на відміну від України, не завжди визнається негативним явищем. Так, у Німеччині, Італії та Швейцарії відсутня законодавча заборона на вживання наркотиків без дозволу лікаря. Водночас у Королівстві Нідерланди не передбачено кримінальної відповідальності за вирощування невеликої кількості коноплі для особистого вживання в домашніх умовах. Крім того, з 1 січня 2010 р. У Чехії дозволено культивування в домашніх умовах до п'яти кущів коноплі та 40 галюциногенних псилоцибінових грибів¹.

В Україні на сучасному етапі взагалі відсутній чіткий механізм «ідеологічного стримування», який за радянських часів забезпечувався завдяки існуванню громадських організацій (піонерської та комсомольської). Ці організації мали значний авторитет і впливали на формування особистості молоді. На нашу думку, нині доцільним є створення аналогічних організацій та збільшення їх чисельності за умови відсутності в них політичного спрямування. Для формування антинаркотичної свідомості в підлітків і молоді варто організувати, за прикладом Данії, Норвегії, Швеції, скаутські рухи, діяльність яких сприяє зменшенню рівня поширення наркоманії та розповсюдження наркотиків². Таким чином, ми пропонуємо визнати невід'ємним елементом сучасної ідеології здоровий спосіб життя, активно пропагуючи його як на державному рівні, так і шляхом залучення об'єднань громадян.

Однією з найважливіших культурологічних детермінант Л. В. Расцька називає негативний вплив ЗМІ, у яких висвітлюються різноманітні способи виготовлення та вживання наркотичних засобів, зокрема в притонах³.

До цієї групи детермінант також належать низький культурний рівень особи та її оточення, відсутність потреб щодо культурного використання вільного часу, натомість відвідання нічних клубів, дискотек; низький

¹ Киреева И. Л. Правовые основы борьбы с незаконным оборотом наркотиков (сравнительно-правовое исследование): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Киреева Ирина Леонидовна. – М., 2010. – 29 с.

² Расцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

³ Расцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні / Л. В. Расцька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

культурний і професійний рівень батьків, членів сім'ї, спільно проживаючих осіб¹.

Морально-психологічними детермінантами злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, на думку Е. В. Расюка, є: втрата моральних засад переважною більшістю суспільства, що призводить до деморалізації суспільства, нівелювання моральних цінностей; соціально-економічна та політична нестабільність суспільства, яка породжує в громадян почуття невизначеності й невпевненості в завтрашньому дні; невизнання значною частиною населення наркобізнесу соціальним злом, нерозумінням його суспільної небезпеки для суспільства, держави чи окремої особи; корінні зміни світогляду, ідеологічних орієнтацій громадян нашої держави; утрата соціальної надії та орієнтирів значними групами населення, зокрема неповнолітніми й молоддю, у зв'язку із невизначеністю перспектив навчання, працевлаштування тощо². Зазначені причини певною мірою слугують також передумовами організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Наступною групою детермінант цих злочинів є психологічні, що ґрунтуються на недоліках шкільного, сімейного та суспільного виховання особи. Сюди можна також віднести: підвищену зацікавленість до пошуку нових відчуттів; недостатню обізнаність щодо наслідків дій (організатори або утримувачі не завжди знають, що за надання місць для виготовлення чи вживання відповідних речовин передбачено кримінальну відповідальність), а також негативний вплив друзів, родичів, знайомих, які вживають відповідні речовини.

Правовими детермінантами досліджуваних злочинів є недосконала система законодавства, що регламентує превентивну діяльність. Йдеться, передусім, про: недосконалість адміністративного й кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за злочини, передбачені ст. 317 КК України, та суміжні протиправні діяння; недовершеність кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства, яке регламентує виявлення, розкриття та розслідування цих злочинів; недосконалість законодавства, що регулює порядок відбування покарання особами, які їх учинили, унаслідок чого вони рідко стають на шлях виправлення чи позбуваються наркотичної залежності; правовий нігілізм населення, унаслідок чого особи не повідомляють про ці злочини.

У КК України не визначено основних термінів і понять, які використовуються у кваліфікації злочину, передбаченого ст. 317, зокрема «місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», «організація місця для

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – С. 449.

² Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гі́да та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жи. – К.: Атіка, 2011. – С. 451.

незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», «утримання місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». Водночас тлумачення цих термінів у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 року № 4 не відповідає потребам слідчої та судової практики.

Недостатня ефективність діяльності правоохоронних органів, передусім поліції, щодо протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів зумовлена низкою детермінант організаційно-управлінського характеру, серед яких:

1) складність встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях цієї категорії;

2) недоцільність ліквідації цих місць з оперативних міркувань працівників правоохоронних органів. Контроль за такими місцями дає змогу встановити низку осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, викрити канали надходження та розповсюдження таких засобів;

3) високий рівень латентності цих протиправних діянь;

4) корумпованість правоохоронних органів, які в окремих випадках причетні до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів або сприяють уникненню винними кримінальної відповідальності. Науковці вважають, що корупція у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є ключовим чинником, що сприяє поширенню наркобізнесу та може чинити дестабілізуючий вплив на економічну, політичну й соціальну систему держави¹;

5) недостатній професіоналізм, кваліфікація та матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів, що протидіють цим злочинам. Ефективність діяльності з виявлення притонів і застосування закону до осіб, винних в їх організації або утриманні, на думку В. П. Шадріна, залежить від рівня технічної оснащеності й професійної майстерності працівників відповідних органів, знань і навичок, які потрібні для їх професії²;

6. Негативна роль ЗМІ, слабка антинаркотична реклама.

Згідно з позицією Е. В. Расюка, політичними детермінантами злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів є: прорахунки в політиці реформування Української держави та суспільства

¹ Глушков В. О. Наркокорупція: причини, прояви та можливості протидії / В. О. Глушков, І. М. Гриненко, В. Є. Скулиш // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 25. – 2011. – С. 153–166.

² Шадрин В. П. Уголовная ответственность за организацию или содержание притонов для одурманивания и проблемы ее реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шадрин Виктор Петрович. – Омск, 1991. – 188 с. – С. 167.

(помилкова ідеологія реформ); гальмування назрілих політичних процесів, що призвело до незавершеності формування політичної системи, повільного розвитку політичної структури та свідомості суспільства; політична нестабільність, яка, зокрема, виявляється в нестабільності наявних політичних інститутів; розгалуженість політичної системи та наявність значної кількості політичних партій і, відповідно, слабкість місцевого самоврядування; дисбаланс функцій та повноважень гілок влади, який породжує викривлення суспільних відносин у функціонуванні владних структур, що не може негативно не позначитися на виконанні владними інститутами своїх функцій, а зрештою – і на результатах їх діяльності. Така ситуація, крім усього іншого, створює сприятливі умови для зловживання владою, прийняття неправових і незаконних рішень та породженню наркобізнесу; нерішучість і непослідовність у проведенні суспільних перетворень, безсистемне і нерішуче впровадження демократичних засад у різні сфери суспільного життя; відсутність ефективного парламентського та громадського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, зокрема керівників правоохоронних структур, що здійснюють контроль за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; відсутність належної політичної волі щодо системної протидії злочинам, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, яка виявляється, зокрема, у безсистемному підході до створення законодавчої бази, допущення недоліків у формуванні та реалізації антинаркотичної політики; недостатня визначеність, непослідовність і неналежна наукова обґрунтованість здійснюваної антинаркотичної політики¹. Політичні детермінанти організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, на нашу думку, співпадають із детермінантами злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Це, передусім, прорахунки в політиці реформування Української держави й суспільства; гальмування назрілих політичних процесів; політична нестабільність; розгалуженість політичної системи; дисбаланс функцій і повноважень гілок влади тощо.

Серед інших причин та умов злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, які детермінують злочини, передбачені ст. 317 КК України, Е. В. Расюк виділяє: географічне розміщення України, що робить її транзитною країною постачання наркотиків у Західну Європу; збільшення частки психічно хворих і маргінальних осіб; поширення ЗМІ так званої наркотичної ідеології, включаючи пропаганду вживання збудливих та одурманюючих засобів як нібито невід'ємного атрибуту сучасної молодіжної субкультури; демонстрація розпусти у кінофільмах, відеофільмах, телевізійних передачах, що нейтралізують негативне ставлення до наркотиків у

¹ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Васинович, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – С. 449–450.

² Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Васинович, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – С. 449–450.

масової аудиторії та, навпаки, що штучно розпалюють інтерес до них; наслідування певної частини молоді західним рухам анархічного протесту (хіпі, рокери тощо), у середовищі яких споживання наркотиків є складовою повсякденного способу життя; активізація зусиль злочинного середовища щодо втягнення в нього неповнолітніх і осіб молодого віку, зокрема шляхом схиляння до традиційного вживання наркотиків; послаблення системи контролю над незаконним обігом наркотиків на території пострадянського простору, поява «прозорих кордонів» тощо; утрата культу сім'ї як передумова неналежного виховання неповнолітніх, насильство в сім'ї тощо; недоліки в діяльності правоохоронних органів, зокрема омолодження кадрів, непрофесійність, ослаблення системно спрямованого напряму профілактики, що призводить до різкого зниження контролю над середовищем наркоманів тощо; відсутність ефективної системи виявлення споживачів наркотиків на ранніх стадіях захворювання на наркоманію; наявність високого попиту на наркотики з боку молодіжних, босемних і навіть маргінальних груп населення, що втратили в перехідний період соціальну орієнтацію або перспективу, або стали жертвою цілеспрямованої пропаганди¹.

Відповідно до Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, збільшення кількості злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків значною мірою зумовлено: невисоким рівнем ефективності й недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності; підвищенням рівня вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, що може викликати наркотичну залежність; збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди; об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності; ускладненням доступу до наркотичних лікарських засобів через надмірну зарегульованість порядку їх обігу; відсутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків².

Неефективним є також контроль за поведінкою осіб, що мають судимість за злочини, передбачені ст. 317 КК України, та інші діяння у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що причини злочинів – це ті чинники (явища й процеси), які породжують злочинність, а умови – чинники (явища та процеси), що безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють її виникненню, функціонуванню та розвитку, супроводжують її, а отже, зумовлюють виникнення та поширення злочинних проявів у суспільстві, спричиняють суспільно небезпечні наслідки. Причому одне й те саме явище чи

¹ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джука, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джуки. – К.: Атіка, 2011. – С. 451–452.

² Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

процес може бути як причиною, так і умовою злочинів залежно від конкретних обставин. Отже, причини й умови хоча й різні категорії, проте обидві зумовлюють детермінанти злочинності

Причини, умови та фактори вчинення злочинів, з одного боку, та детермінанти, з іншого, є суміжні рівноправні синонімічні категорії.

Особливість детермінант організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів полягає в тому, що вони здебільшого пов'язані з причинами та умовами переважної більшості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Встановлення медико-біологічних, соціальних, економічних, культурно-моральних, психологічних, правових та організаційно-управлінських детермінант організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є необхідним для створення науково обґрунтованої концепції запобігання цим злочинам. З метою усунення чи нейтралізації кожної детермінанти злочинів, передбачених ст. 317 КК України, потрібно вживати адекватних заходів.

Висновки до розділу 2

1. Запобігання суспільно небезпечним діям – це діяльність фізичних та юридичних осіб, спрямована на профілактику, відвернення та припинення суспільно небезпечних діянь. Запобігання суспільно небезпечним діям повинне мати тричленну структуру і охоплювати:

- 1) профілактику – усунення причин і умов їх учинення;
- 2) відвернення – недопущення суспільно небезпечних діянь особами, у яких виник умисел, однак вони не вчинили жодних підготовчих дій;
- 3) припинення – зупинення (переривання) тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися – готування, замаху, а також продовжуваного і триваючого злочинів. Припинення злочину – це недопущення доведення його до кінця чи настання його суспільно небезпечних наслідків.

Система запобігання суспільно небезпечним діям містить об'єкти, суб'єкти та заходи. Об'єктом запобігання є те, на що спрямований цей процес. До них належать: 1) усі особи, оскільки кожен індивід є потенційним суб'єктом суспільно небезпечного діяння; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння; 3) причини та умови їх учинення.

Суб'єктами запобігання є фізичні та юридичні особи, які вживають заходів профілактики, відвернення та припинення злочинів. Їх можна класифікувати за різними критеріями, зокрема кількісним складом (окремі особи та колективні утворення), функціональним призначенням (суб'єкти,

функція запобігання для яких є їх обов'язком, та суб'єкти, функція запобігання для яких є правом), за ієрархією в системі органів державної влади тощо.

До системи запобігання злочинам належить система заходів запобігання. Вона охоплює три рівні – загальний (загальносоціальний), спеціальний (спеціально-кримінологічний*) та індивідуальний. Заходи, яких уживають на цих рівнях, охоплюють практично всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, політичну, культурну, освітню тощо.

Загальний рівень стосується всіх осіб, поведінка яких є як правомірною, так і злочинною. Відповідно, і заходи цього рівня розраховані на невизначене коло суб'єктів. Наприклад, підвищення матеріального добробуту населення, протидія безробіттю, реформування правоохоронної системи – це заходи, що стосуються запобігання всім злочинам, зокрема й окремим видам злочинів.

Спеціальний рівень орієнтований на певний вид чи групу злочинів. Видом злочинів зазвичай є злочин, передбачений певною статтею (наприклад, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 317 КК України). Це може бути й злочин, передбачений певною статтею, однак виокремлений за певними ознаками об'єктивного чи суб'єктивного характеру (наприклад, шахрайство в мережі Інтернет). Групою злочинів є два і більше злочини, передбачені різними статтями, однак об'єднані певними ознаками складу злочину об'єктивного та суб'єктивного характеру. Це, наприклад, злочини у сфері туристичного бізнесу, злочини, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них.

Спеціальний, або спеціально-кримінологічний рівень тісно пов'язаний з індивідуальним, який стосується вживання заходів запобігання відносно однієї особи.

Рівні запобігання злочинам різняться за об'єктивним складом і масштабом охоплення. Одна й та сама особа, яка здійснює заходи запобігання відносно декількох осіб або певної категорії злочинців, може діяти як на спеціально-кримінологічному, так і індивідуальному рівнях. Наприклад, якщо поліцейський застосовує по чергово профілактичні заходи відносно декількох осіб, ідеться про індивідуальне запобігання. Якщо ж він здійснює профілактичні заходи відносно декількох осіб чи певної групи одночасно – це спеціально-кримінологічний рівень.

Проте визначення цих рівнів відбулося з порушенням логічних правил, оскільки в їх основі різні критерії. Співвідношення категорій, що позначають ці рівні, має бути таким: загальне і спеціальне, індивідуальне та колективне.

Загальний рівень запобігання може охоплювати забезпечення як від усіх суспільно небезпечних діянь, так і певних суспільно небезпечних діянь усіх членів суспільства.

* Навпевно, правильно говорити про спеціальний, а не спеціально-кримінологічний рівень, оскільки кожен рівень є кримінологічним.

Залежно від масштабів запобігання злочинам слід виокремити такі рівні: загальний (запобігання всім злочинам), спеціальний (запобігання окремому виду чи групі злочинів), індивідуальний (запобігання конкретному злочину).

Залежно від рівня об'єктів профілактичного впливу можна визначити загальне (стосується всіх членів суспільства), спеціальне (стосується певної категорії чи групи потенційних або реальних злочинців), індивідуальне (стосується однієї особи, яка вчинила чи може вчинити злочин).

Система заходів індивідуального запобігання повинна бути циклічною: розпочинатися із заходів усунення причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь, продовжуватись заходами їх відвернення та припинення і завершуватися знов-таки заходами усунення причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь. Зрештою, спочатку слід зробити все для того, щоб не допустити вчинення злочину певною особою, усуваючи причини та умови злочинів. У разі початку злочинних дій необхідно вживати заходів щодо їх припинення. Надалі відбувається застосування заходів примусу, які також мають певний профілактичний вплив. Після примусових заходів до особи знову необхідно вживати заходів щодо недопущення вчинення нового злочину, усунення причин і умов його вчинення. Саме таку послідовність зазначених заходів може бути застосовано неодноразово, оскільки в діяннях багатьох осіб, які вчиняють злочини, може бути наявна як фактична, так і юридична множинність.

Заходи запобігання нерозривно пов'язані з іншими заходами протидії злочинам, як-от: виявлення злочинів; затримання осіб, які його вчинили; притягнення їх до кримінальної відповідальності; застосування до них покарання та інших заходів кримінально-правового та кримінально-виконавчого впливу, які містять у собі певний запобіжний потенціал. Під час і після заходів державного примусу до особи, яка вчинила злочин, слід знову застосовувати заходи недопущення вчинення злочинів, усунення причин і умов їх учинення.

Особливе місце в системі запобігання будь-якому злочину посідають кримінально-правові заходи, наприклад установлення юридичних підстав притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування.

В основі ефективного запобігання суспільно небезпечним діянням обов'язковими є якісні кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні злочини; результати аналізу кількісних та якісних показників цих діянь, їх детермінант; кримінологічний портрет і типологія особи злочинця, а також система соціальних, економічних, політичних, культурних, правових та інших заходів, яка охоплює безперервний цикл превенційної діяльності, що розпочинається й завершується усуненням причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь та здійснюється на загальному, спеціальному й індивідуальному рівнях.

2. З'ясовано, що на тлі тенденції до зменшення питомої ваги злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або

прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення з 13,4 % у 2005 р. до 4,6 % у 2015 р. питома вага організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів протягом зазначеного періоду залишається відносно стабільною, тобто становить близько 3,9 %. Так, зазначене протиправне явище посідає четверте місце в структурі злочинів, передбачених розділом XIII Особливої частини КК України. Водночас динаміка злочинів, визначених ст. 317 КК України, свідчить про зменшення їх кількості протягом 2005–2015 рр. у середньому на 7,8 % щорічно.

Здебільшого цим злочинам притаманна природна та штучна латентність, переважно високого (43,6 %) або середнього (32,9 %) рівнів, що зумовлено такими факторами, як небажання псевдопотерпілих утратити джерело наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи повідомляти про злочин, опосередкованими учасниками якого вони є (50 %); складність документування протиправних діянь цієї категорії (44 %); відсутність потерпілих, адже ними можуть бути лише неповнолітні в разі їх залучення до такого протиправного діяння (22,2 %); застосування злочинцями заходів конспірації (59,3 %).

Згідно з офіційними статистичними даними МВС України найбільший коефіцієнт інтенсивності цих злочинів був у Харківській (12,39), Миколаївській (11,45), Херсонській (8,56), Запорізькій (6,99), Черкаській (6,49) та Донецькій (4,94) областях, найменший – у Львівській (0,43), Волинській (1,19), Тернопільській (1,56), Хмельницькій (1,73), Чернівецькій (2,09), Київській (2,20), Дніпропетровській (2,37), Закарпатській (2,47), Івано-Франківській (2,66), Чернігівській (2,79) областях, а також у м. Києві (1,16). Водночас середній коефіцієнт злочинної інтенсивності цих діянь становив 4,17.

У 91,6 % випадках організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів пов'язана з іншими злочинами, зокрема передбаченими ст. 185, 186, 263, 289, 306, 307, 309, 311, 315, 316, 321 КК України, у зв'язку з чим впливає на рівень протиправних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, корисливих та корисливо-насилницьких злочинів, а також спричиняє активізацію групової та організованої злочинності.

Встановлено та розкрито зміст кримінологічних ознак місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, здійснено їх класифікацію, зокрема аргументовано доцільність їх поділу на закриті (у приміщеннях) та відкриті (поза приміщеннями). З'ясовано, що в 39,8 % випадків місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відвідувала одна особа, у 29,4 % – дві особи, у 12,4 % – три особи, у 10,7 % – чотири особи, у 2,2 % – п'ять і більше осіб, у 5,5 % – кількість відвідувачів була невизначена. У зазначених місцях вживають у 52 % випадків канабіс, у 28,4 % – ацетилований опій, у 20,4 % – дезоморфін, у 5,8 % – морфін, кодеїн та інші наркотичні засоби й психотропні речовини.

Виокремлено підпільні нарколабораторії як особливі різновиди вказаних місць, у яких забезпечується масове виробництво наркотичних засобів. Аргументовано доцільність чіткого окреслення меж кримінальної відповідальності за протиправні діяння, пов'язані з ними.

3. За результатами вивчення статистичних даних, а також проведення соціологічних досліджень сформульовано кримінологічний портрет особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 317 КК України. Встановлено, що здебільшого це – чоловіки (85,6 %) віком 30–50 років (59,6 %), неодружені (74,7 %), громадяни України (99 %), українці (92,8 %), які мають початкову загальну, базову або повну загальну середню освіту (58,7 %), працездатні, що офіційно не працюють (96,9 %), значна частина яких (55,3 %) має або мала судимість за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або проти власності.

Розроблено типологію цих осіб, що орієнтована на максимально повне й ефективне запобігання вчиненню ними злочинів та враховує вид суспільно небезпечного діяння, наркотичну залежність, категорію місць злочину, глибину та стійкість злочинних проявів, мотиви злочинної діяльності, кількісно-якісний склад злочинців, їх вікові особливості.

4. Доведено, що основними причинами та умовами злочинів, передбачених ст. 317 КК України, є медико-біологічні (наркотична залежність, неефективна система лікування та реабілітації), соціальні (прагнення наркозалежних залучити до свого кола інших осіб; життєві труднощі, пов'язані з незадовільним матеріальним, соціальним і медичним забезпеченням; попит населення на наркотики, зумовлений розгалуженою структурою наркобізнесу; вживання тютюнових виробів та алкогольних напоїв, що доволі часто передусе вживанню наркотичних засобів; проблеми в організації дозвілля; послаблення соціального контролю за особою; наркотична безграмотність), економічні (відсутності надійного й стабільного заробітку, погіршення матеріального становища), культурно-моральні (зниження морально-етичного рівня суспільства; відсутності певної системи ідеалів і суспільних цінностей), психологічні (підвищеної зацікавленості до пошуку нових відчуттів; недостатньої обізнаності у наслідках власних дій; негативного впливу друзів, родичів, знайомих, які вживають відповідні засоби та речовини), правові (недосконалість законодавства, що встановлює відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і суміжні протиправні діяння, особливості виявлення, розкриття та розслідування цих злочинів, порядок відбування покарання особами, які їх учинили, унаслідок чого вони рідко стають на шлях виправлення чи позбуваються наркотичної залежності, а також правовий нігілізм населення, що сприяє високому рівню їх латентності) та організаційно-управлінські (складність встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях цієї категорії; недоцільності ліквідації цих місць з оперативних міркувань працівників правоохоронних органів; високий рівень латентності цих протиправних діянь;

корумпованість правоохоронних органів, які в окремих випадках причетні до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; недостатній їх професіоналізм, кваліфікація та матеріально-технічне забезпечення; негативна роль засобів масової інформації, слабка антинаркотична реклама). Встановлено залежність в окремих випадках причин та умов цих злочинів від типології осіб, які їх учиняють.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЮ МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ, ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

3.1 Заходи загального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Найбільш масштабним рівнем запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є загальний. Він охоплює діяльність органів державної влади, суспільних формувань щодо розв'язання важливих економічних та соціальних проблем в державі. Цей рівень має такі особливості: для його суб'єктів запобігання злочинам не є основною чи професійною функцією; заходи цього рівня здійснюються не задля безпосереднього запобігання злочинам, а з метою вирішення важливих економічних та соціальних проблем в державі.

Вирішення суперечностей суспільного розвитку, його проблем і труднощів, помилок у соціальному управлінні є водночас економічною, політичною, ідеологічною, соціально-психологічною та правовою основою для усунення, послаблення та нейтралізації процесів і явищ, які детермінують злочинність¹.

У кримінологічній літературі слушно зазначають, що загальна профілактика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів полягає у виявленні специфічних криміногенних детермінант, що сприяють втягненню населення у неmedичне вживання наркотичних засобів, і здійсненні заходів щодо припинення, усунення або нейтралізації цих детермінант. Основними завданнями профілактичної діяльності на загальному рівні є формування у населення стійкої суспільної позиції щодо негативного ставлення до наркотичних засобів; переконання тих громадян, які вже вживають наркотики, відмовитися від них.

Загальна профілактична діяльність здійснюється за трьома такими напрямками: виявлення, усунення або нейтралізація причин та умов, що детермінують вчинення злочинів, пов'язаних з наркотиками; формування у населення стійкої суспільної позиції щодо негативного ставлення до

¹ Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.; Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джука. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2008. – С. 168; Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24.

наркотичних засобів; здійснення контролю над процесами законного обігу, щоб виключити їх використання у немедичних цілях¹.

Виявлення причин і умов, що сприяють розвитку попиту на наркотики та вчиненню під їх дією різного виду злочинів, досягається спеціальними дослідженнями, копінкою аналітичною роботою, що дозволяє виділити типові кримінологічні детермінанти. Така діяльність правоохоронних і інших державних органів та недержавних структур забезпечує інформаційну базу для загальнопрофілактичних заходів економічного, організаційно-управлінського, соціального, виховного, правового та іншого характеру.

Формування у населення антинаркотичної позиції потребує системної широкомасштабної роз'яснювальної роботи щодо небезпеки для життя і здоров'я наслідків зловживання наркотиками; щодо правових наслідків зловживання наркотиками; щодо можливих шляхів лікування від наркотичної залежності; щодо профілактичної роботи з населенням, яка спрямована на усунення умов, що сприяють втягуванню громадян до вживання наркотиків.

Роз'яснювальна робота з населенням, що пропагує здоровий спосіб життя та відмову від вживання наркотичних засобів, включає: регулярні зустрічі та бесіди з різними групами населення фахівців, що здійснюють протидію поширенню наркотиків, або забезпечують лікування; спеціалізовані теле- і радіопрограми, рубрики, виступи у ЗМІ про шкоду незаконного обігу та вживання наркотичних засобів; поширення різноманітних предметів агітаційного характеру (рекламок, буклетів, листівок тощо); проведення системної і цілеспрямованої профілактичної роботи з окремими категоріями громадян, що перебувають у «зоні ризику» (неповнолітніми і молоддю, маргіналами та ін.); забезпечення погоджених зусиль суб'єктів, на яких покладено функції щодо запобігання та протидії незаконному обігу наркотиків і боротьби зі злочинністю; усунення джерел і сировинних можливостей для незаконного виготовлення і поширення наркотичних засобів та прекурсорів.

Важливе значення у профілактиці незаконного обігу наркотиків має здійснення контролю над законним обігом наркотиків у фармацевтичних і медичних установах. Працівники цих установ іноді вступають у злочинні змови з наркоманами, викрадають наркотичні засоби².

Серед головних заходів загального рівня слід виділити: вдосконалення правової бази, спрямованої на захист прав та законних інтересів осіб від загрози, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; реальне підвищення матеріального добробуту населення; забезпечення робочими місцями всіх, хто бажає працювати; удосконалення системи надання послуг у сфері охорони здоров'я та проведення лікування від наркоманії; підвищення правової культури

¹ Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гі́да та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жи. – К. : Атіка, 2011. – С. 454–458.

² Малков В. Д. Кримінологія : підручник / В. Д. Малков. – 3-тє вид. – М. : Юстіц-інформ, 2008. – 528 с.; Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гі́да та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жи. – К. : Атіка, 2011. – С. 454–458.

громадян; формування нетерпимого ставлення до злочинів, пияцтва, наркоманії, токсикоманії тощо.

Чинні нормативно-правові акти України, які регулюють питання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, потребують перегляду та доопрацювань в напрямку вдосконалення. При цьому слід орієнтуватися на міжнародні акти та враховувати їх рекомендації, зокрема Єдину конвенцію про наркотичні засоби 1961 р. з поправками, внесеними в неї у відповідності до Протоколу 1972 р.¹, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про психотропні речовини 1971 р.², Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.³; Декларацію Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку від 12 грудня 1996 р.⁴ тощо.

Найбільш вагоме значення для запобігання досліджуваним злочинам мають такі заходи, передбачені цими документами, як: 1) прийняття внутрішньодержавних заходів для координації превентивних і репресивних заходів проти незаконного наркообігу; 2) призначення відповідного органу, який буде відповідальним за таку координацію; 3) надання допомоги державами одна одній у протидії незаконному наркообігу; 4) тісна співпраця з компетентними міжнародними організаціями для проведення узгодженої кампанії по боротьбі з незаконним наркообігом; 5) визнання культивування, виробництва, виготовлення, екстрагування, приготування, зберігання, пропозиції, пропозиції з комерційними цілями, розподілу, купівлі, продажу, доставки в яких би то не було умовах, маклерства, посередництва, відправлення, перевідправки, транзиту, перевезення, ввезення та вивезення наркотичних засобів, психотропних речовин, а також інших схожих діянь караними, а за серйозні злочини застосування, зокрема, тюремного ув'язнення або позбавлення волі в інший спосіб; 6) накладення арешту і конфіскація будь-яких наркотичних засобів, речовин, предметів обладнання, що використовується або призначене для вчинення вищезазначених злочинів; 7) вживання можливих заходів, спрямованих на запобігання зловживанню наркотичними засобами та на раннє виявлення, лікування, виховання, відновлення працездатності, повернення в суспільство відповідних осіб і на спостереження за ними після закінчення ними лікування; 8) сприяння підготовці кадрів для лікування, відновлення працездатності, повернення в

¹ Єдина конвенція Організації Об'єднаних Націй про наркотичні засоби від 30 березня 1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_177

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй про психотропні речовини від 21 лютого 1971 р., ратифікована 27 жовтня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_176

³ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р., ратифікована 25 квітня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096

⁴ Декларація ООН про злочинність та суспільну безпеку від 12 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_371

суспільство осіб, що зловживають наркотичними засобами, а також для спостереження за ними після закінчення ними лікування; 9) прийняття усіх можливих заходів, щоб сприяти ознайомленню осіб, яким це необхідно по роботі, з проблемами зловживання наркотичними засобами і запобігання цьому, а також сприяти ознайомленню з цими проблемами населення в разі, якщо є небезпека того, що зловживання наркотичними засобами набуває широких масштабів; 10) створення регіональних науково-дослідних і освітніх центрів для боротьби з проблемами, що виникають у зв'язку з незаконним використанням і обігом наркотичних засобів; 11) встановлення як альтернативи засудженню або покаранню таких заходів, як перевиховання, відновлення працездатності або соціальна реінтеграція, а також, якщо правопорушник є наркоманом, його лікування і наступне спостереження за ним.

Серед заходів загального рівня особливе значення мають соціально-економічні заходи. Першочерговим кроком має бути підвищення рівня життя людей, що потребує проведення відповідних реформ.

Необхідно також створити ефективну систему працевлаштування засуджених осіб після відбuvання ними покарань. Адже відсутність роботи в осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, спонукає їх до пияцтва, вживання наркотичних засобів чи психотропних речовин, а також повернення до злочинного способу життя.

Важливою проблемою осіб, які вживали чи вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги залишається забезпечення їх належною медичною допомогою. Якість надання для них медичних послуг є низькою, а система їх лікування малоефективною.

Необхідно вживати заходів і щодо підвищення правової культури громадян, формування нетерпимого ставлення до злочинів, пияцтва, наркоманії, токсикоманії тощо. Значна частина громадян не достатньо усвідомлює зміст юридичних підстав кримінальної відповідальності за свої суспільно небезпечні діяння. Наприклад, не кожен знає, що за надання дозволу для вживання у певному приміщенні наркотичних засобів може наставати кримінальна відповідальність.

Формування нетерпимого ставлення до злочинів, пияцтва, наркоманії, токсикоманії у неповнолітніх, а також молоді більш старшого віку підвищує шанси утримання вказаних осіб від цих протиправних, шкідливих для здоров'я та загрозливих для життя вчинків.

Вчені зазначають, що стратегія загальносоціальної антинаркотичної профілактики передбачає активність профілактичних заходів, спрямованих на: 1) формування особових ресурсів, що забезпечують розвиток у дітей і молоді соціально-нормативного життєвого стилю з домінуванням цінностей здорового способу життя, дієвої установки на відмову від прийому наркотичних речовин; 2) формування ресурсів сім'ї, що допомагають вихованню у дітей і підлітків законослухняної, успішної і відповідальної поведінки, а також ресурсів сім'ї, що забезпечують підтримку дитині, яка почала вживати наркотики, стримують її розрив з сім'єю і допомагають їй на стадії соціально-медичної реабілітації при припиненні прийому наркотиків; 3) впровадження в освітньому середовищі інноваційних педагогічних і психологічних технологій, що забезпечують

розвиток цінностей здорового способу життя і мотивів відмови від прийому наркотиків, а також технологій раннього виявлення випадків вживання наркотиків учнями; 4) розвиток соціально-підтримувальної інфраструктури, що включає сім'ю у мікросоціальне оточення дитини «групи ризику наркотизації» і дитини, хворої на наркоманію.

Стратегічним пріоритетом загальної профілактики варто розглядати створення системи позитивної профілактики, яка орієнтується не на патологію, не на проблему та її наслідки, а на потенціал здоров'я, що захищає від виникнення проблем, освоєння і розкриття ресурсів психіки особи, підтримку молодой людини і допомогу їй у самореалізації власного життєвого призначення. Очевидна мета позитивно спрямованої загальної профілактики полягає у вихованні психічно здорової, особливо розвиненої людини, здатної самостійно справлятися із власними психологічними труднощами і життєвими проблемами, не потребуючи прийому наркотичних засобів¹.

Важливе значення мають політичні заходи. Відповідно до Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р, наркополітика – це стратегія і тактика діяльності держави у сфері контролю за обігом наркотиків, боротьби з їх незаконним обігом та протидії наркоманії, що відповідає національним інтересам України і міжнародним конвенціям ООН². Її основу складають заходи боротьби із суспільно небезпечними діями у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

На підставі положень цієї стратегії необхідно розробляти політичні заходи протидії окремим видам злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, зокрема організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

З урахуванням сучасної наркоситуації та нормативно-правових актів у сфері протидії незаконному наркообігу³ реалізація наркополітики у цій сфері

¹ Антинаркотична профілактика: навч. посіб. // Авт. кол. В. В. Черней, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін.; за ред. В. В. Чернея. – Київ : НАВС, – 2013. – 180 с.

² Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

³ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лютого 1995 р. № 60/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>

Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>

повинна передбачати: 1) поліпшення взаємодії суб'єктів запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та іншим злочинам проти здоров'я населення та суспільно небезпечним і шкідливим наслідкам, які вони породжують (наркоманії, ВІЛ-інфекції, інших захворювань, а також злочинів); 2) запобігання відтоку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів із законного (легального) обігу; 3) зменшення шкоди від наслідків незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин; 4) удосконалення державного контролю за обігом в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та додержанням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори; 5) надання різноманітних медичних і соціальних послуг, пов'язаних із зниженням ризику і запобіганням поширенню наркоманії та інших хвороб серед наркозалежних; 6) проведення інформаційної роботи щодо недопущення вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, створення та утримання з цією метою певних місць, а також з формування у споживачів ін'єкційних наркотиків навичок безпечної поведінки, усвідомлення ризику зараження ВІЛ-інфекцією та відповідальності за власне здоров'я; 7) забезпечення доступності інформаційних матеріалів, а також стерильних голків, шприців та дезінфікуючих матеріалів шляхом їх безоплатного обміну; 8) розроблення та координацію програм лікування наркозалежності, впорядкування профілактичних і реабілітаційних програм для осіб, які вживають наркотики, та їх родин, зокрема замісної підтримувальної терапії; 9) ініціювання проведення у ЗМІ кампаній для підвищення рівня підтримки громадськістю наявних або нових стратегій, спрямованих на зменшення негативних наслідків для здоров'я і життєдіяльності суспільства; 10) створення цілісної системи лікування споживачів наркотиків, хворих на СНІД, туберкульоз, парентеральні вірусні гепатити та/або тих, хто має інші захворювання; 11) консультування та лікування з дотриманням належної поваги до потреб і прав пацієнтів, запровадження процедур, що забезпечують конфіденційність інформації; 12) розвиток терапевтичних програм з низьким порогом включення до них пацієнтів, що дає змогу особам, які вживають наркотики, встановити контакт з медичними і соціальними службами; 13) надання комплексу безперервних послуг з опіки та підтримки споживачів наркотиків (як доповнення до профілактики і лікування), спрямованих на мінімізацію наслідків від вживання наркотиків з метою забезпечення охорони здоров'я і життєдіяльності суспільства; 14) оцінку фактичного обсягу обігу наркотиків та їх незаконного розповсюдження з урахуванням латентності,

Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

прогнозування негативних тенденцій у цій сфері, можливих економічних і соціальних наслідків; 15) відстеження динаміки епідеміологічної ситуації щодо ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, гепатиту та інших соціально небезпечних захворювань серед споживачів наркотиків (зокрема ін'єкційної групи); 16) виявлення нових видів наркотичних засобів та психоактивних речовин та прийняття рішення щодо доцільності здійснення заходів контролю за ними; 17) визначення причин злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та пов'язаних з ними правопорушень; 18) розроблення системи заходів профілактики та протидії наркоманії і наркозлочинності, оцінки ефективності їх впливу на ситуацію¹.

Загальнодержавна політика щодо наркотиків на регіональному і місцевому рівнях реалізується через відповідні програми, які формуються згідно з принципами та підходами Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року та визначають заходи, які мають важливе значення для запобігання досліджуваним злочинам, зокрема, такі: сприяння розробленню та реалізації на регіональному та місцевому рівнях наркополітики, яка повинна базуватися на сучасних науково обґрунтованих просвітницьких методах, методах профілактики, раннього виявлення та лікування наркотичної залежності; забезпечення належного фінансування регіональних і місцевих антинаркотичних програм за рахунок відповідних бюджетів; створення на рівні місцевих громад системи реабілітаційних закладів для наркозалежних; актуалізація змісту діяльності комісій при обласних і районних адміністраціях залежно від наркоситуації в регіоні².

До економічних заходів запобігання слід віднести усі заходи, спрямовані на фінансування та інше матеріально-технічне забезпечення процесу протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та іншим злочинам проти здоров'я населення, зокрема: профілактичних заходів; лікування та реабілітації хворих на наркоманію; забезпечення роботи правоохоронних органів, спрямованої на попередження, викриття та розслідування цих злочинів; науково-технічного забезпечення основних напрямів їх запобігання; надання пільгових умов роботи приватним реабілітаційним центрам, що дасть змогу знизити плату за їх послуги; підготовки і впровадження цільових наукових досліджень в рамках системи моніторингу наркоситуації та щодо ефективності профілактичної та лікувально-реабілітаційної діяльності; удосконалення механізмів моніторингу та контролю, зокрема шляхом впровадження передових інформаційних технологій; вивчення

¹ Щирська В. С. Наркополітика у сфері запобігання організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / В. С. Щирська // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Тези доповідей наук.-теор. конф. (м. Київ, 20 березня 2014 р.) / Ред. кол. В. В. Коваленко, В. В. Чернєй, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін. – К. : Національна акад. внутр. справ, 2014. – С. 313–314.

² Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

питання щодо можливості створення національного фонду протидії наркоманії із залученням коштів вітчизняних та іноземних інвесторів; забезпечення необхідним устаткуванням територіальні наркологічні заклади для надання наркологічної допомоги, організації лікування та реабілітації наркозалежних осіб¹.

Фінансування необхідно здійснювати насамперед за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а у разі необхідності залучати кошти об'єднань громадян, іноземних держав та міжнародних організацій.

Більшість учених і практичних працівників єдині в думці і схильні стверджувати, що питання попередження наркозлочинів слід пов'язувати з комплексом заходів, спрямованих на витіснення тіншової економіки, тіншової політики, тіншової юстиції та кримінальної субкультури².

На загальному рівні важливе місце відводиться медичним заходам. Необхідність застосування медичних заходів обумовлена тим, що значна частина організаторів, утримувачів, а тим більше відвідувачів вживає наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, а тому в першу чергу потребує лікування.

Роль та значення цих заходів пояснюється насамперед тим фактом, що в основу Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року покладено антропоцентричний підхід: саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Новий стратегічний вектор державної політики щодо наркотиків зумовлений потребами її докорінної перебудови як чинника здоров'я, безпеки та майбутнього нації.

Стратегічна парадигма державної політики щодо наркотиків – потреба у всебічному переході від карального, кримінально-правового спрямування антинаркотичних заходів до лікувально-профілактичних, як найбільш плідних у контексті подолання наркоманії.

Зазначені цільові настанови визначають стратегію дій щодо протидії поширенню наркоманії, її профілактики, припинення немедичного вживання наркотиків на ранній стадії, повернення хворих до повноцінного життя, а також заходи щодо зниження незаконного попиту на наркотики, соціальний ефект

¹ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

² Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 142–143.

яких значно перевищує результативність зусиль із зменшення обсягу їх пропонування¹.

Медичні заходи насамперед охоплюють профілактику, виявлення, лікування та реабілітацію осіб, хворих на наркоманію². До них слід віднести: медичний огляд та медичне обстеження осіб, які зловживають наркотичними засобами або психотропними речовинами; добровільне лікування осіб, хворих на наркоманію; примусове лікування осіб, хворих на наркоманію; реабілітацію осіб з наркотичною залежністю.

1. Медичний огляд³ та медичне обстеження осіб, які зловживають наркотичними засобами або психотропними речовинами⁴. Медичний огляд проводиться за направленням працівників органів Міністерства внутрішніх справ України, а медичне обстеження – за направленням лікаря-нарколога. Особа, яка ухилилась від медичного огляду чи медичного обстеження⁵, підлягає приводу до наркологічного закладу.

2. Добровільне лікування⁶ осіб, хворих на наркоманію. Якщо в результаті медичного огляду чи медичного обстеження встановлено, що особа, яка

¹ Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

² Наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

Особа, хвора на наркоманію, – це особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», встановлено діагноз «наркоманія» (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

³ Медичний огляд – амбулаторний огляд особи з метою встановлення стану наркотичного сп'яніння (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

⁴ Зловживання наркотичними засобами або психотропними речовинами – умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

⁵ Ухилення від медичного огляду, медичного обстеження або лікування – умисне невиконання розпорядження працівника органів внутрішніх справ щодо медичного огляду, а так само невиконання призначень та рекомендацій лікаря особою, яка зловживає наркотичними засобами або психотропними речовинами (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

⁶ Добровільне лікування – лікування від наркоманії, яке здійснюється за згодою хворого або його законного представника (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

зловживає наркотичними засобами або психотропними речовинами і відносно якої встановлено діагноз «наркоманія», потребує лікування, у тому числі в стаціонарних або амбулаторних умовах, лікар-нарколог зобов'язаний запропонувати такій особі пройти курс добровільного лікування і видати направлення до наркологічного закладу для такого лікування.

Невідкладні лікувальні заходи для усунення залежності особи від наркотичних засобів або психотропних речовин проводяться в режимі госпіталізації у визначеному для цього спеціалізованому медичному закладі.

У разі, коли зазначені заходи не є обов'язковими або залежність від наркотичних засобів чи психотропних речовин усунуто, така особа може бути переведена під нагляд наркологічного закладу для амбулаторного лікування.

Особі, яка добровільно звернулася до наркологічного закладу для проходження курсу лікування, забезпечується, на її прохання, анонімність лікування. Відомості про таке лікування можуть бути надані лише правоохоронним органам у разі притягнення цієї особи до кримінальної або адміністративної відповідальності¹.

3. Примусове лікування² осіб, хворих на наркоманію. Особа, яка визнана хворою на наркоманію, але ухиляється від добровільного лікування або продовжує після лікування вживати наркотичні засоби без призначення лікаря і відносно якої у зв'язку з її небезпечною поведінкою до поліції або прокуратури звернулися близькі родичі чи інші особи, за рішенням суду може бути направлена на лікування від наркоманії до спеціалізованого лікувального закладу органів охорони здоров'я, а неповнолітні, які досягли шістнадцятирічного віку, – до спеціалізованих лікувально-виховних закладів терміном до одного року³.

4. Реабілітація осіб з наркотичною залежністю. Після лікування наркотичної залежності існує потреба у проведенні реабілітаційних заходів.

В Україні існує достатньо центрів реабілітації, які надають допомогу людям, що страждають на алкогольну, наркотичну, ігрову та інші форми залежності, устатковані найсучаснішим обладнанням, та ті, що пропонують своїм клієнтам ліжко та їжу. Проте у цій сфері (як і в будь-якій іншій) трапляються випадки шахрайства та відвертої брехні, а часом – звичайне бажання заробити грошей спонукає людей до надання послуг сумнівної якості та ефективності. Але ринок є ринок, як кажуть: «Попит породжує пропозицію».

¹ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

² Примусове лікування – лікування на підставі судового рішення хворого на наркоманію, який ухиляється від добровільного лікування або продовжує вживати наркотичні засоби без призначення лікаря і порушує права інших осіб (ст. 1 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р.).

³ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

Впродовж останніх десятиліть кількість споживачів наркотиків та наркозалежних в Україні невинно збільшується, а державні установи та програми лікування не спроможні задовольнити потреби хворих. І справа тут не стільки в недостатній кількості так званих наркологічних ліжок, а в застарілих підходах, які акцентовані на наданні виключно медичної допомоги. До речі, для лікування наркозалежності більшість лікарів керуються медичними протоколами ще радянських часів або використовують науково необґрунтовані методи, користуючись необізнаністю хворих та їх рідних¹.

Підвищити ефективність реабілітації можливо шляхом створення мережі підрозділів раннього соціального втручання та розширення мережі центрів реабілітації та реінтеграції в суспільство осіб з наркотичною залежністю або осіб, які мали таку залежність; забезпечення додержання стандартів надання реабілітаційної та медичної допомоги, що базуються на науково обґрунтованому підході, у реабілітаційних закладах та закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування².

Лікування та реабілітація осіб, хворих на наркоманію, потребує нових підходів, а саме: комплексного, інтегрованого застосування всіх компонентів лікувальної системи, їх взаємодії з опорою на доказово обґрунтовану методiku, забезпечення доступності медичного обслуговування, розширення можливостей лікування, альтернативного покаранню.

У сфері лікування і реабілітації доцільно передбачити: 1) створення умов та надання гарантій своєчасного отримання медичного обслуговування для осіб, хворих на наркоманію; 2) впровадження новітніх методик скоординованого біопсихосоціального підходу та фармакологічного лікування на засадах взаємодії закладів охорони здоров'я, соціальних служб, громадських і неурядових організацій, у тому числі груп і програм самодопомоги; 3) введення в практику лікувальних і реабілітаційних методик, розроблених на принципах доказової медицини, з урахуванням нових досягнень у сфері науки, техніки, лікувально-діагностичних та реабілітаційних технологій; 4) забезпечення медичного обслуговування з урахуванням індивідуальних потреб пацієнта, зокрема під час довгострокового лікування (стабілізація, підтримка, зменшення дози препаратів); 5) врахування під час створення державних стандартів і клінічних протоколів рекомендацій провідних міжнародних організацій, зокрема ВООЗ, Управління ООН з наркотиків і злочинності, Групи Помпиду Ради Європи; 6) проведення тривалого курсу добровільних лікування і реабілітації замість покарання у вигляді позбавлення волі для визначених державою контингентів правопорушників з наркотичною залежністю, які бажають пройти такі курси; 7) організацію програм професійної

¹ Допомога наркозалежним в Україні: довідник реабілітаційних центрів / Анічин Є. М., Дикань З. В., Сєдих С. М. – К.: «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014. – 68 с.

² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

підготовки у вищих навчальних закладах фахівців, залучених до профілактики наркоманії та лікування залежності, передусім опіоїдної; 8) забезпечення спеціалізованого інтегрованого медичного обслуговування наркоспоживачів, які хворіють на туберкульоз, СНІД та мають інші супутні захворювання, зокрема психічні; 9) створення спеціальних підрозділів наркологічної служби по роботі з підлітками та молоддю; 10) забезпечення розробки і виробництва або цільова закупівля нових лікарських препаратів для лікування наркоманії, а також виробництво або цільові закупівлі сучасного обладнання для наркологічних станів¹.

Лікування наркоманії не завжди приносить успіх. Застосовувані в спеціалізованих клініках методики дієві здебільшого при активній позиції самого хворого. Однак і у таких випадках не виключаються рецидиви.

Ще одним способом лікування наркоманії є християнські реабілітаційні центри. Вони також не дають гарантії позбавлення від наркотичної залежності. Зафіксовано випадки звільнення, коли попереднє медичне лікування не дало результатів. Таких центрів на території України є сотні. Хворі у таких центрах мають певний розпорядок дня, в якому значну частину займає молитва і вивчення Слова Божого (що є центральною частиною процесу лікування)².

Окреме місце у системі медичних заходів належить лікуванню наркозалежних в установах виконання покарань, в першу чергу, в місцях позбавлення волі. Це пояснюється тим, що, по-перше, в цих установах засуджені не завжди позбуваються наркотичної залежності, що свідчить про неефективну систему лікування, а, по-друге, в цих установах існує унікальна можливість позбавити засудженого доступу до наркотичних засобів, що виступає важливим елементом одужання.

З метою досягнення оптимальної ефективності цих заходів слід виключити такі протиправні факти як попадання наркотичних засобів до засуджених, які мають місце через зловживання з боку персоналу установ виконання покарань³.

¹ Азарова М. В. Криминологическая характеристика организации либо содержания притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Азарова Марина Владимировна. – М., 2004. – С. 119.

Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : Розпорядження Кабінету міністрів України від 22 листопада 2010 р. № 2140-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2140-2010-p>.

Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

² Наркоманія. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8F#cite_note-4

³ Колб О. Г. Про зміст профілактики злочинів у сфері обігу наркотичних речовин у місцях позбавлення волі / О. Г. Колб, І. В. Колб // Протидія наркозлочинності : вітчизняний

Необхідна й зміна стратегічних пріоритетів лікування наркозалежних осіб в установах пенітенціарної системи, яка повинна передбачати: 1) удосконалення механізмів тестування та оцінки стану здоров'я засуджених в установах пенітенціарної системи, зокрема з виявленням осіб, хворих на наркоманію; 2) забезпечення доступності всіх видів послуг з лікування наркозалежності, виконання психосоціальних і фармакологічних програм (зокрема, детоксикації) в установах пенітенціарної системи, супроводження і контролю цього процесу; 3) належне облаштування дільниць слідчих ізоляторів для надання медичного обслуговування наркозалежним особам; 4) розроблення і виконання програм запобігання поверненню осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, до зловживання наркотиками та можливим рецидивам кримінальної поведінки; 5) розвиток мережі служб соціально-профілактичної роботи та центрів ресоціалізації наркозалежної молоді; 6) подальше виконання програми замісної підтримувальної терапії та з урахуванням результатів оцінки її виконання, проведеної незалежними фахівцями і експертними недержавними установами, вивчити питання щодо заміни метадону іншими медичними препаратами для лікування і соціальної реабілітації наркозалежних осіб з метою протидії поширенню наркоманії, ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших захворювань¹.

Звільненням від відбування покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк особам відповідно до ст. 10 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року забезпечується надання медичної та медико-санітарної допомоги в установленому законодавством порядку.

У разі відсутності у звільненої особи реєстрації місця проживання або перебування надання їй медичної допомоги здійснюється за направленням суб'єктів соціального патронажу.

Звільнені особи, які хворіють на особливо небезпечні інфекційні хвороби або є носіями збудників таких хвороб, підлягають медичному нагляду і лікуванню в порядку, передбаченому законом.

та міжнародний досвід співпраці правоохоронних та судових органів : матеріали українсько-німецької науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26-27 трав. 2011 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Дідоренка, 2011. – С. 88–90; Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб. / за ред. О. М. Джужі. – К. : НАВС, 2013. – 620 с.

¹ Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : Розпорядження Кабінету міністрів України від 22 листопада 2010 р. № 2140-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2140-2010-p>.

Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

Особи, які на день звільнення потребують стаціонарної медичної допомоги, направляються до закладів охорони здоров'я на підставах і в порядку, передбачених законодавством¹.

Необхідно реформувати і систему наркологічних закладів, діяльність яких повинна відповідати світовим стандартам, зокрема з урахуванням системи заміщення вживання наркотиків з незаконного на таке, що здійснюється під наглядом досвідчених лікарів.

Правові заходи запобігання досліджуваним злочинам передбачають розробку та удосконалення нормативно-правових актів у сфері протидії їм. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. органи виконавчої влади, уповноважені законом на здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та вирішення завдань у сфері протидії їх незаконному обігу, у разі виявлення порушень порядку цього обігу застосовують у межах своєї компетенції відповідні заходи щодо усунення таких порушень, і в разі наявності в діях осіб ознак адміністративного чи кримінального правопорушення зобов'язані надіслати інформацію або подати матеріали до відповідних правоохоронних органів, які ведуть боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів².

Потребує зміни ідеологія розвитку нормативно-правової бази, яка повинна бути зорієнтована не лише на покарання за скоєне, а і на недопущення рецидиву, розширення альтернативних можливостей лікування наркозалежності та посилення відповідальності осіб, які отримують надприбутки від незаконної торгівлі наркотиками, для чого необхідно: 1) визначити основні новели в законодавстві, які забезпечуватимуть баланс між заходами боротьби з незаконним пропонуванням наркотиків і зниженням попиту на них, відповідність правозастосовної і судової практики пріоритетам наркополітики; 2) визначитися з доцільністю депеналізації деяких діянь, пов'язаних з наркотиками, та декриміналізації окремих статей КК України і внесення відповідних змін до законодавства із збереженням за цими діями статусу правопорушення³; 3) організувати наукове опрацювання проблеми визначення адекватності покарання за незаконну діяльність у сфері обігу наркотиків, тяжкості скоєного; 4) передбачити розроблення нормативно-правових актів, що регулюють порядок тестування затриманих осіб та таких, що перебувають у місцях позбавлення волі, інших категорій осіб, які працюють

¹ Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>

² Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

³ При цьому депеналізація не розглядається як самодостатній захід, оскільки проблеми наркоманії не розв'язує. Одночасно з депеналізацією повинна бути посилена профілактична діяльність, підвищена ефективність лікування та реабілітації наркозалежних.

на об'єктах життєзабезпечення, на наявність в організмі наркотиків; 5) посилити покарання за незаконне розповсюдження наркотиків серед молоді¹.

Зміни нормативно-правового характеру та правозастосовної практики повинні розширити застосування альтернативних позбавленню волі заходів впливу на наркозалежних осіб, які скоїли незначні правопорушення і водночас – до відчутного зростання результативності боротьби з наркобізнесом².

Потребує удосконалення нормативно-правове врегулювання питань щодо: 1) вдосконалення порядку вилучення і конфіскації коштів та майна, отриманих унаслідок незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 2) запровадження методу контрольованого збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в оперативно-розшуковій діяльності; 3) вдосконалення порядку провадження діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, в окремих галузях; 4) встановлення: правил допуску осіб до роботи з наркотичними засобами і психотропними речовинами; правил знищення конфіскованого або вилученого обладнання, яке використовувалося для незаконного виробництва чи виготовлення наркотичних засобів та психотропних речовин та (або) подальше використання якого визнано недоцільним; правил перевезення, ввезення на митну територію України та вивезення за її межі наркотичних (психотропних) лікарських засобів хворими; 5) вдосконалення порядку транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 6) створення єдиної загальнодержавної системи обліку осіб, хворих на наркоманію; 7) соціально-медичної реабілітації осіб, хворих на наркоманію³.

Організаційні заходи зорієнтовані на діяльність правоохоронних органів, інших органів державної влади, громадських організацій та окремих громадян щодо недопущення, виявлення, припинення, документування та розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Серед організаційних заходів запобігання слід виокремити:

1. Зупинення та припинення діяльності закладів масового перебування громадян, у яких виявлені факти вживання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. У разі, якщо місце для незаконного виготовлення чи вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх

¹ Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

² Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

³ Про Концепцію реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002-2010 роки : Розпорядження Кабінету міністрів України від 24 січня 2002 р. №26-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-2002-p>.

аналогів організоване у закладах масового перебування громадян доцільно припинити діяльність таких закладів на підставі ст. 9 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р., відповідно до якої у разі встановлення фактів систематичного або масового (трьома і більше особами) вживання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у закладах масового перебування громадян (ресторанах, кафе, барах, кінотеатрах, нічних клубах, дискотеках, гральних залах, розважальних комплексах тощо) та невжиття керівниками таких закладів заходів щодо запобігання вживанню чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів після офіційного попередження правоохоронними органами діяльність таких закладів за поданням правоохоронних органів зупиняється судом строком на три місяці, а у разі, якщо впродовж року встановлено повторний факт вживання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, – строком на шість місяців. Якщо після закінчення строку дії зазначених заходів виявлено новий факт вживання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у закладах масового перебування громадян, діяльність таких закладів припиняється судом у встановленому законом порядку¹.

2. Підвищення рівня контролю за виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, відпуском, обліком, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність. Це можливо шляхом: удосконалення з урахуванням світового досвіду системи рецептурного відпуску лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність; посилення контролю за виробництвом, виготовленням, зберіганням, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність².

3. Підвищення рівня ефективності правоохоронної діяльності у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, їх виробництвом, розповсюдженням, а також незаконним ввезенням на територію України та транзитом її територією. Цього можливо досягти шляхом: використання існуючих інструментів та механізмів співробітництва між правоохоронними органами України та інших держав, агентствами та інституціями ЄС, іншими міжнародними організаціями на стратегічному та оперативному рівні; активізації співробітництва між митними та правоохоронними органами в

¹ Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, зокрема в рамках регіонального або тематичного співробітництва.

4. Підвищити рівень поінформованості населення щодо наслідків розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, вживання зазначених засобів та речовин не за медичним призначенням. Це можна зробити шляхом: інформування населення про заходи щодо запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність, через ЗМІ; проведення просвітницької роботи серед дітей, учнівської та студентської молоді, інших верств населення; розширення мережі установ, які на постійній основі проводять серед населення роз'яснювальну роботу із зазначеної проблематики¹.

5. Посилення протидії зловживанню алкоголем, тютюном та іншими речовинами, зокрема комбінованому вживанню наркотиків, що знаходяться в законному та незаконному обігу. Ці заходи необхідні тому, що значна частина злочинців починає із зловживання алкоголем, тютюном та іншими шкідливим речовинами.

Важливе місце у системі загального запобігання досліджуваним злочинам відводиться педагогічним заходам, які необхідно проводити шляхом: 1) дієвої первинної профілактики та запобігання вживанню наркотичних засобів та психотропних речовин серед дітей, учнівської та студентської молоді, проведення роз'яснювальної роботи і пропагування здорового способу життя; 2) навчання працівників закладів охорони здоров'я, зокрема сімейних лікарів, сучасних методів профілактики вживання наркотичних засобів та психотропних речовин не за медичним призначенням; 3) удосконалення системи підготовки і перепідготовки педагогічних, медичних працівників, поліцейських та соціальних працівників з питань протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; 4) проведення навчань, семінарів і конференцій працівників органів виконавчої влади, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, для обміну досвідом роботи, пов'язаною із запобіганням та протидією незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також вживанню зазначених засобів та речовин не за медичним призначенням; 5) впровадження апробованих передовою міжнародною та вітчизняною практикою профілактичних стратегій формування життєвих навичок, розроблення нових і удосконалення чинних програм та методик розв'язання наркотичних і алкогольних проблем згідно з вимогами МОН України до наукових, науково-методичних та навчальних видань; 6) забезпечення державної підтримки

¹ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

розвитку системи позашкільної освіти; 7) реалізації стратегій зниження рівня незаконного попиту на наркотики серед молоді, формування в неї життєвих навичок, умінь протистояти ризикам і загрозам, пов'язаним з наркотиками; 8) підготовки і здійснення комплексу профілактичних заходів, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, формування у них свідомого відповідального ставлення до виконання обов'язків, пов'язаних з утриманням, вихованням та освітою дітей; 9) забезпечення навчальних закладів за рахунок бюджетних коштів достатньою кількістю інформаційної та методичної літератури для проведення профілактичної роботи з учнями, їх батьками та педагогічними працівниками; 10) впровадження в програми підготовки та перепідготовки педагогічних працівників та лікарів загальної практики – сімейних лікарів сучасних методик профілактичної роботи з подолання негативних проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді¹.

Окреме місце у системі загального запобігання відводиться ідеологічним заходам, які усувають або обмежують криміногенні фактори шляхом формування у членів суспільства моральної позиції, орієнтованої на базові загальнолюдські цінності. Це заходи, що формують у громадській думці нетерпимість до злочинів та інших правопорушень, заходи підвищення культури людей². Вони є найбільш ефективними у відношенні до осіб, які ще не вчиняли злочини.

3.2 Заходи спеціального та індивідуального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

У кримінології спеціальний (спеціально-кримінологічний) рівень запобігання злочинності визначають як цілеспрямований вплив спеціальних державних органів, спеціальних установ, громадських формувань, які спеціалізуються на боротьбі зі злочинністю, на криміногенні фактори, що обумовлюють окремі види і групи злочинної поведінки (наприклад, злочинність неповнолітніх, жіночу злочинність, економічну злочинність) з метою усунення

¹ Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 р. № 1808-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-p>.

Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>.

² Кримінологія: Навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюрвачик; За заг. ред. О. М. Джужа. – К. : Прецедент, 2006. – С. 61; Назымко Е. С. Пропаганда уголовного законодательства как фактор противодействия наркопреступности / Е. С. Назымко, И. Ю. Карпушева // Ученые труды Академии МВД Республики Казахстан. – 2008. – № 3 (18). – С. 71–73.

причин і умов злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях протиправної поведінки¹. У суб'єктів цього рівня функція запобігання злочинам входить до кола їх професійних обов'язків.

Підтримуючи вцілому цю позицію вчених, вважаємо, що вказаний рівень характерний не лише для окремих видів чи груп злочинної поведінки, але й для окремих видів злочинів, зокрема й суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 317 КК України.

Вчені вважають, що спеціально-кримінологічне запобігання здійснюється у формі відомчих і міжвідомчих планів або програм підсилення боротьби зі злочинністю². З такою пропозицією слід погодитись частково, оскільки, наприклад, працівники ДПН НПУ здійснюють запобігання злочинам як в межах таких планів і програм, так і поза ними. Навіть якщо немає жодної програми, обов'язок кожного працівника поліції – вжити заходів щодо запобігання злочину.

Наступним рівнем запобігання є індивідуальний, який охоплює діяльність стосовно конкретних осіб, поведінка яких вступає в конфлікт із правовими нормами³. У ст. 1 проекту Закону України «Про профілактику правопорушень» 2006 р. індивідуальна профілактика правопорушень – це система спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом можуть учинити такі дії, ведуть антисуспільний спосіб життя, скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень, підготовкою конкретного правопорушення, учинили замах на злочин, але не довели його до кінця, скоїли злочин і можуть допустити рецидив⁴. Це визначення можна застосувати і до індивідуального запобігання.

При умові своєчасного проведення, рання профілактика може дати значні позитивні результати і тим самим виключити необхідність застосування більш суворих заходів, в тому числі і кримінально-правового характеру⁵.

¹ Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.; Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24; Профілактика злочинів: Підручник / О. М. Джужа, В. В. Васинович, О. Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – С. 583.

² Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.; Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24.

³ Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 169.

⁴ Про профілактику правопорушень : Проект Закону України від травня 2006 р. підготовлений В. І. Маєвським [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358>

⁵ Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Кальченко Тетяна Леонідівна. – Київ, 2003. – С. 23–24.

Індивідуально-кримінологічне запобігання здійснюється стосовно конкретної особи і полягає у недопущенні вчинення нею злочину, якщо існує така ймовірність. Цей вид діяльності представляє собою цілеспрямовану роботу з конкретною людиною та її найближчим оточенням¹.

Спеціальний (спеціально-кримінологічний) та індивідуальний рівень запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тісно пов'язані між собою. Переважна більшість заходів цих рівнів здійснюється як відносно однієї особи, яка потребує застосування щодо неї заходів запобігання, так і щодо інших осіб такої категорії. Відтак, у цьому дослідженні спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівень запобігання будуть розглядатися спільно у нерозривному зв'язку. Розроблена система заходів цих рівнів може бути застосована як до окремої групи чи категорії осіб, так і до одного індивіда у будь-якій варіації. Тобто до окремих осіб заходи запобігання можуть бути підібрані індивідуально з урахуванням особливостей їх типології.

Спеціальне запобігання має здійснюватись на рівні малих груп осіб, які причетні до обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також осіб, які з ними контактують через родинні, дружні чи інші зв'язки.

Об'єктами запобігання у цьому випадку є: 1) спосіб життя організаторів, утримувачів та відвідувачів місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 2) умови несприятливої життєдіяльності вказаних осіб в побутовому оточенні (насамперед у сім'ї), у сфері дозвілля, в інших мікросоціальних групах, у першу чергу антисупільної спрямованості, а також несприятливі умови індивідуального буття; 3) соціальні елементи їх особистості, що відображають антисупільну спрямованість; 4) соціально значущі психофізичні особливості таких осіб; несприятливі умови середовища, що оточує такого індивіда; 5) інші обставини, котрі визначають криміногенну ситуацію у цій сфері.

Відтак, це запобігання має бути спрямоване на осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України, а також осіб, які використовують вказані місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Метою спеціального та індивідуального запобігання є позитивна корекція особистості, що призводить до відмови її від організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, надання приміщень з цією метою, відвідування цих місць або не вчинення таких дій взагалі чи повторно.

Виходячи з цього, а також враховуючи особливості досліджуваної категорії злочинів, доцільно виділити дві групи осіб, які можуть бути об'єктами запобігання у цьому разі:

¹ Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрушко Андрій Васильович. – Ужгород, 2010. – 243 с.

1) особи, які можуть вчинити такі злочини чи схильні до їх вчинення: які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; які вчиняли адміністративні правопорушення чи інші злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; які систематично вживають алкогольні напої;

2) особи, які вже вчиняли такі злочини.

Спеціальне та індивідуальне запобігання охоплює як припинення розпочатого злочину, так і недопущення вчинення нового злочину взагалі.

Кримінологи стверджують, що індивідуальна профілактика проводиться шляхом використання різних профілактичних моделей. Використання цих моделей у будь-якій країні можливо з урахуванням специфіки освітніх, соціальних, психологічних і медичних факторів того середовища, на яке вони розраховані. З урахуванням цього у науковій літературі виділяють медичну, освітню й психосоціальну моделі профілактики.

Медична модель орієнтована переважно на медико-соціальні наслідки наркоманії та передбачає в основному інформування про негативні наслідки приймання наркотичних й інших психоактивних засобів на фізичне і психічне здоров'я. У її основі лежить інформаційно-лекційний метод спільної діяльності фахівців освітніх і лікувально-профілактичних установ, спрямований на формування у дітей і молоді знань про шкідливі наслідки вживання наркотиків для психічного та фізичного здоров'я людини, а також гігієнічних навичок, що запобігають розвитку найбільш тяжких медичних наслідків наркоманії (зараження ВІЛ-інфекцією, гепатитом, венеричними хворобами).

Освітня модель заснована на виховно-педагогічних методах діяльності фахівців освітніх установ, спрямована на формування у дітей і молоді знань про соціальні та психологічні наслідки наркоманії з метою формування стійкого альтернативного вибору на користь відмови від приймання наркотиків.

Психосоціальна модель, головною метою якої є затвердження необхідності розвитку певних психологічних навичок у протистоянні груповому тиску, у вирішенні конфліктної ситуації, в умінні зробити вибір у ситуації пропозиції наркотиків. Ця модель заснована на біопсихосоціальному підході до запобігання зловживання наркотиками і психоактивними речовинами та представляє спільну діяльність фахівців освітніх і лікувально-профілактичних установ, спрямовану на формування особистісних ресурсів, що забезпечують домінування цінностей здорового способу життя й несприйняття наркотиків¹.

Водночас система запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні потребує комплексного застосування зазначених моделей з урахуванням особливостей типології злочинців.

Залежно від стадії генези особи злочинця індивідуальна профілактика злочинності у кримінології поділяється на чотири види.

¹ Антинаркотична профілактика: навч. посіб. // Авт. кол. В. В. Черней, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін.; за ред. В. В. Чернея. – Київ : НАВС, – 2013. – 180 с.

Перший вид стосується об'єктів, які перебувають на початковому етапі криміналізації особи. У цей період вони вчиняють різні правопорушення незлочинного характеру, що утворюють певний вид антигромадської діяльності. Умовно цей вид індивідуальної профілактики злочинності називають ранньою індивідуальною профілактикою злочинів.

Другий вид індивідуальної профілактики злочинності стосується осіб, які вчинили чи вчиняють злочини. Суб'єктами цього виду профілактики можуть бути слідчі, оперативні й інші працівники поліції, судді. Профілактична робота полягає в тому, щоб схилити особу до відмови від вчинення злочину, припинити його на стадії підготовки, а в разі вчинення злочину – сприяти формуванню в особи почуття каяття, бажання сприяти розкриттю злочину. Умовно цей вид профілактики називають судово-слідчим.

Третій вид індивідуальної профілактики злочинів охоплює осіб, які вчинили злочини та стосовно яких суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу. Цей вид профілактики, по-перше, реалізується в діяльності установ виконання покарань, завдання яких полягає у виправленні та ресоціалізації засудженого; по-друге, здійснюється відповідними державними та громадськими організаціями при звільненні особи від реального виконання кримінального покарання (умовне засудження, відстрочка виконання вироку, примусові заходи виховного характеру). Цей вид профілактики умовно називають пенітенціарним.

Четвертий вид індивідуальної профілактики злочинів стосується осіб, які відбули кримінальне покарання, але підлягають наглядові з метою запобігання рецидиву. Умовно цей вид профілактики називають постпенітенціарним¹.

Водночас особливості злочинів, передбачених ст. 317 КК України, полягає в тому, що запобігання має здійснюватись з урахуванням усіх чотирьох вищезазначених видів. Заходи запобігання варто застосовувати і до осіб, які ще не вчиняли злочини, передбачені ст. 317 КК України, та суміжні з ними діяння, осіб, що вчинили такі правопорушення, осіб, до яких застосовано заходи кримінально-правового впливу, осіб, які відбули покарання, але підлягають наглядові з метою запобігання рецидиву.

Відтак, одним із напрямів індивідуального запобігання є відвернення злочинів. У зв'язку з цим правоохоронні органи, у першу чергу оперативні підрозділи, повинні вживати відповідних оперативно-розшукових та інших заходів. Суттєву допомогу у цьому напрямку можуть надати і дільничні офіцери поліції шляхом проведення відповідних профілактичних заходів. Дільничним варто проводити відповідні бесіди не лише із рецидивістами, але й з членами їх сім'ї та найближчим оточенням.

Ще одним напрямом індивідуального запобігання є припинення злочинів. Воно полягає в оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та криміналістичній діяльності слідчих та оперативних працівників щодо виявлення, документування і припинення протиправної діяльності

¹ Бурлаков В. Н. Индивидуальное предупреждение преступлений / В. Н. Бурлаков, В. В. Орехов. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1988. – С. 32–36; Иванов Ю. Ф. Криминология: Навч. посіб. / Ю. Ф. Иванов., О. М. Джужа. – 2-ге вид., доповн. та перероб. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008. – С. 170–171.

розглядуваних осіб. Як наслідок, такі особи притягуються до кримінальної відповідальності.

Індивідуальне запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів має здійснюватись за певною методикою з урахуванням розробленої типології особи злочинця та диференційованих заходів запобіжного впливу.

Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів має включати, в першу чергу, такі найбільш важливі та ефективні заходи:

1. Виявлення осіб, які вчинили ці злочини чи схильні до їх вчинення, та вивчення їх особистостей. Об'єктом виявлення мають бути: відвідувачі, організатори, утримувачі вказаних місць, а також особи, які надають приміщення для виробництва, виготовлення чи вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Розробка ефективних заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів повинна базуватись на повній та об'єктивній інформації про стан цих злочинів у країні. У зв'язку з цим необхідно забезпечити ефективне виявлення та якісний облік кримінальних правопорушень вказаної категорії. Крім того, необхідно зібрати відповідні відомості з інших джерел. Нині це можна зробити, використовуючи автоматизовані інформаційно-пошукові системи правоохоронних органів. З цієї метою можна вивчати відомості ЄРДР¹.

З метою виявлення вказаних осіб варто аналізувати оперативну обстановку, вивчати матеріали кримінальних проваджень, опитувати громадян.

У процесі вивчення особистості як об'єкта запобіжного впливу необхідно збирати дані про соціально-демографічні особливості – освіту, вік, сімейний стан, склад сім'ї, місце роботи, посаду, рівень доходу, місце проживання; про її злочинну чи іншу протиправну поведінку; про вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів; про причини, що детермінували вчинення правопорушень чи вживання вказаних речовин; про захворювання; про найближче оточення, зв'язки.

2. Спостереження та контроль за поведінкою і способом життя осіб, які потребують застосування щодо них заходів запобігання. Він повинен включати насамперед виявлення та поставлення на облік таких суб'єктів: осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; осіб, що

¹ Єдиний реєстр досудових розслідувань – створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, зазначених у п. 1 глави 2 цього розділу, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом (Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ Генерального прокурора України № 139 від 6 квітня 2016 р.).

вчинили злочини чи адміністративні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 317 КК України; осіб, які схильні до вчинення злочинів, передбачених ст. 317 КК України тощо.

Відповідно до інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини від 10 жовтня 1997 р. особи, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, направляються органами Національної поліції на медичний огляд до лікувально-профілактичного закладу, що здійснює диспансерну наркологічну допомогу. Підставою для постановки на облік таких осіб є встановлення діагнозу «наркоманія», «токсикоманія» або стану наркотичного сп'яніння.

Особи, які ухиляються від добровільного медичного огляду чи обстеження, за сповіщенням про неявку особи до наркологічного закладу на медичний огляд та на підставі постанови органу внутрішніх справ про привід з метою примусового медичного обстеження (огляду), підлягають примусовій доставці до наркологічного закладу працівниками органів внутрішніх справ.

У разі встановлення особі діагнозу «наркоманія», «токсикоманія» їй призначається диспансерна наркологічна допомога і нагляд.

Органи Національної поліції ведуть облік усіх осіб, відносно яких встановлено, що вони незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, крім осіб, які добровільно звернулися по медичну допомогу та виконують рекомендації лікаря¹.

Таким чином, на сьогодні в Україні існує механізм виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини. В одних випадках особа може добровільно пройти лікування хворого на наркоманію або токсикоманію, а за певних умов це здійснюється примусово.

Для систематичного і цілеспрямованого здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо особи, поведінка якої свідчить про реальну можливість учинення нею правопорушення, така особа підлягає взяттю на профілактичний облік. Профілактичний облік становить систему передбачених чинним законодавством заходів суб'єктів профілактики, спрямованих на усунення причин та умов, за наявності яких може бути вчинено правопорушення.

На профілактичний облік в органах Національної поліції у нашому випадку доцільно брати таких осіб: відносно яких є інформація, що вони можуть вчинити злочин, передбачений ст. 317 КК України або пов'язані з ним протиправні діяння; які вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, або пов'язані з ним протиправні діяння, злочинна діяльність яких була припинена і які не були засуджені до кримінального покарання; які вчинили злочин,

¹ Про затвердження Інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини : Наказ МОЗ України, МВС України, ГПУ України, МЮУ № 306/680/21/66/5 від 10 жовтня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0534-97>

передбачений ст. 317 КК України, або пов'язані з ними протиправні діяння і звільнені з місць позбавлення волі, а також ті, що відбули покарання і з яких судимість не знято або не погашено у встановленому законом порядку; засуджені за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, або пов'язаних з ним протиправних діянь умовно або до міри покарання, не пов'язаної з позбавленням волі, а також звільнені від покарання та його відбування; які знаходилися на лікуванні від алкоголізму і наркоманії в спеціальних наркологічних закладах; які були визнані в установленому порядку наркоманами, токсикоманами або вживають наркотичні речовини без призначення лікаря; відносно яких здійснюється адміністративний нагляд.

На профілактичний облік варто ставити й неповнолітніх, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, одурманюючі засоби.

Профілактичний облік передбачає створення та ведення відповідних комп'ютерних інформаційних систем правоохоронних органів України.

З метою запобігання вчиненню правопорушень особою, узятю на профілактичний облік, за винятком осіб, що знаходяться під адміністративним наглядом, органами Національної поліції повинні здійснюватись наступні заходи: контроль за поведінкою такої особи за місцем роботи та проживання, у тому числі шляхом нагляду за нею безпосередньо працівником органу, у якому вона перебуває на обліку (включаючи відвідання з 8.00 до 22.00), збирання відомостей про вчинені нею правопорушення за даними органів Національної поліції, припинення правопорушення та інших антигромадських учинків, профілактичний вплив на неї за їх учинення, організація впливу з боку громадськості у зв'язку з такими вчинками; профілактично-виховний вплив на особу, яка перебуває на обліку, з метою її виправлення, запобігання протиправним учинкам, роз'яснення відповідальності за них; виявлення й усунення криміногенних чинників у сімейному, побутовому, дозвільному та іншому мікросередовищі, профілактичний вплив, спрямований на попередження та припинення антигромадських зв'язків, інших негативних впливів, що сприяють формуванню протиправних намірів; надання допомоги особі, яка перебуває на обліку, у працевлаштуванні, вирішенні конфліктних ситуацій, направлення на лікування, у тому числі від алкоголізму, наркоманії, психічної патології тощо; притягнення за протиправну поведінку до адміністративної або дисциплінарної відповідальності, передбаченої законодавством України¹.

3. Усунення причин і умов учинення злочину в конкретному кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого ст. 317 КК України. Одним із завдань ч. 1 ст. 1 КК України є запобігання злочинам. Механізм реалізації цього положення до недавнього часу був закріплений у КПК України 1960 р., зокрема у ст. 23, 23-1. Однак з прийняттям КПК України 2012 р. цей механізм було скасовано. У результаті цих змін втрачена одна з можливостей запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання,

¹ Про профілактику правопорушень: Проект Закону України від травня 2006 р. підготовлений В. І. Маєвським [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358>

виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. З такою позицією законодавця слід не погодитись, оскільки за відсутності цього положення не можна ефективно запобігати злочинам. Тому пропонуємо внести зміни до КПК 2012 р. і передбачити в ньому обов'язок слідчого виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, та вживати відповідні заходи.

4. Застосування заходів виховного, медичного, правового та іншого характеру з метою усунення ймовірності вчинення ними злочину (в тому числі нового злочину). У першу чергу слід використовувати різного роду виховні заходи, переконання, примус, бесіди, заходи адміністративної та кримінальної відповідальності. Необхідно розробити методики, методичні рекомендації для органів Національної поліції щодо проведення профілактичних бесід, адже їм доведеться працювати з особами, які потребують особливого підходу, оскільки систематично вживають наркотичні засоби та психотропні речовини, зловживають алкоголем, є неодноразово судимими. При цьому поліцейські не повинні відноситись до таких осіб як до найгірших прошарків суспільства, а навпаки усвідомлювати, що це люди, які потребують медичної, психологічної та іншої допомоги. Адже байдужість, а ще гірше ненависть та негативне відношення до таких осіб, ще більше сприятиме вчиненню ними нових злочинів. Ставлення правоохоронців до осіб, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неоднозначне: 45,6 % опитаних вважає їх злочинцями, які вже не стануть на шлях правомірної поведінки; 22,7 % – хворими, яким вже нічого не допоможе; 16,4 % – хворими, які потребують допомоги; 15,3 % – злочинцями, які можуть виправитись (додаток Б.1).

25,6 % вважають неможливим добитися того, що особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, не будуть більше вчиняти ці чи інші злочини; 53,1 % – можливо лише щодо окремих суб'єктів; 1,1 % – можливо щодо усіх категорій таких осіб; 20,2 % важко відповісти (додаток Б.1).

Необхідно створити розгалужену систему закладів надання медичної та психіатричної допомоги, розвивати у суспільстві позицію про те, що такі особи є не просто злочинцями, а в першу чергу людьми, які потребують допомоги. З іншого боку слід підвищувати правосвідомість громадян, формувати у них впевненість щодо невідворотності покарання за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Підвищення правосвідомості зорієнтоване на осіб, які самі не вживають наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, однак організовують такі місця чи надають приміщення для осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги.

Застосування заходів виховного характеру слід застосовувати насамперед до неповнолітніх та повнолітніх, які ще не вчиняли ці злочини, тобто на ранній стадії запобігання, зокрема до тих, що зловживають алкогольними напоями чи палять тютюнові вироби. Водночас окремі з них слід застосовувати і до осіб, які вже вчиняли злочини, однак не належать до категорії злісних злочинців.

До заходів виховного характеру слід віднести профілактичну бесіду, роз'яснення законодавства, усне попередження про неприпустимість протиправних дій, офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, профілактичний облік, адміністративний нагляд органів Національної поліції, соціальний патронаж осіб антисуспільної спрямованості.

Профілактична бесіда проводиться за наявності інформації про те, що особа схильна до вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, або інших протиправних діянь, з метою роз'яснення суспільної небезпечності її поведінки та усного попередження про неприпустимість протиправних і антигромадських дій. Для цього особа викликається до відповідного органу Національної поліції за місцем проживання або роботи (служби). Інколи особа не в повній мірі усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій, а також допускає суб'єктивної помилки в їх кваліфікації. Приміром, особа, яка дозволяє в своїй квартирі покурити канабіс друзям, не завжди в повній мірі усвідомлює, що надає приміщення для вживання наркотичних засобів, тобто вчиняє злочин, передбачений ст. 317 КК України.

До осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, або пов'язані з ним протиправні діяння у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів і засуджені до позбавлення волі відповідно до п. г ч. 1 ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 р., встановлюється адміністративний нагляд¹.

Адміністративний нагляд здійснюється органами Національної поліції. Осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а у разі необхідності у них беруть відбитки пальців. Працівники поліції зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду (ст. 7 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

Особи, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, зобов'язані вести законослухняний спосіб життя, не порушувати громадський порядок і додержуватись таких правил: а) прибути у визначений установою виконання покарань термін в обране ними місце проживання і зареєструватися в органі Національної поліції; б) з'являтися за викликом органу Національної поліції у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду; в) повідомляти поліцейських, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах; г) у разі від'їзду в особистих справах з дозволу поліцейських в інший населений

¹ Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами Національної поліції (Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 264/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>).

пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі внутрішніх справ (ст. 9 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

До осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за постановою суду можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження: а) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу; б) заборона перебування у визначених місцях району (міста); в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста); г) реєстрація в поліції від одного до чотирьох разів на місяць (ст. 10 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»).

У системі заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів важливе місце відводиться соціальній адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді позбавлення волі на певний строк за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року соціальна адаптація – процес засвоєння звільненими особами соціального досвіду з метою повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Водночас соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію¹.

Соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань.

Соціальна адаптація осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, відповідно до ст. 6 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року розпочинається ще в установах виконання покарань із заходів адміністрації зазначеної установи щодо підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, спільно із суб'єктами соціального патронажу, які надають цим особам допомогу щодо трудового і побутового влаштування за обраним ними місцем проживання.

Таким особам забезпечуються можливості для здобуття освіти через систему навчальних закладів, в тому числі шляхом дистанційної форми навчання, з метою їх подальшої соціальної адаптації.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі

¹ Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 березня 2011 року № 3160-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>

на певний строк» від 17 березня 2011 року загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, молоді та спорту, а після 35 років – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення.

Суб'єкти соціального патронажу в разі звернення до них звільнених осіб зобов'язані невідкладно розпочати здійснення стосовно таких осіб заходів соціального патронажу.

Суб'єктами соціального патронажу надаються послуги тимчасового притулку, а також соціальні, медичні, юридичні, освітні, реабілітаційні та інші послуги (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року).

Серед окремих заходів соціального патронажу, передбачених законом, слід виділити такі: зберігання за особами, які відбувають покарання у виді обмеження волі, жилого приміщення, що вони займали на законних підставах до засудження; отримання житлового приміщення в порядку, передбаченому законодавством, особами, що потребують поліпшення житлових умов; надання місця для тимчасового проживання в соціальних чи спеціальних гуртожитках звільненим особам, які не мають жилої площі, після прибуття до обраного місця проживання на період до отримання такої площі; видача паспортів та реєстрація місця проживання або перебування звільнених осіб здійснюються протягом строку та в порядку, передбачених законодавством; надання додаткових гарантій щодо працевлаштування звільнених осіб.

Для звільнених осіб з метою їх соціальної адаптації функціонують такі спеціалізовані установи як центр соціальної адаптації та спеціальний будинок-інтернат¹.

Особливу увагу необхідно звернути на запобігання повторному вчиненню вказаними суб'єктами злочинів. Адже можливість їх виправлення після засудження мінімальна. За даними Державної судової адміністрації України у 2015 р. 50,4 % засудженим, які організовували або утримували місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів призначено покарання за сукупністю злочинів, що свідчить про те, що суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 317 КК України, поєднується з вчиненням інших злочинів. Водночас 10,7 % засудженим призначено покарання за сукупністю вироків, що свідчить про те, що вони вчинили новий злочин, не відбувши покарання за попереднім вироком

¹ Центр соціальної адаптації – соціальна установа, діяльність якої спрямована на поступове повернення звільнених осіб до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб.

Спеціальний будинок-інтернат – соціально-медична установа, призначена для постійного проживання звільнених осіб – громадян похилого віку, інвалідів I і II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування.

(додаток А). Це свідчить про неефективність системи покарання для таких осіб та потребу у її удосконаленні.

Крім того, за даними Державної судової адміністрації України 77,9 % засуджених осіб у 2015 р. було звільнено від покарання з випробуванням. Відтак, реально покарання відбуває лише 22,1 % засуджених (додаток А).

Вплив на рецидивістів у цій категорії злочинців має здійснюватись з урахуванням: віку, стану здоров'я, хвороб, наркотизації та алкоголізації; надання особливих видів роботи, забезпечення дозвілля та організації побуту; характеру раніше вчинених злочинів; перспектив життя після відбування покарання тощо.

Такі особи потребують своєчасної медичної допомоги. Проведене Ю. М. Антоняном дослідження у місцях позбавлення волі засвідчило, що чим триваліші строки перебування там злочинців, тим більшою є ймовірність психічних розладів серед них. Засуджені з аномаліями психіки зазвичай починають звертати на себе увагу лише тоді, коли дивацтва їх поведінки просто не можуть бути не помічені¹.

До закінчення строку відбування покарання необхідно розпочинати процес ресоціалізації таких осіб. Їм необхідно надавати допомогу в пошуках роботи, налагодженні соціальних зв'язків з особами, що не вживають наркотики чи пройшли відповідні курси лікування, сприяти розв'язанню соціально-побутових проблем. Водночас їхня поведінка потребує систематичного контролю з метою попередження повернення на злочинний шлях.

Важливе місце в запобіганні організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів належить пробації.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 р. пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

Видами пробації є: досудова пробація; наглядова пробація; пенітенціарна пробація.

Досудова пробація – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності.

Для підготовки досудової доповіді персонал органу пробації має право отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та від громадян.

Досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити: соціально-психологічну характеристику; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

¹ Антонян Ю. М. Преступность стариков : Монография / Ю. М. Антонян, Т. Н. Волкова. – [2-е изд., испр.]. – Рязань : Академия права и управления ФСИН, 2005. – С. 46.

Наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів.

Орган пробації під час наглядової пробації реалізовує пробаційні програми стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Пенітенціарна пробація – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання.

Орган пробації спільно з державними органами та органами місцевого самоврядування сприяють засудженим, які готуються до звільнення, у: визначенні місця проживання після звільнення; влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених; госпіталізації до закладів охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги; працевлаштуванні працездатних осіб.

У ст. 12 Закону України «Про пробацію» визначено особливості пробації щодо неповнолітніх. Пробація щодо неповнолітніх – це пробація стосовно осіб віком від 14 до 18 років. Пробація здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх.

Пробація щодо неповнолітніх спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього додатково повинна містити: інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень.

Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень.

Орган пробації сприяє залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуття ними повної загальної середньої освіти.

Соціально-виховна робота із засудженими неповнолітніми може проводитися із залученням батьків або їхніх законних представників.

Орган пробації спільно з центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики, забезпечує реалізацію пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням¹.

¹ Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

Для запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід також вдосконалити правову базу (зокрема КК України); залучити до вирішення вказаної проблеми громадськість, особливо волонтерські організації; розробити та впровадити програму запобігання вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; покращити контроль за судимими чи раніше судимими за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Важливими є систематичні виступи правоохоронців у ЗМІ, школах, училищах, вищих навчальних закладах, у яких слід розкрити не лише небезпеку наркоманії, але й детально розтлумачувати особливості кримінальної відповідальності за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Необхідно інформувати наркозалежних про програми замісної підтримуючої терапії. Це варто робити насамперед через дільничних офіцерів поліції або у вигляді інформаційних листівок з номерами телефонів, адресами таких місць, а також послугами, що надаються. Доцільно також видавати різні брошури, створювати та показувати спеціальні фільми про наркоманію і заходи боротьби з нею, лікування хворих осіб, надання їм необхідної допомоги.

В поодиноких випадках слід вживати заходів щодо протидії злочинам, що пов'язані з незаконним відчуженням квартири у осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини. Адже у результаті підписання неправомірних договорів такі особи «раптово» вмирають, або ж залишаються без житла.

Необхідно встановлювати осіб, від яких одержують наркотичні засоби (або інші джерела) організатори, утримувачів місць або їх відвідувачів. У значній частині кримінальних проваджень їх не встановлюють. Так, 61,1 % опитаних стверджує, що їм вдавалося встановити осіб, від яких одержують наркотичні засоби організатори, утримувачі місць або їх відвідувачі в поодиноких випадках, 23,1 % вдавалося у більшості випадків, 15,8 % – не вдавалося (додаток Б.1). Тобто виходить, що реально джерело наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів встановлюють не завжди. Це сприяє продовженню функціонування мережі, яка забезпечує вказані місця наркотичними засобами, психотропними речовинами. Відтак, за кожним таким фактом необхідно здійснювати комплекс оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення джерел і каналів надходження наркотичних засобів.

Окремої уваги потребує функціонування новоствореного відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р.¹ правоохоронного органу – Національної поліції України. Під час реформування системи МВС України необхідно врахувати той факт, що протидія незаконному обігу наркотиків має свої особливості. У зв'язку з цим у системі МВС тривалий

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-viii>

¹ Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

час функціонували підрозділи протидії незаконному обігу наркотиків. Аналогічні підрозділи повинні функціонувати і в структурі Національної поліції.

Відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. працівник міліції був зобов'язаний у встановленому порядку виявляти і повідомляти закладам охорони здоров'я про осіб, які становлять групу ризику захворювання на СНІД, і здійснювати за поданням закладу охорони здоров'я з санкції прокурора привід цих осіб, а також інфікованих вірусом імунодефіциту людини, хворих на венеричні захворювання, хронічний алкоголізм і наркоманів, які вводять наркотичні засоби шляхом ін'єкцій, для обов'язкового обстеження і лікування¹. Водночас нині в новому Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року аналогічне положення відсутнє, що може негативно, на наш погляд, впливати на запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, зокрема передбаченому ст. 317 КК України.

Для запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів найбільш важливим є вжиття таких заходів: 1) забезпечити людськими ресурсами такого роду заходи протидії (нині спостерігається відтік професійних кадрів у зв'язку з низьким рівнем заробітної плати і соціального захисту); 2) здійснити належне матеріально-технічне забезпечення діяльності підрозділів, що забезпечують цю протидію; 3) удосконалити критерії оцінки діяльності правоохоронних органів у протидії злочинам вказаної категорії; 4) здійснити профілактику немедичного споживання наркотиків, лікування і реабілітацію хворих на наркоманію; 5) створити комплексні цільові соціальні програми, спрямовані на боротьбу з розповсюдженням наркотичних засобів (на міському, обласному та загальнодержавному рівні); 6) сприяти створенню благодійних фондів, проводити акції, спрямовані на протидію наркоманії та незаконному обігу наркотиків; 7) створити телефони довіри, на які особи зможуть повідомити про місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; 8) застосувати комплексний підхід до запобігання алкоголізму, наркоманії, токсикоманії; 9) взаємодіяти зі ЗМІ у доведенні до населення основ державної політики у сфері профілактики наркоманії і формування суспільної думки у питаннях протидії розповсюдженню наркотиків (необхідно детально розкривати суспільну небезпеку цих злочинів, особливості відповідальності за їх учинення, ставити у приклад судові рішення за результатами розгляду кримінальних проваджень); 10) створювати Інтернет-сайти, на яких розміщувати різноманітну інформацію про небезпеку вживання наркотичних засобів, надавати на них відповідні консультації; 11) створити соціальну рекламу, спрямовану на боротьбу з наркотичними засобами; 12) активізувати підготовку спеціалістів у сфері наркології, підвищувати їх кваліфікацію; 13) проводити спільні міждержавні операції з протидії наркобізнесу тощо.

¹ Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

3.3 Кримінально-правові заходи запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

У системі запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів важливе місце відводиться кримінально-правовим заходам, види, зміст та особливості застосування яких залежать насамперед від виду вчиненого злочину та особи злочинця.

Серед кримінально-правових заходів, що мають вагомий запобіжний потенціал для організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів варто виділити: притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування.

1. Притягнення до кримінальної відповідальності. О. О. Дудоров і А. А. Вознюк називають притягнення до кримінальної відповідальності однією із стадій кримінальної відповідальності¹. Нині особливості цієї стадії описані в КПК України. Так, відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Превентивне значення повідомлення особі про підозру полягає в тому, що особа починає усвідомлювати реальність притягнення до кримінальної відповідальності, можливість призначення покарання. Повідомлення про підозру, яке у певних випадках пов'язане із затриманням особи та застосуванням інших запобіжних заходів, також сприяє утриманню особи, яка вчинила злочин, від подальшої протиправної поведінки. У подальшому у 26,2 % випадків зі злочинцем укладається угода про визнання винуватості, відповідно до якої винний визнає свою вину, а взамін йому призначають узгоджене з ним покарання (додаток Б.2). Крім того, у 0,9 % випадків повідомлення про підозру завершується виправдовувальним вироком (додаток Б.2).

2. Призначення покарання. Як зауважують вчені, класичним вираженням методів кримінально-правового запобігання є кримінальне покарання, яке і надалі має залишатися основним методом запобіжного впливу на злочинність. Засоби кримінального покарання мають найбільший ефект впливу порівняно з

¹ Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А. А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О. О. Дудорова. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 41; Вознюк А. А. Стадії кримінальної відповідальності / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – 2013. – № 2 (частина II). – С. 164–171; Вознюк А. А. Концептуальні засади звільнення від кримінальної відповідальності / А. А. Вознюк // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: II Всеукр. наук.-теорет. конф. 31 січня 2009 р. : матеріали конф. – Київ, 2009. – С. 235–236.

іншими засобами¹. Однак у досліджуваній категорії злочинів пріоритет слід надавати в першу чергу заходам лікування, перед покаранням.

За злочин, передбачений ст. 317 КК України, можуть бути призначені такі види покарання як позбавлення волі та конфіскація майна². Покарання за цей злочин, з поміж усього іншого, має на меті запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Загроза покарання є стримуючим фактором від вчинення злочину. Суд повинен застосовувати цей кримінально-правовий засіб лише до певної категорії осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, з урахуванням запропонованої нами типології злочинців.

Покарання у вигляді позбавлення волі слід застосувати в першу чергу до осіб, які раніше вже вчиняли тотожні чи схожі злочини. Адже вивчення судової практики свідчить про те, що через нетривалий час після вчинення першого злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів засуджені особи, як правило, продовжують злочинну діяльність, а інколи навіть у ще більших масштабах. Наприклад, наркозалежний засуджений 20 січня 2009 р. за ч. 2 ст. 307 КК України до 1 р. 6 місяців обмеження волі з конфіскацією майна уже в період з червня 2010 р. по серпень цього ж року вчинив низку нових злочинів, передбачених ч. 1 ст. 306, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317 КК України. У цьому випадку суд аргументовано призначив остаточне покарання у вигляді шести років позбавлення волі з поміщенням до кримінально-виконавчої установи з конфіскацією коштів, одержаних злочинним шляхом, та з конфіскацією всього майна³.

Призначення покарання у вигляді реального позбавлення волі, що полягає в ізоляції від суспільства, дає можливість особі хоча б на деякий час відмовитись від вживання наркотичних засобів та фактично унеможлиблює вчинення протягом часу відбування покарання нових злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Такої позиції дотримуються й деякі судді. Наприклад, судом встановлено, що підсудний не має визначених занять, страждає на наркоманію та у зв'язку з цим потребує лікування. На підставі цього суд прийняв рішення за вчинення

¹ Кириченко Г. В. Кримінально-правове запобігання незаконному обігу наркотичних засобів / Г. В. Кириченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». – Том 26 (65). – 2013. – № 2-1 (Ч. 2). – С. 198–204; Назимко Є. С. Деякі кримінологічні аргументи з приводу вдосконалення системи покарань, які застосовуються до неповнолітніх в Україні / Є. С. Назимко // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 1. – С. 124–131; Назимко Є. С. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення депеналізації в Україні: монографія / Є. С. Назимко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 280 с.

² У вивчених вироках серед реальних покарань найчастіше застосовують позбавлення волі (29,8 %), конфіскацію майна (14,9 %), арешт (4,9 %), обмеження волі (2,9 %) (додаток Б.2).

³ Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 23 травня 2011 р. Справа № 1-66/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16172503>

злочинів, передбачених ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317, ч. 2 ст. 317 КК України, застосувати покарання за сукупністю злочинів у виді позбавлення волі строком на 6 років, яке належить відбувати реально¹.

У такий спосіб відбувається відсторонення особи від вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. А відтак після звільнення з місць позбавлення волі є шанс, що вона перестане вживати вказані речовини якщо не на завжди, то хоча б на певний час, і як наслідок – більша вірогідність припинення злочинної діяльності у майбутньому.

Конфіскацію майна, за наявності правових підстав, варто застосовувати до корисливого, рідше – корисливо-залежного типу злочинців цієї категорії.

Пленум Верховного Суду України рекомендує судам обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкаюлись у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо².

Тобто покарання слід обирати і застосовувати індивідуально не лише стосовно кожного типу злочинця, але й стовно кожної окремої особи в межах того чи іншого типу.

З урахуванням різного ступеня суспільної небезпеки різних типів злочинців у цих категоріях протиправних діянь варто розширити покарання за ці злочини іншими видами, зокрема обмеженням волі, громадськими роботами, виправними роботами тощо.

Крім того, під час призначення покарання слід звертати увагу на те, в якому стані вчинено злочин, оскільки вчинення злочину особою, що перебуває у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, є обставиною, яка обтяжує покарання.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності. Сучасна кримінально-правова політика протидії вживанню, виробництву та виготовленню наркотичних засобів, психотропних речовин, та їх аналогів характеризується активним використанням заохочувальних кримінально-правових норм. Тому необхідно удосконалити правові підстави та механізм звільнення від кримінальної відповідальності за окремі злочини у сфері обігу наркотичних

¹ Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 6 лютого 2013 р. Справа № 1118/1795/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/29200056>

² Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03/print1435173064367186>

засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, пов'язані з організацією, утриманням місць для незаконного виробництва, виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Такі норми, як слушно зауважує О. О. Житний, мають значну профілактичну спрямованість¹.

Відповідно до ч. 4 ст. 307 КК України особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 КК України). Вказану заохочувальну норму, на наш погляд, варто доповнити умовою щодо проходження обов'язкового медичного обстеження на предмет встановлення наркотичної залежності та подальшого проходження курсу лікування.

Наступна заохочувальна норма, що може бути застосована з метою запобігання досліджуваним злочинам, передбачена ч. 4 ст. 309 КК України. Відповідно до цієї норми особа, яка добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою ст. 309 КК України. Умовою звільнення від кримінальної відповідальності у цьому разі є добровільний початок лікування. Водночас це не позбавляє можливості припинення такого лікування, або відмови від подальшого лікування. Тому умовою звільнення має бути проходження курсу лікування. У разі, якщо ж особа припинила добровільне лікування, її слід притягнути до кримінальної відповідальності.

4. Звільнення від покарання та його відбування. Досить часто (у 62 % випадків) до осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки суд вважає, що їх виправлення можливе без реального відбування покарання². Водночас такого роду кримінально-правові заходи не завжди ефективні, про що свідчать численні випадки рецидиву злочинів, в першу чергу, з боку наркозалежних правопорушників. Відтак, актуальним є дослідження обґрунтованості та ефективності застосування звільнення від покарання з випробуванням щодо осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 317 КК України.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням є певним проміжним кримінально-правовим заходом між покаранням та звільненням від покарання. З одного боку, воно має ознаки покарання (зокрема, це примусовий

¹ Житний О. О. Про можливість застосування кримінально-правового заохочення як засобу боротьби з контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин / О. О. Житний // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2000. – № 12 (2). – С. 122–125.

² У 62 % засуджених звільняють від відбування покарання з випробуванням (додаток Б.2).

захід, який застосовується від імені держави за вироком суду і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого), і закони деяких країн прямо відносять його до видів покарань (наприклад, ФРН, Швеція, Данія, США). З іншого боку, воно не є власне покаранням, оскільки як покарання не передбачене у списку видів покарань, визначеному, наприклад, у ст. 51 КК України, та прямо віднесене КК України (ст. 75-78 КК України) до видів звільнення від покарання¹.

Застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням вважають найдоцільнішим у сучасних умовах розвитку².

Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Отже, передумовами звільнення від відбування покарання з випробуванням є вчинення злочину та призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

За вчинення злочину, описаного у ч. 1 ст. 317 КК України, може бути призначене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 317 КК України, – у виді позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна. Відтак, у разі засудження за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, до покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років суд може застосувати звільнення від відбування покарання з випробуванням.

На підставі ч. 2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У вищезазначених випадках суд ухвалює рішення звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються

¹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М. І. Хавронюк. – К., 2006. – С. 344.

² Далматова Г. А. Сучасний стан і тенденції розвитку інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням / Г. А. Далматова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – № 2 (28). – 2012. – С. 311.

судом. Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч. 4 ст. 75 КК України).

Іспитовий строк та обов'язки, що покладаються на звільненого від відбування покарання з випробуванням, хоча не є покаранням, однак утворюють для нього певні обмеження. У зв'язку з цим І. Г. Богатирьов логічно стверджує, що звільнення від відбування покарання з випробуванням слід розуміти як систему випробування, що застосовується судом до осіб, які можуть виправитися без відбування призначеного основного покарання¹.

При цьому, як слушно зазначає Є. О. Письменський, роль призначеного покарання при звільненні від відбування покарання з випробуванням зводиться винятково до погрози його реального виконання, яка повинна змушувати особу переосмислити свою поведінку, замислитися про її моральну складову, докладати певних зусиль для недопущення вчинення нових злочинів².

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд відповідно до ч. 1 ст. 76 може покласти на засудженого такі обов'язки:

- 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;
- 2) не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції;
- 3) повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання;
- 4) періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчій інспекції;
- 5) пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Контроль за поведінкою таких засуджених здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією за місцем проживання засудженого, а щодо засуджених військовослужбовців – командирами військових частин (ч. 2 ст. 76 КК України).

Залежно від обставин кримінального провадження суд на власний розсуд визначає, які обов'язки слід покласти на засудженого у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак, як зазначає А. В. Андрєєв, на особу, яку звільняють від покарання з випробуванням, можна не покладати жодних обов'язків³.

¹ Богатирьов І. Г. Місце та роль звільнення від відбування покарання з випробуванням у системі видів звільнення від покарання, передбачених КК України / І. Г. Богатирьов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 158.

² Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія : передм. д-ра юрид. наук, доц. М. І. Хавронюка ; [наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров]. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – С. 98.

³ Андрєєв А. В. Законотворчі та правозастосовні проблеми звільнення від покарання з випробуванням / А. В. Андрєєв // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – № 4. – 2012. – С. 243.

Вивчення судової практики дає підстави стверджувати, що засуджуючи наркозалежних осіб за вчинення злочинів, передбачених ст. 317 КК України, у тому числі у разі сукупності кримінальних правопорушень, суди здебільшого звільняють їх від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 та 76 КК України.

При цьому суд найчастіше зобов'язує: не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу органів кримінально-виконавчої інспекції; повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; періодично з'являтися до неї для реєстрації (додаток Б.2).

Однак, незважаючи на те, що значна частина засуджених потребує лікування, суди не зобов'язують наркозалежних пройти курс лікування. Так, наприклад, під час дослідження особи обвинуваченого суд встановив, що він перебуває на обліку у лікаря-нарколога з діагнозом: «поведінкові та психічні розлади, викликані вживанням опіоїдів і психостимуляторів, синдром залежності, активне вживання». На підставі ст. 75 КК України його було звільнено від відбуття покарання за умови, що він протягом одного року шести місяців іспитового строку не вчинить нового злочину та виконає покладені на нього обов'язки. На підставі п. 2, 3, 4 ч. 1 ст. 76 КК України засудженого зобов'язано не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу органів кримінально-виконавчої інспекції; повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчу інспекцію¹. Аналогічні рішення щодо звільнення від покарання з випробуванням наркозалежних осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, приймають й інші суди².

Така судова практика потребує змін. Суди повинні зобов'язувати наркозалежних осіб, що вчинили ці злочини пройти курс лікування, адже для цього є необхідні підстави.

На думку Є. О. Письменського, обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, може бути покладений за умови, що особа страждає на

¹ Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 28 травня 2013 р. Справа № 194/1021/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31434342>

² Вирок Баглійського районного суду м. Дніпропетровської області від 24 травня 2013 р. № 207/1515/13-№ 1-кп/207/89/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/31406212>

Вирок Радомишльського районного суду Житомирської області від 25 жовтня 2011 р. № 1-165/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/20236448>

специфічний різновид захворювань і потребує лікування від нього. Його виконання має бути засвідчене відповідною довідкою медичної установи¹.

О. О. Книженко вважає, що такий обов'язок суд має право покласти на засудженого в разі доведення факту зловживання алкоголю, наркотичних речовин, а також за наявності медичного висновку про необхідність пройти відповідний курс².

Таким чином, для того, щоб встановити необхідність застосування цього обов'язку, слід встановити факт зловживання наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами, що підтверджується відповідним медичним висновком.

У зв'язку з цим І. І. Митрофанов слушно зазначає, що обов'язок пройти курс лікування від наркоманії при звільненні від відбування покарання з випробуванням наркозалежних осіб, які вчинили злочини, це встановлена вироком суду з урахуванням певних критеріїв беззаперечно необхідність наркозалежної особи піддатися комплексу лікувальних заходів, що визначається лікарем-наркологом і являє собою завершений цикл протинаркоманійних процедур, для усунення залежності такої особи від наркотичних засобів, що здійснюється в режимі госпіталізації в спеціалізованому медичному закладі. Автор наводить критерії покладення судом на наркозалежну особу, яка звільняється від покарання з випробуванням, такого обов'язку. Це зокрема: 1) наявність захворювання на наркоманію в особи, щодо якої приймається рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, на початкових стадіях, що підтверджене висновком судової експертизи лікарів-наркологів; 2) наявність бажання зазначеної особи позбавитися залежності від наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 3) наявність у засудженого сім'ї (соціального оточення), що має позитивно впливати на нього в процесі постлікувальної реабілітації; 4) наявність такого матеріального стану засудженого або його сім'ї, що дозволить пройти курс лікування від наркоманії при проведенні платного лікування; 5) можливість працевлаштування після проходження курсу протинаркоманійного лікування³.

Неврахування потреби у лікуванні наркозалежних осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, та суміжні з ним протиправні діяння негативно впливає на стан запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних

¹ Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія : передм. д-ра юрид. наук, доц. М. І. Хавронюка ; [наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров]. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – С. 98.

² Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Книженко Оксана Олександрівна. – Харків, 2003. – С. 151.

³ Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Митрофанов Ігор Іванович. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 4–5, 9–10.

засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та злочинності вцілому, оскільки такі особи продовжують вживати наркотичні засоби, психотропні речовини та аналоги і відповідно вчиняти злочини, зокрема передбачені ст. 317 КК України.

Як слушно наголошує А. О. Клевцов, ці хвороби є підґрунтям для вчинення злочинів, а також є загрозою для самих хворих. З цієї метою судом у таких випадках може встановлюватися такий обов'язок, який має на меті, перш за все, профілактичну спрямованість. Курс лікування проводиться у спеціальних медичних закладах, де таким хворим надається необхідна медична допомога до їх повного одужання або полегшення стану здоров'я. Виконання цього обов'язку повинно засвідчуватися довідкою медичного закладу про проходження курсу лікування засудженим¹.

А. А. Музика і О. П. Горох пропонували включити до такого обов'язку лікування від токсикоманії². Водночас інші вчені з профілактичною метою вважають за необхідне внести зміни до ст. 76 КК України й передбачити як обов'язок заборону відвідування певних місць, що визначаються судом, з урахуванням характеру вчиненого злочину та особи винного³. Такий обов'язок спрямований на недопущення подальшого вживання наркозалежними, засудженими за ст. 317 КК України, наркотичних засобів та рецидиву злочинної поведінки. Однак без проходження курсу лікування такий обов'язок виглядає малоефективним.

При призначенні покарання у виді позбавлення волі на певний строк вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого, даних про особу засудженої та обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання, вправі звільнити таких жінок від відбування покарання з випробуванням як на підставі статті 75 КК, так і на підставі статті 79 КК⁴.

¹ Клевцов А. О. Інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення / А. О. Клевцов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2005. – № 1. – С. 134.

² Музика А. А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – Хмельницький: вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. – С. 165.

³ Богатирьов І. Г. Статті 75, 76 Кримінального кодексу України потребують удосконалення / І. Г. Богатирьов, О. М. Звенигородський // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 3. – С. 91; Клевцов А. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Клевцов Андрій Олексійович. – Дніпропетровськ, 2009. – 210 с.; Клевцов А. О. Інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення / А. О. Клевцов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2005. – № 1. – С. 178.

⁴ Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03/print1435173064367186>

Отже, застосування звільнення від покарання з випробуванням у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, є виправданим кроком на шляху запобігання цьому виду кримінальних правопорушень. Водночас під час застосування цієї заохочувальної кримінально-правової норми до наркозалежних осіб обов'язковим повинен бути курс лікування від наркоманії суб'єктів цього правопорушення.

Відтак, пропонуємо обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 76 КК України, визнати не правом, а обов'язком суду.

З огляду на це, статтю 76 КК України необхідно доповнити частиною третьою такого змісту: «Суд зобов'язаний покласти на особу обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, у разі наявності у засудженого такого захворювання».

Обв'язки, передбачені ст. 76 КК України, доцільно розширити, зокрема варто встановити обов'язок утримуватись від відвідування певних місць або від контактів з певними особами. Це можуть бути місця, в яких раніше виготовляли, вживали чи збували наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги. До осіб, з якими доцільно обмежувати контакти, в цьому випадку можна віднести співучасників, осіб, що раніше вживали, виготовляли, збували наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи вчиняли суміжні протиправні діяння.

Крім того, пропонуємо зобов'язати службових осіб, що розслідують злочини, передбачені ст. 317 КК України, призначати судово-наркологічну експертизу з метою встановлення чи страждає вона на наркоманію, а відтак чи потребує лікування.

5. Удосконалення юридичних підстав кримінальної відповідальності за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Застосування практичних засобів виявлення, припинення та документування протиправної діяльності вказаних місць потребує якісного законодавства, що передбачає юридичну відповідальність за правопорушення у цій сфері.

По-перше, необхідно чітко визначити поняття та розширити перелік місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Адже під час кваліфікації злочинів цієї категорії на практиці досить часто виникають проблемні питання, пов'язані з встановленням вказаних місць.

По-друге, кваліфікуючу обставину вчинення злочину групою осіб необхідно замінити на вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою. Оскільки доведено, що для злочину, передбаченого ст. 317 КК України, не характерна така форма співучасті як вчинення злочину групою осіб (ч. 1 ст. 28

КК України), натомість характерна інша – вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України)¹.

По-третє, з огляду на те, що окремі протиправні діяння, передбачені ст. 317 КК України, різні за ступенем суспільної небезпеки, необхідно диференціювати кримінальну відповідальність за їх вчинення. Крім того, потрібні чіткі критерії відмежування організації місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів від їх утримання та надання приміщень з цієї метою.

По-четверте, доцільно виокремити в окрему частину статті 317 КК України юридичні підстави кримінальної відповідальності за незаконну організацію, утримання або надання місць для створення підпільних нарколабораторій.

По-п'яте, доволі часто місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є місцями для аналогічних дій щодо алкогольних напоїв. Причому створення місць для систематичного виготовлення та вживання алкогольних напоїв, у тому числі самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення, нерідко передусь наступному виготовленню та вживанню там наркотичних засобів чи психотропних речовин. Такі місця сприяють поширенню аморального способу життя, порушують громадський порядок та створюють проблеми для оточуючих, що проживають поруч, а їх відвідування нерідко передусь вчиненню адміністративних порушень або злочинів.

Найбільша небезпека таких місць виникає у разі їх постійного, практично безперервного відвідування невизначеною кількістю осіб, а також неповнолітніми, психічно хворими та особами, хворими на алкоголізм².

В. С. Яловик обґрунтовував необхідність встановлення кримінальної відповідальності за утримання притулку для одурманювання. У диспозиції цієї статті автор пропонував встановити відповідальність за утримання притулку для одурманювання з використанням наркотичних засобів, лікарських чи інших одурманюючих речовин, що не відносяться до наркотичних, а також для розпиття спиртних напоїв чи спиртовмісних речовин³. Відтак необхідно дослідити питання щодо встановлення адміністративної відповідальності за утримання таких місць.

¹ Щирська В. С. Вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, у співучасті: проблемні питання кримінальної відповідальності / В. С. Щирська // Правові реформи в Україні [Текст] Ч. 1 : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-теорет. конф., Київ, 16 жовт. 2013 р. – К. : Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – С. 120–121.

² Щирська В. С. Кримінальна відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів / В. С. Щирська // Актуальні проблеми розслідування злочинів [Текст] : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 231–234.

³ Яловик В. С. Уголовно-правовые меры борьбы с организацией или содержанием притонов для распития спиртных напитков, потребления наркотиков и других одурманивающих средств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исправительно-трудовое право» / В. С. Яловик. – Москва, 1991. – 22 с.

Висновки до розділу 3

1. Побудовано тактику та стратегію запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, в основі якої – політичні, економічні, медичні, правові та організаційні заходи. Залежно від категорії об'єктів та стадії, на якій вони застосовуються, вона охоплює: заходи, що застосовуються до моменту вчинення злочину; заходи, що застосовуються після вчинення злочину під час притягнення до кримінальної відповідальності та її настання; заходи, що застосовуються після виконання чи відбування покарання засудженими особами. Це недопущення, виявлення, припинення, документування цих злочинів, розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень за фактами їх учинення, кримінально-виконавчий вплив на засуджених під час відбування покарання.

Визначено передбачені міжнародними нормативно-правовими актами заходи, що мають найбільш важливе значення для запобігання досліджуваним злочинам, а саме: провадження внутрішньодержавної політики щодо координації превентивних і репресивних заходів із протидії незаконному наркообігу; вживання можливих заходів, спрямованих на запобігання зловживанню наркотичними засобами, своєчасне виявлення, лікування, виховання, відновлення працездатності, соціалізацію відповідних осіб і на спостереження за ними після закінчення лікування; створення регіональних науково-дослідних та освітніх центрів для боротьби з проблемами, що виникають у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Доведено, що система запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на спеціальному та індивідуальному рівнях перебуває в нерозривному зв'язку і потребує комплексного застосування медичної, освітньої та психосоціальної моделей.

Виявлено найбільш ефективні на цих рівнях заходи виховного, медичного, правового й іншого характеру, котрі слід застосувати з урахуванням таких особливостей осіб, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, як їх вік, ставлення до вживання наркотичних засобів, наявність наркотичної залежності, глибина та стійкість злочинних проявів, мотиви злочинної діяльності.

2. Розроблено комплекс заходів спеціального та індивідуального характеру, які мають застосовувати правоохоронні органи, передусім поліція, для запобігання цим злочинам, що передбачає: виявлення осіб, які вчинили чи схильні до вчинення таких суспільно небезпечних діянь, вивчення їх особистостей; спостереження й контроль за поведінкою і способом життя зазначених суб'єктів; усунення причин та умов учинення таких протиправних діянь у конкретному кримінальному провадженні; застосування інших заходів виховного, медичного, правового, організаційного характеру з метою усунення

ймовірності вчинення цих злочинів, зокрема нових суспільно небезпечних діянь.

Запропоновано внести зміни до КПК 2012 р. і передбачити в ньому обов'язок слідчого у разі необхідності вживати заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину.

Під час реформування правоохоронних органів з метою підвищення ефективності їх профілактичних функцій необхідно змінити власне ставлення працівників поліції до осіб, які вчиняють ці злочини, оскільки 45,6 % серед опитаних правоохоронців вважають їх злочинцями, які вже не стануть на шлях правомірної поведінки; 22,7 % – хворими, яким уже нічого не допоможе; 16,4 % – хворими, які потребують допомоги і лише 15,3 % – злочинцями, які можуть виправитись.

3. На основі вивчення судової практики встановлено, що за злочини, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, найчастіше застосовують позбавлення волі (21,4 %) та конфіскацію майна (2,8 %). Аргументовано доцільність застосування окремих видів покарань з урахуванням розробленої типології злочинців, зокрема позбавлення волі рекомендовано застосовувати передусім до осіб, які раніше вже вчиняли тотожні, однорідні чи взаємопов'язані злочини, а конфіскацію майна – до корисливого, рідше – корисливо-залежного типу злочинців цієї категорії.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення підстав звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, передбачені ст. 307 та 309 КК України, які найбільше пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного виробництва, виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Виявлено недостатню ефективність застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням до цієї категорії засуджених (що наявне в 77,9 % випадків), адже суди не зобов'язують наркозалежних пройти курс лікування від наркоманії, а в ст. 76 КК України не передбачено обов'язок особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням, утримуватися від відвідування певних місць або від контактів із певними особами. З огляду на це, запропоновано вдосконалити підстави заохочувальної норми, передбаченої ст. 75, 76 КК України.

Запропоновано зобов'язати службових осіб, що розслідують злочини, передбачені ст. 317 КК України, призначати судово-наркологічну експертизу з метою встановлення чи страждає особа на наркоманію, а відтак чи потребує лікування.

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено нові наукові положення, що в комплексі розв'язують важливе наукове завдання стосовно вдосконалення практики запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. На підставі цього сформульовано такі основні висновки та пропозиції:

I. Встановлено, що розробка ефективних заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потребує з'ясування та розкриття змісту їх кримінально-правової та кримінологічної характеристики. Водночас ці питання у сучасних дослідженнях розглянуто фрагментарно і, як наслідок, залишились не вирішені проблеми, пов'язані з недосконалістю кримінального законодавства, відсутністю комплексної картини кількісних та якісних показників цих злочинів, неврахуванням зарубіжного досвіду запобігання їм, відсутністю системного уявлення про причини й умови їх учинення, кримінологічний портрет і типологію особи злочинця, а також системи правових, медичних, економічних, політичних та організаційних заходів запобігання, яка охоплює весь цикл превенційної діяльності від недопущення їх учинення до кримінально-виконавчого впливу на засуджених і здійснюється на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

II. Запропоновано вдосконалити низку елементів кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ст. 317 КК України, зокрема: уточнити визначення місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яке слід тлумачити як будь-яке місце, спеціально пристосоване чи надане для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, закріпивши його в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4; диференціювати відповідальність за цей злочин, виокрепивши утримання місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в окрему частину ст. 317 КК України; змінити його кваліфікуючі ознаки, зокрема повторність, на рецидив, групу осіб – на групу осіб за попередньою змовою; включити такий злочин, як утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, до категорії тяжких.

III. Ураховуючи зарубіжний досвід відповідальності за аналогічні діяння, запропоновано запозичити в інших країн низку важливих у превентивному значенні положень, зокрема: виділити в окремій частині ст. 317 КК України відповідальність за організацію або утримання підпільних

нарколабораторій для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, встановити за це діяння більш суворе покарання; додати нову кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину щодо особи, яка лікується чи лікувалася від наркоманії»; санкцію ст. 317 КК України доповнити громадськими роботами, виправними роботами та обмеженням волі. Виявлено позитивні аспекти створення в окремих зарубіжних країнах місць легального вживання наркотичних засобів під контролем держави (зменшення смертності від передозування, перехід до вживання менш небезпечних наркотичних засобів або ж лікарських засобів, недопущення вчинення злочинів задля здобуття наркотичних засобів, профілактика поширення соціально небезпечних та інфекційних захворювань, надання медичних консультацій і можливості пройти курс лікування від наркоманії, зменшення ступеня соціальної ізоляції осіб, які вживають наркотичні засоби) та розроблено на підставі цього пропозиції щодо проведення експерименту зі створення аналогічних місць на території України.

IV. Запобігання суспільно небезпечним діянням – це діяльність фізичних та юридичних осіб, спрямована на профілактику, відвернення та припинення суспільно небезпечних діянь. Запобігання суспільно небезпечним діянням повинне мати тричленну структуру і охоплювати:

1) профілактику – усунення причин і умов їх учинення;

2) відвернення – недопущення суспільно небезпечних діянь особами, у яких виник умисел, однак вони не вчинили жодних підготовчих дій;

3) припинення – зупинення (переривання) тих суспільно небезпечних діянь, що вже розпочалися, але ще не завершилися – готування, замаху, а також продовжуваного і триваючого злочинів. Припинення злочину – це недопущення доведення його до кінця чи настання його суспільно небезпечних наслідків.

Система запобігання суспільно небезпечним діянням містить об'єкти, суб'єкти та заходи. Об'єктом запобігання є те, на що спрямований цей процес. До них належать: 1) усі особи, оскільки кожен індивід є потенційним суб'єктом суспільно небезпечного діяння; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння; 3) причини та умови їх учинення.

Суб'єктами запобігання є фізичні та юридичні особи, які вживають заходів профілактики, відвернення та припинення злочинів. Їх можна класифікувати за різними критеріями, зокрема кількісним складом (окремі особи та колективні утворення), функціональним призначенням (суб'єкти, функція запобігання для яких є їх обов'язком, та суб'єкти, функція запобігання для яких є правом), за ієрархією в системі органів державної влади тощо.

До системи запобігання злочинам належить система заходів запобігання. Вона охоплює три рівні – загальний (загальносоціальний), спеціальний (спеціально-кримінологічний*) та індивідуальний. Заходи, яких уживають на цих рівнях, охоплюють практично всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, політичну, культурну, освітню тощо.

* Напевно, правильно говорити про спеціальний, а не спеціально-кримінологічний рівень, оскільки кожен рівень є кримінологічним.

Загальний рівень стосується всіх осіб, поведінка яких є як правомірною, так і злочинною. Відповідно, і заходи цього рівня розраховані на невизначене коло суб'єктів. Наприклад, підвищення матеріального добробуту населення, протидія безробіттю, реформування правоохоронної системи – це заходи, що стосуються запобігання всім злочинам, зокрема й окремим видам злочинів.

Спеціальний рівень орієнтований на певний вид чи групу злочинів. Видом злочинів зазвичай є злочин, передбачений певною статтею (наприклад, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 317 КК України). Це може бути й злочин, передбачений певною статтею, однак виокремлений за певними ознаками об'єктивного чи суб'єктивного характеру (наприклад, шахрайство в мережі Інтернет). Групою злочинів є два і більше злочини, передбачені різними статтями, однак об'єднані певними ознаками складу злочину об'єктивного та суб'єктивного характеру. Це, наприклад, злочини у сфері туристичного бізнесу, злочини, пов'язані зі створенням злочинних об'єднань та участю в них.

Спеціальний, або спеціально-кримінологічний рівень тісно пов'язаний з індивідуальним, який стосується вживання заходів запобігання відносно однієї особи.

Рівні запобігання злочинам різняться за об'єктивним складом і масштабом охоплення. Одна й та сама особа, яка здійснює заходи запобігання відносно декількох осіб або певної категорії злочинців, може діяти як на спеціально-кримінологічному, так і індивідуальному рівнях. Наприклад, якщо поліцейський застосовує по чергово профілактичні заходи відносно декількох осіб, ідеться про індивідуальне запобігання. Якщо ж він здійснює профілактичні заходи відносно декількох осіб чи певної групи одночасно – це спеціально-кримінологічний рівень.

Проте визначення цих рівнів відбулося з порушенням логічних правил, оскільки в їх основі різні критерії. Співвідношення категорій, що позначають ці рівні, має бути таким: загальне і спеціальне, індивідуальне та колективне.

Загальний рівень запобігання може охоплювати убезпечення як від усіх суспільно небезпечних діянь, так і певних суспільно небезпечних діянь усіх членів суспільства.

Залежно від масштабів запобігання злочинам слід виокремити такі рівні: загальний (запобігання всім злочинам), спеціальний (запобігання окремому виду чи групі злочинів), індивідуальний (запобігання конкретному злочину).

Залежно від рівня об'єктів профілактичного впливу можна визначити загальне (стосується всіх членів суспільства), спеціальне (стосується певної категорії чи групи потенційних або реальних злочинців), індивідуальне (стосується однієї особи, яка вчинила чи може вчинити злочин).

Система заходів індивідуального запобігання повинна бути циклічною: розпочинатися із заходів усунення причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь, продовжуватись заходами їх відвернення та припинення і завершуватись знов-таки заходами усунення причин і умов учинення суспільно

небезпечних діянь. Зрештою, спочатку слід зробити все для того, щоб не допустити вчинення злочину певною особою, усуваючи причини та умови злочинів. У разі початку злочинних дій необхідно вживати заходів щодо їх припинення. Надалі відбувається застосування заходів примусу, які також мають певний профілактичний вплив. Після примусових заходів до особи знову необхідно вживати заходів щодо недопущення вчинення нового злочину, усунення причин і умов його вчинення. Саме таку послідовність зазначених заходів може бути застосовано неодноразово, оскільки в діяннях багатьох осіб, які вчиняють злочини, може бути наявна як фактична, так і юридична множинність.

Заходи запобігання нерозривно пов'язані з іншими заходами протидії злочинам, як-от: виявлення злочинів; затримання осіб, які його вчинили; притягнення їх до кримінальної відповідальності; застосування до них покарання та інших заходів кримінально-правового та кримінально-виконавчого впливу, які містять у собі певний запобіжний потенціал. Під час і після заходів державного примусу до особи, яка вчинила злочин, слід знову застосовувати заходи недопущення вчинення злочинів, усунення причин і умов їх учинення.

Особливе місце в системі запобігання будь-якому злочину посідають кримінально-правові заходи, наприклад установлення юридичних підстав притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування.

В основі ефективного запобігання суспільно небезпечним діянням обов'язковими є якісні кримінально-правові норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за певні злочини; результати аналізу кількісних та якісних показників цих діянь, їх детермінант; кримінологічний портрет і типологія особи злочинця, а також система соціальних, економічних, політичних, культурних, правових та інших заходів, яка охоплює безперервний цикл превенційної діяльності, що розпочинається й завершується усуненням причин і умов учинення суспільно небезпечних діянь та здійснюється на загальному, спеціальному й індивідуальному рівнях.

V. З'ясовано кількісно-якісний стан учинення злочинів, передбачених ст. 317 КК України, за 2005–2015 рр., що охоплює відомості про їх структуру (у 85,5 % вчиняються з метою забезпечення незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, у 14,5 % – їх виробництва та виготовлення), динаміку (зменшення в середньому на 7,8 % щорічно), питому вагу (3,9 % – четверте місце серед злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення), коефіцієнт середньої (4,17), найбільшої (12,39 – у Харківській області) та найменшої (0,43 – у Львівській області) інтенсивності, рівень природної та штучної латентності (43,6 % опитаних правоохоронців вважає високим, а 32,9 % – середнім), зв'язок з іншими злочинами, передбаченими статтями 185, 186, 263, 289, 306, 307, 309, 311, 315, 316, 321 КК України (відмічає 91,6 % респондентів), що сприяє зростанню рівня

протиправних діянь у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, а також сприяє розвитку групової та організованої злочинності.

Встановлено та розкрито зміст кримінологічних ознак місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, проведено їх класифікацію, зокрема аргументовано доцільність їх поділу на закриті (у приміщеннях) та відкриті (поза приміщеннями). Виокремлено підпільні нарколабораторії як особливі різновиди вказаних місць, у яких забезпечується масове виробництво наркотичних засобів.

VI. Сформульовано кримінологічний портрет особи, яка вчинила злочин, визначений ст. 317 КК України. Розроблено типологію цих осіб, що орієнтована на максимально повне й ефективне запобігання вчиненню ними злочинів та передбачає їх поділ за видом суспільно небезпечного діяння, яке вони вчиняють (на організаторів місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; осіб, які утримують ці місця; осіб, котрі надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів); наркотичною залежністю (на наркозалежних та осіб, які не вживають такі засоби й речовини); категорією місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (на осіб, які створюють або утримують зазначені місця для виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також осіб, що створюють або утримують вказані місця для виробництва таких засобів і речовин); глибиною та стійкістю злочинних проявів (на ситуативних, нестійких, злісних злочинців); мотивами злочинної діяльності (на наркотично залежних, корисливих, корисливо-залежних); кількісно-якісним складом (на осіб, які вчиняють ці злочини самостійно, а також у різних формах співучасті); віком (на неповнолітніх і повнолітніх).

VII. Доведено, що основними причинами та умовами злочинів, передбачених ст. 317 КК України, є медико-біологічні (наркотична залежність, неефективна система лікування та реабілітації), соціальні (прагнення наркозалежних залучити до свого кола інших осіб; життєві труднощі, пов'язані з незадовільним матеріальним, соціальним, та медичним забезпеченням; попит населення на наркотики, зумовлений розгалуженою структурою наркобізнесу; вживання тютюнових виробів та алкогольних напоїв, що доволі часто передують вживанню наркотичних засобів; проблеми в організації дозвілля; послаблення соціального контролю за особою; наркотична безграмотність), економічні (відсутності надійного й стабільного заробітку, погіршення матеріального становища), культурно-моральні (зниження морально-етичного рівня суспільства; відсутності певної системи ідеалів і суспільних цінностей), психологічні (підвищеної зацікавленості до пошуку нових відчуттів; недостатньої обізнаності у наслідках власних дій; негативного впливу друзів, родичів, знайомих, які вживають відповідні засоби та речовини), правові

(недосконалість законодавства, що встановлює відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і суміжні протиправні діяння, особливості виявлення, розкриття та розслідування цих злочинів, порядок відбування покарання особами, які їх учинили, унаслідок чого вони рідко стають на шлях виправлення чи позбуваються наркотичної залежності, а також правовий нігілізм населення, що сприяє високому рівню їх латентності) та організаційно-управлінські (складність встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях цієї категорії; недоцільності ліквідації цих місць з оперативних міркувань працівників правоохоронних органів; високий рівень латентності цих протиправних діянь; корумпованість правоохоронних органів, які в окремих випадках причетні до організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; недостатній їх професіоналізм, кваліфікація та матеріально-технічне забезпечення; негативна роль засобів масової інформації, слабка антинаркотична реклама).

VIII. Встановлено, що ефективне запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів на загальному рівні потребує вжиття заходів у різних сферах суспільного життя, зокрема політичній (чітке визначення пріоритетів щодо охорони здоров'я громадян, а також регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів), соціально-економічній (підвищення матеріального добробуту населення, протидія безробіттю, удосконалення системи надання послуг у сфері охорони здоров'я, зокрема в лікуванні від наркоманії, реформування правоохоронної системи), культурно-виховній (нейтралізація негативного впливу засобів масової інформації та Інтернету, підвищення виховної ролі сім'ї, удосконалення культурно-виховної роботи в навчальних закладах, формування нетерпимого ставлення до злочинів, пияцтва, наркоманії, токсикоманії), правовій (підвищення правової свідомості громадян, удосконалення правових актів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів) тощо.

IX. Розроблено систему заходів спеціального та індивідуального запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та встановлено пріоритетність окремих із них, зокрема соціально-економічних (створення та реалізація комплексних програм запобігання цим і суміжним злочинам, соціальна й матеріальна допомога наркозалежним та особам, які відбули покарання за вчинення цих злочинів, сприяння їх працевлаштуванню), культурно-виховних (роз'яснення суспільної небезпеки цих діянь, зокрема через соціальні реклами, а також норм кримінального законодавства щодо можливості притягнення до кримінальної відповідальності за їх учинення, надання консультативної допомоги в лікуванні

наркозалежності), правових (удосконалення юридичних підстав притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 317 КК України, та кримінально-правового заохочення осіб, які його вчинили), організаційно-управлінських (поліпшення кадрового та матеріально-технічного забезпечення працівників Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України, посилення їх взаємодії з іншими підрозділами Національної поліції України, іншими правоохоронними органами у сфері запобігання цим злочинам, удосконалення критеріїв оцінки їх діяльності, активне залучення до виявлення та запобігання цим злочинам громадськості, вдосконалення системи лікування наркозалежних, створення Інтернет-сайтів надання консультативної допомоги) тощо.

X. Розкрито зміст кримінально-правових заходів запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та пропозиції з їх удосконалення, зокрема: запропоновано окремі види покарань за ці злочини застосовувати з урахуванням розробленої типології злочинців; аргументовано доцільність доповнення ч. 4 ст. 307 КК України умовою щодо проходження обов'язкового медичного обстеження на предмет встановлення наркотичної залежності та за необхідності подальшого проходження курсу лікування, а ч. 4 ст. 309 КК України – умовою про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка відмовилась від добровільного лікування або припинила його достроково; обґрунтовано доцільність визнання покладення на особу обов'язку пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 76 КК України, не правом, а обов'язком суду; запропоновано до ст. 76 КК України ввести додаткові обов'язки – утримуватися від відвідування певних місць або від контактів із певними особами; обґрунтовано доцільність зобов'язання службових осіб, що розслідують злочини, передбачені ст. 317 КК України, призначати судово-наркологічну експертизу з метою встановлення, чи страждає особа на наркоманію, а отже, чи потребує лікування.

XI. Згідно з результатами проведеного дослідження, ст. 317 КК України запропоновано викласти в такій редакції:

«Стаття 317. Організація або утримання місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Організація місця для незаконного вживання чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою –

караються громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Утримання місця для незаконного вживання чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів –

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, учинені особою, яка раніше вчинила злочин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або з корисливих мотивів, або групою осіб за попередньою змовою, або із залученням неповнолітнього, або щодо особи, яка лікується чи лікувалася від наркоманії, –

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років із конфіскацією майна.

4. Організація або утримання підпільних нарколабораторій для незаконного виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дев'яти років.

Примітка. Нарколабораторією в цій статті слід uważати місце для незаконного серійного одержання наркотичних засобів, психотропних речовин із хімічних речовин та (або) рослин, зокрема відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують».

ДОДАТКИ

Додаток А

Статистичні відомості про організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України)

А.1. Відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування у 2015 р. (за даними Генеральної прокуратури)¹

		Усього кримінальних правопорушень	Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення	Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів
Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді		565182	25908	1044
Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру		188099	19767	958
Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст. 280 КПК України	у зв'язку з захворюванням підозрюваного	289	21	1
	коли місцезнаходження підозрюваного невідомо	7188	269	9
	у зв'язку з виконанням процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва	98	1	0
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду	з обвинувальним актом	163795	18633	932
	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	2852	118	0
	з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру	946	129	3
	з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру	376	9	0

¹ Генеральна прокуратура України. Статистична інформація 2015 р. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

	вчинені	особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	58242	6684	371
		групою осіб	14533	582	18
		у стані алкогольного сп'яніння	17009	325	16
		неповнолітніми або за їх участю	7171	257	9
Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	Усього		532227	14004	237
	у т.ч. за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України		528132	13887	230
Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітнього періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)			385543	6611	92

Аналітична довідка

Найбільш небезпечною групою протиправних діянь, що посягають на здоров'я населення, є злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Серед усіх облікованих кримінальних правопорушень у 2015 р. (565182 злочини) їх частка складає 4,6 % (25908 злочинів).

У загальній структурі облікованих злочинів у сфері обігу наркотиків частка злочину, передбаченого ст. 317 КК, складає 4 % (1044 злочини з 25908 у 2015 р.) і він знаходиться на четвертому місці серед вказаної групи протиправних діянь.

Повідомлення про підозру вручено лише у 958 випадках вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, що складає 91,8 % від усіх облікованих злочинів у цьому періоді.

Відповідно до ст. 280 КПК України досудове розслідування зупинено у зв'язку з захворюванням підозрюваного у менш ніж в 1 % випадків та, коли місцезнаходження підозрюваного невідомо у 0,9 % випадків.

89,6 % проваджень направлені до суду. З них з обвинувальним актом – 89,3 %, з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – 0,3 %. Серед проваджень, що направлені до суду, 35,5 % вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення; 1,7 % – групою осіб; 1,5 % – у стані алкогольного сп'яніння; 0,9 % – неповнолітніми.

Протягом 2015 р. у 22,7 % кримінальних правопорушень провадження закрито, у т.ч. у 22 % – за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України.

У 8,8 % кримінальних правопорушень на кінець звітнього періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення).

A.2. Обліковано злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення у 2015 р. (за даними Генеральної прокуратури)

Усього правопорушень		25908
Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК)		207
Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 306 КК)		47
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК)		6614
Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК)		31
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК)		14890
Посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 310 КК)		1637
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК)		398
Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК)		0
Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК)		138
Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 314 КК)		3
Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК)		158
Незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 КК)		24
Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК)		1044
з них	для виробництва та виготовлення	151
Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ст. 318 КК)		6
Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК)		1
Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК)		185
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК)		468
Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 КК)		21

Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2 КК)	2
Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (ст. 322 КК)	1
Спонування неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323 КК)	1
Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК)	1
Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325 КК)	31
Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326 КК)	0
Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327 КК)	0

Аналітична довідка

За даними Генеральної прокуратури серед облікованих у 2015 р. злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за величною знаходиться на *четвертому місці* (1044 злочини – 4 %) перед незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, перевезенням, пересиланням, зберіганням з метою збуту або збутом отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (468 злочинів) та після незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (14890 злочинів – 57 %), незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (6614 злочинів – 25 %), посіву або вирощування снотворного маку чи конопель (1637 злочинів – 6 %).

Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у 14,5 % здійснюється для виробництва та виготовлення таких засобів і речовин, у 85,5 % – для вживання.

А.3. Обліковано злочинів протягом 2005-2015 років

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усі злочини		485725	420900	401293	384424	434678	500901	515833	443665	563560	529139	565182
Злочини розділу XIII КК ¹	Кількість	65017	64630	63838	63666	57624	56878	51046	45335	33982	30494	25908
	Питома вага %	13,4	15,4	15,9	16,6	13,3	11,4	9,9	10,2	6	5,8	4,6
	Динаміка	-1,1	-0,6	-1,2	-0,3	-9,5	-1,3	-10,3	-11,2	-25	-10,3	-15
317	Кількість	2743	2662	2487	2443	2098	2150	1913	1781	1268	1263	1044
	Питома вага %	4,2	4,1	3,9	3,8	3,6	3,8	3,8	3,9	3,7	4,1	4
	Динаміка	+1,3	-3,0	-6,6	-1,8	-14,1	+2,5	-11,0	-6,9	-28,8	-0,4	-17,3

Аналітична довідка

Питома вага злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення у загальній структурі злочинів у середньому протягом останніх 11 років становить 11,1 %. Водночас питома вага організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення в середньому за вказаний період складає 3,9 %.

Динаміка злочинів, передбачених ст. 317 КК України, свідчить про їх падіння в середньому на 7,8 % щорічно протягом останніх одинадцяти років. Найвищий показник падіння був зафіксований у 2013 р. і становив – 28,8 %. Відтак, з 2005 р. кількість облікованих злочинів, передбачених ст. 317 КК України, зменшилась більш ніж у двічі (на 61,9 %): з 2743 злочинів у 2005 р. до 1044 злочинів у 2015 р.

¹ Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

А.4. Відомості про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 317 КК України за 12 місяців 2014 року за даними МВС України

Найменування регіонів та залізниць	Зареєстровано у звітному періоді	Кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення	Чисельність населення у 2014 р.	Чисельність населення у 2014 р. віком старше 14 років ¹	Інтенсивність злочинів, передбачених ст. 317 КК ²
Вінницька область	86	63	1 610 573	1 358 780	6,33
Волинська область	10	14	1 042 918	837833	1,19
Дніпропетровська область	66	48	3 276 637	2786714	2,37
Донецька область	184	136	4 297 250	3726693	4,94
Житомирська область	29	29	1 255 966	951115	3,05
Закарпатська область	25	19	1 259 570	1010417	2,47
Запорізька область	106	60	1 765 926	1515538	6,99
Івано-Франківська область	28	18	1 382 553	1051547	2,66
Київська область	32	22	1 729 234	1451913	2,20
місто Київ	28	16	2 887 974	2417525	1,16
Кіровоградська область	40	31	980 579	829767	4,82
Луганська область	57	45	2 220 151	1939927	2,94
Львівська область	9	6	2 537 799	2114813	0,43
Миколаївська область	113	75	1 164 342	986834	11,45
Одеська область	71	49	2 396 442	1824451	3,89
Полтавська область	44	34	1 448 975	1243899	3,54
Рівненська область	33	22	1 161 151	926539	3,56
Сумська область	46	39	1 123 448	975573	4,72
Тернопільська область	14	6	1 069 936	898151	1,56
Харківська область	292	193	2 731 302	2356882	12,39
Херсонська область	77	47	1 067 876	899826	8,56
Хмельницька область	19	20	1 301 242	1 097 369	1,73
Черкаська область	70	52	1 251 816	1077027	6,49
Чернігівська область	21	16	1 055 673	752805	2,79
Чернівецька область	19	7	909 965	907965	2,09
Усього по УМВС	1519	1067			

¹ Відомості взято з Банку даних Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/>

² Коефіцієнт (індекс) інтенсивності злочинності – це кількість зареєстрованих злочинів на 10000 або 100000 населення регіону, яке досягло віку кримінальної відповідальності. Розраховують цей коефіцієнт так:

$$K_i = (Z/N) \cdot 10000 \text{ (або } 100000),$$

де Z – кількість злочинів; N – чисельність населення регіону віком старше 14 років (вік, з якого настає кримінальна відповідальність).

Аналітична довідка

За офіційними статистичними даними МВС у 2014 р. найбільший коефіцієнт інтенсивності цих злочинів у Харківській (12,39), Миколаївській (11,45), Херсонській (8,56), Запорізькій (6,99), Черкаській (6,49) та Донецькій (4,94) областях. Водночас найменший коефіцієнт інтенсивності цих протиправних діянь у Львівській (0,43), Волинській (1,19), Тернопільській (1,56), Хмельницькій (1,73), Чернівецькій (2,09), Київській (2,20), Дніпропетровській (2,37), Закарпатській (2,47), Івано-Франківській (2,66) та Чернігівській (2,79) областях, а також м. Києві (1,16).

Середній коефіцієнт злочинної інтенсивності становив 4,17.

А.5. Відомості про осіб, засуджених за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у 2015 р. (за даними Державної судової адміністрації України)¹

				ч. 1 ст. 317	ч. 2 ст. 317	Усього	
Усього засуджено осіб				427	67	494	%
з них	громадян України			424	65	489	99
	громадян іншої держави			3	2	5	1
	жінок			45	8	53	10,7
	вчинили злочин	у складі групи		1	4	5	1
		у складі	ОГ				
			ЗО				
вчинили злочин у стані	алкогольного сп'яніння		17	8	25	5,1	
	наркотичного сп'яніння		29	4	33	6,7	
Вік засуджених на момент вчинення злочину	від 14 до 16 років						
	від 16 до 18 років			1	1	2	0,4
	від 18 до 25 років			48	10	58	11,7
	від 25 до 30 років			72	10	82	16,6
	від 30 до 50 років			271	39	310	62,8
	від 50 до 65 років			35	7	42	8,5
від 65 років і старше							
Заняття засуджених на момент вчинення злочину	робітники			21	3	24	4,9
	державні службовці						
	інші службовці			1	1	2	0,4
	військовослужбовці						
	лікарі, фармацевти						
	вчителі, викладачі						
	працівники ЗМІ						
	приватні підприємці			2		2	0,4
	працівники господарських товариств			3		3	0,6
	учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій			1	1	2	0,4
	студенти навчальних закладів			2		2	0,4
	інші заняття			7	3	10	2
	пенсіонери, у т.ч. інваліди			12	3	15	3
	безробітні			3	1	4	0,8
	працездатні, які не працювали і не навчалися			375	55	430	87
з них мають незняту і непогашену судимість (з працездатних, які не працювали і не навчалися)			86	29	115	26,7	

¹ Державна судова адміністрація. Форма 7. Звіт про склад засуджених [Електронний ресурс] Режим доступу:

http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015/

Освіта на час вчинення злочину	повна вища		20	1	21	4,3
	базова вища		8	1	9	1,8
	професійно-технічна		117	13	130	26,3
	повна загальна середня		187	36	223	45,1
	базова загальна середня		90	16	106	21,5
	початкова загальна		5		5	1
без освіти						
Раніше вчинили злочин, але були звільнені від кримінальної відповідальності			4		4	0,8
Судилися, але визнані такими, що не мають судимості			51	5	55	11,1
Судилися, але судимість погашена чи знята			81	7	88	17,8
Кількість засуджених, які мають незняту і непогашену судимість	усього		94	33	127	25,7
	у тому числі	одну	56	18	74	15
		дві	23	3	26	5,3
		три і більше	15	12	27	5,4
Кількість осіб, які мають судимість за злочини	проти життя чи здоров'я особи		8	1	9	7,1
	проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи					
	проти власності		32	10	42	33,1
	проти безпеки руху та експлуатації транспорту		2		2	1,6
	проти громадського порядку, моральності					
	пов'язані з наркотиками		45	22	67	52,7
	інші злочини		7		7	5,5
	відбули покарання повністю		37	11	48	37,8
	звільнені від покарання		26	5	31	24,4
скоїли злочин, не відбувши покарання		10	6	16	12,6	

Аналітична довідка

У 2015 р. було засуджено за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів 494 особи, серед яких практично усі громадяни України (99 %). 1 % засуджених складають громадяни іншої держави. 10,7 % засуджених складають жінки, 1 % злочинів учинено у складі групи. 5,1 % осіб вчинили злочин у стані алкогольного сп'яніння, а 6,7 % – у стані наркотичного сп'яніння.

Вік засуджених на момент вчинення злочину розподіляється таким чином: 2 особи (0,4 %) мали 16–18 років, 58 осіб (11,7 %) – 18–25 років, 82 особи (16,6 %) – 25–30 років, 310 осіб (62,8 %) – 30–50 років, 42 особи (8,5 %) – від 50–65 років.

Серед засуджених 4,9 % складали робітники, 0,4 % – інші службовці, 0,4 % – приватні підприємці, 0,6 % – працівники господарських товариств, 0,4 % – учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій, 0,4 % – студенти навчальних закладів, 2 % – особи, що мали інші заняття, 3 % – пенсіонери, у тому числі інваліди,

0,8 % – безробітні, 87 % – працездатні, які не працювали і не навчалися. Серед працездатних, які не працювали і не навчалися 26,7 % мали незняту і непогашену судимість.

Серед засуджених 4,3 % становлять особи, що мають повну вищу освіту, 1,8 % – базову вищу, 26,3 % – професійно-технічну, 45,1 % – повну загальну середню, 21,5 % – базову загальну середню, 1 % – початкову загальну освіту.

55,4 % засуджених раніше вчиняли злочини. Серед них 0,8 % були звільнені від кримінальної відповідальності, 11,1 % – судилися, але визнані такими, що не мають судимості, 17,8 % – судилися, але судимість їхня погашена чи знята, 25,7 % – мали незняту і непогашену судимість (15 % – одну судимість, 5,3 % – дві, 5,4 % – три і більше).

Серед засуджених 7,1 % мали судимість за вчинення злочинів проти життя чи здоров'я особи, 33,1 % – за вчинення злочинів проти власності, 1,6 % – за вчинення злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту, 52,7 % – за вчинення злочинів, пов'язаних з наркотиками, 5,5 % – за інші злочини. При цьому 37,8 % засуджених відбули покарання повністю, 24,4 % – звільнені від покарання, 12,6 % – скоїли злочин, не відбувши покарання.

А.6. Відомості про засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання у 2015 р. (за даними Державної судової адміністрації України)

		ч. 1 ст. 317	ч. 2 ст. 317	Усього	
				кількість	%
Усього осіб, вироки (постанови) щодо яких набрали законної сили у звітному періоді		441	72	513	100
у тому числі кількість осіб	засуджених	427	67	494	96,3
	виправданих				
	неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру	1	1	2	0,4
	справи у відношенні яких закрито	13	4	17	3,3
Кількість осіб, справи щодо яких закрито	за відсутністю події, складу злочину чи недоведеністю обвинувачення				
	у зв'язку з дійовим каяттям				
	у зв'язку з примиренням винного з потерпілим				
	у зв'язку із зміною обстановки				
	у зв'язку з передачею особи на поруки	2		2	11,8
	у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього				
	у зв'язку з амністією				
	у зв'язку зі смертю	8	4	12	70,6
	з інших підстав	3		3	17,6
Покарання призначене за останнім вироком (без урахування частини 4 статті 70 та статті 71 КК України)	Кількість засуджених осіб, до яких застосовано	довічне позбавлення волі			
		усього		76	30
		у тому числі	1 рік	1	1
			понад 1 рік до 2 років включно	1	1
			понад 2 роки до 3 років включно	52	52
			понад 3 роки до 5 років включно	20	29
			понад 5 років до 10 років включно	2	1
			понад 10 років до 15 років включно		
			понад 15 років до 25 років включно		
		обмеження волі		1	1
		тримання в дисциплінарному батальйоні			
		арешт		1	1
		виправні роботи			
		службове обмеження для військовослужбовців			

	громадські роботи				
	штраф	1		1	0,2
	позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю				
	інші міри покарання				
Кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання	з випробуванням	348	37	385	77,9
	унаслідок акта амністії				
	з інших підстав				
Кількість засуджених осіб, до яких застосовано додаткові види покарання	штраф				
	позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу				
	позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю				
	конфіскація майна	1	13	14	2,8
Призначено покарання за сукупністю злочинів		208	41	249	50,4
Призначено покарання за сукупністю вироків		34	19	53	10,7

Аналітична довідка

Аналізуючи склад засуджених у 2015 р., слід відмітити, що по даній категорії злочинів вони складають 96,3 %, неосудні, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру – 0,4 %, особи, справи у відношенні яких закрито – 3,3 % (найбільша кількість закритих справ у зв'язку зі смертю). Водночас виправданих у 2015 р. не було.

77,9 % засуджених осіб звільнено від покарання з випробуванням.

Відтак, реально покарання відбуває лише 22,1 % засуджених. Причому більшість з них (21,4 %) засуджено до позбавлення волі (0,2 % – на 1 рік, 0,2 % – від 1 до 2 років, 10,5 % – від 2 до 3 років, 9,9 % – від 3 до 5 років, 0,6 % – від 5 до 10 років).

Решту засуджено до обмеження волі (0,2 %), арешту (0,2 %), штрафу (0,2 %). Водночас серед додаткових покарань до засуджених застосовано конфіскацію майна – у 2,8 % випадків.

50,4 % засуджених призначено покарання за сукупністю злочинів, що свідчить про те, що організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів поєднується з вчиненням інших злочинів.

10,7 % засуджених призначено покарання за сукупністю вироків, що свідчить про те, що вони вчинили новий злочин, не відбувши покарання за попереднім вирок.

Б.1. Зведені дані анкетування 190 слідчих органів внутрішніх справ, 260 співробітників підрозділів БНОН та КР МВС України щодо проблемних питань запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з усіх областей України (2014-2015 рр.)

1. Ви працюєте:

- 1) у слідчому підрозділі ОВС – 190 (42,2 %)
- 2) в оперативному підрозділі БНОН – 91 (20,2 %)
- 3) в оперативному підрозділі КР – 169 (37,6 %)

2. Стаж службової діяльності:

- 1) до 5 років – 59 (13,1 %)
- 2) від 5 до 10 років – 190 (42,2 %)
- 3) від 10 до 15 років – 115 (25,6 %)
- 4) понад 15 років – 86 (19,1 %)

3. Чи пов'язана організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з іншими злочинами:

- 1) так – 412 (91,6 %)
- 2) ні – 38 (8,4 %)

4. Відомості про які елементи кримінологічної характеристики організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів мають найбільш вагоме значення для запобігання цим злочинам?

- 1) сучасний стан вчинення злочинів – 194 (43,1%)
- 2) категорії осіб, які вчиняють злочини – 317 (70,4 %)
- 3) причини та умови їх вчинення – 262 (58,2 %)

5. Як Ви оцінюєте рівень латентності цих злочинів:

- 1) як високий – 196 (43,6 %)
- 2) як середній – 148 (32,9 %)
- 3) як низький – 70 (15,6 %)
- 4) важко відповісти – 36 (8 %)

6. Факторами, що обумовлюють латентність організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є:

- 1) відсутність потерпілих (потерпілими від цих злочинів можуть бути лише неповнолітні у разі їх залучення до цього виду протиправної діяльності) – 100 (22,2 %)
- 2) небажання псевдопотерпілих повідомляти про вчинення злочину, оскільки вони є опосередкованими його учасниками і нерідко причетні до вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів,

а також у разі ліквідації таких місць вони втрачають місця для систематичного виготовлення та вживання вказаних речовин – 225 (50 %)

3) складність документування протиправних діянь цієї категорії – 198 (44 %)

7. Як ви вважаєте, особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів це:

1) хворі, які потребують допомоги – 74 (16,4 %)

2) злочинці, які вже не стануть на шлях правомірної поведінки – 205 (45,6 %)

3) хворі, яким вже нічого не допоможе – 102 (22,7 %)

4) злочинці, які можуть виправитись – 69 (15,3 %)

8. Чи можливо добитися того, що особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не будуть більше вчиняти ці чи інші злочини:

1) неможливо взагалі – 115 (25,6 %)

2) можливо лише щодо окремих суб'єктів – 239 (53,1 %)

3) так, можливо щодо усіх таких осіб – 5 (1,1 %)

4) важко відповісти – 91 (20,2 %)

9. Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів учиняється здебільшого:

1) однією особою – 278 (61,8 %)

2) групою осіб за попередньою змовою – 172 (38,2 %)

10. Чи застосовують особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів заходи конспірації:

1) так – 267 (59,3 %)

2) ні – 183 (40,7 %)

11. Чи вдавалося вам встановити осіб, від яких одержують наркотичні засоби організатори, утримувачі місць або їх відвідувачі:

1) вдавалося у більшості випадків – 104 (23,1 %)

2) вдавалося в поодиноких випадках – 275 (61,1 %)

3) не вдавалося – 71 (15,8 %)

12. Яке з перелічених діянь, на ваш погляд, має найбільший ступінь суспільної небезпеки:

1) організація місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 142 (31,6 %)

2) утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 236 (52,4 %)

3) надання приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 72 (16 %)

13. У якій формі співучасті вчинялися ці злочини у відомих вам випадках:

1) групою осіб (без попередньої змови) – 41 (9,1 %)

- 2) групою осіб за попередньою змовою – 332 (73,8)
- 3) організованою групою – 58 (12,9 %)
- 4) злочинною організацією – 19 (4,2 %)

14. На вашу думку, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з іншими злочинами підвищує ризик зараження хворобами, пов'язаними з наркоманією:

- 1) так – 416 (92,3 %)
- 2) ні – 34 (7,7 %)

Аналітична довідка

У результаті анкетування слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС протягом 2014-2015 рр. встановлено, що, на думку опитаних, у 91,6 % випадків організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поєднується з іншими злочинами.

Для запобігання цим злочинам мають значення відомості про такі елементи їх кримінологічної характеристики як категорії осіб, які вчиняють злочини (70,4 %), причини та умови їх вчинення (58,2 %), сучасний стан вчинення цих протиправних діянь (43,1%).

Працівники ОВС здебільшого оцінюють рівень латентності цих злочинів як високий (43,6 %) або середній (32,9 %).

Факторами, що обумовлюють латентність організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, на думку працівників ОВС, є: небажання псевдопотерпілих повідомляти про вчинення злочину, оскільки вони є опосередкованими його учасниками і нерідко причетні до вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також у разі ліквідації таких місць вони втрачають місця для систематичного виготовлення та вживання вказаних речовин (50 %); складність документування протиправних діянь цієї категорії (44 %); відсутність потерпілих (потерпілими від цих злочинів можуть бути лише неповнолітні у разі їх залучення до вчинення цього протиправного діяння) (22,2 %).

Ставлення працівників ОВС до осіб, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів неоднозначне: 45,6 % опитаних вважає їх злочинцями, які вже не стануть на шлях правомірної поведінки; 22,7 % – хворими, яким вже нічого не допоможе; 16,4 % – хворими, які потребують допомоги; 15,3 % – злочинцями, які можуть виправитись.

25,6 % вважають неможливим добитися того, що особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не

будуть більше вчиняти ці чи інші злочини; 53,1 % – можливо лише щодо окремих суб'єктів; 1,1 % – можливо щодо усіх таких осіб; 20,2 % важко відповісти.

У 61,8 % випадків організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів учиняється здебільшого однією особою. За свідченнями працівників ОВС у 73,8 % випадків це була група осіб за попередньою змовою; у 12,9 % – організована група; у 9,1 % – група осіб (без попередньої змови); у 4,2 % – злочинна організація.

59,3 % опитаних стверджує, що особи, які організовують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів застосовують заходи конспірації.

61,1 % опитаних стверджує, що їм вдавалося встановити осіб, від яких одержують наркотичні засоби організатори, утримувачі місць або їх відвідувачі в поодиноких випадках, 23,1 % вдавалося у більшості випадків, 15,8 % – не вдавалося.

На думку працівників ОВС, серед діянь, що охоплюються ст. 317 КК України, найбільший ступінь суспільної небезпеки має утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (52,4 %).

На думку 92,3 % опитаних, ці злочини підвищують ризик зараження хворобами, пов'язаними з наркоманією: ВІЛ-інфекція, туберкульоз, вірусні гепатити та інші соціально небезпечні хвороби.

**Б.2. Зведені дані вивчення 450 вироків
щодо організації або утримання місць для незаконного вживання,
виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин
або їх аналогів
(2012–2015 роки)**

1. Формула кваліфікації:

1) ч. 1, 2 ст. 317 (без сукупності) – 183 (40,7 %)

2) ч. 1 ст. 317 – 398 (88,4 %)

3) ч. 2 ст. 317 – 83 (18,4 %)

ч. 1, 2 ст. 317 (з сукупністю) – 267 (59,3 %):

ст. 309 – 232 (51,6 %)

ст. 307 – 58 (12,9 %)

ст. 315 – 46 (10,2 %)

ст. 311 – 24 (5,3 %)

ст. 263 – 19 (4,2 %)

ст. 306, 316, 321 – 37 (8,2%)

2. Кількість епізодів злочинної діяльності:

1) один епізод – 332 (73,8 %)

2) декілька епізодів – 118 (26,2 %)

3. Провадження з кількістю обвинувачених:

1) одна особа – 433 (96,2 %)

2) дві особи – 17 (3,8%)

4. Кількість відвідувачів:

1) один – 179 (39,8 %)

2) два – 132 (29,4 %)

3) три – 56 (12,4 %)

4) чотири – 48 (10,7 %)

5) п'ять і більше – 10 (2,2 %)

6) невизначено – 25 (5,5 %)

5. Вид наркотику, який виготовляють чи вживають у вказаних місцях:

1) канабіс – 234 (52 %)

2) опій – 128 (28,4 %)

3) героїн – 92 (20,4 %)

4) інші (метадон, амфетамін, кокаїн тощо) – 26 (5,8 %)

6. Чи вживає злочинець наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги?

1) так – 403 (89,6 %)

2) ні – 47 (10,4 %)

7. Офіційне працевлаштування:

1) офіційно працює – 14 (3,1 %)

2) не працює – 436 (96,9 %)

8. Освітній рівень:

1) початкова загальна, базова та повна загальна середня освіта – 264 (58,7 %)

- 2) професійно-технічна освіта – 72 (16 %)
- 3) вища освіта – 49 (10,9%)
- 4) невідомо – 65 (14,4 %)

9. Облік:

- 1) не перебувають – 331 (73,6 %)
- 2) наркологічний – 106 (23,6 %)
- 2) облік психіатра –13 (2,9 %)

10. Стать:

- 1) жінка – 65 (14,4 %)
- 2) чоловік –385 (85,6%)

11. Громадянство:

- 1) України –450 (100 %)
- 2) інших держав

12. Національність:

- 1) українці – 418 (92,8 %)
- 2) інші національності –32 (7,1 %)

13. Судимість:

- 1) не судимі – 173 (38,4 %)
- 2) судимі – 28 (6,2 %)
- 3) раніше судимі (судимість знята або погашена) – 249 (55,3 %)

14. Сімейний стан:

- 1) одружені (заміжні) – 114 (25,3 %)
- 2) не одружені (не заміжні) – 336 (74,7 %)

15. Угода про визнання винуватості:

- 1) укладено угоду – 118(26,2 %)
- 2) не укладено угоду –332 (73,8 %)

16. Рішення суду:

- 1) виправдано – 4 (0,9 %)
- 2) звільнено від відбування покарання з випробуванням –279 (62 %)
- 3) позбавлення волі на певний строк – 134 (29,8 %)
- 4) обмеження волі –13 (2,9 %)
- 5) арешт – 22 (4,9 %)
- 6) конфіскація майна – 67 (14,9 %)

Аналітична довідка

У результаті вивчення вироків щодо організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, винесених протягом 2012–2015 років, встановлено, що у 59,3 % випадків цей злочин поєднується з іншими протиправними діяннями переважно у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, серед яких 51,6 % складає незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без

мети збуту; 12,9 % – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 10,2 % – схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 5,3 % – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів; 8,2% – інші злочини у цій сфері, зокрема використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, незаконне публічне вживання наркотичних засобів, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. У 4,2 % випадків організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поєднується з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

У більшості випадків (73,8 %) задокументований злочин складався з одного епізоду.

У переважній більшості вироків (96,2 %) засуджувалась одна особа.

У 39,8 % випадків місце для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відвідувала одна особа, у 29,4 % – дві особи, у 12,4 % – три особи, у 10,7 % – чотири особи, у 2,2 % – п'ять і більше осіб, у 5,5 % – кількість відвідувачів була невизначена.

У вказаних місцях вживають у 52 % випадків канабіс, у 28,4 % – ацетильований опій, у 20,4 % – дезоморфін, у 5,8 % – морфін, кодеїн та інші наркотичні засоби та психотропні речовини.

Особи, які організовують або утримують вказані місця здебільшого (89,6 %) самі вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги.

Особи, які організовують або утримують вказані місця здебільшого (96,9 %) офіційно не працюють.

58,7 % правопорушників має початкову загальну, базову та повну загальну середню освіту, 16 % – професійно-технічну, 10,9% – вищу. У 14,4 % освітній рівень невідомий.

Серед осіб, які організовують або утримують вказані місця, на обліку у нарколога чи психіатра перебуває лише 26,5 % (23,6 % – в нарколога і 2,9 % – в психіатра).

У 85,6% злочин вчиняють чоловіки, громадяни України (100 %), за національністю переважно українці (92,8 %), не одружені (не заміжні) (74,7 %), раніше судимі (55,3 %).

Вивчення відомостей про судимість свідчить про те, що серед злочинів, які раніше вчиняли ці суб'єкти, були такі діяння: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК

України); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України); схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України); крадіжка (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України) тощо.

У 26,2 % зі злочинцем укладається угода.

У 0,9 % суд виносив виправдовувальний вирок.

У 62 % засуджених звільняють від відбування покарання з випробуванням. Серед реальних покарань найчастіше застосовують позбавлення волі (29,8 %), конфіскацію майна (14,9 %), арешт (4,9 %), обмеження волі (2,9 %).

Зарубіжне кримінальне законодавство

КК зарубіжної держави	Назва статті	Частини	Покарання
КК Російської Федерації	Стаття 232. Організація або утримання притонів або систематичне надання приміщень для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	1. Організація або утримання притонів або систематичне ¹ надання приміщень для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	караються позбавленням волі на строк до чотирьох років з обмеженням волі на строк до одного року або без такого
		2. Ті самі діяння, вчинені групою осіб за попередньою змовою	караються позбавленням волі на строк від двох до шести років з обмеженням волі на строк до двох років або без такого
		3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені організованою групою	караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з обмеженням волі на строк до двох років або без такого
КК Республіки Молдови	Стаття 219. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних чи психотропних речовин	(1) Організація або утримання притонів для споживання наркотичних або психотропних речовин, а також надання приміщень для цих цілей	караються штрафом у розмірі від 200 до 800 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до 4 років
		(2) Ті самі дії, вчинені організованою злочинною групою або злочинною організацією	караються штрафом у розмірі від 500 до 1000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від 3 до 7 років
КК Республіки Білорусь	Стаття 332. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи	1. Надання приміщень для виготовлення, переробки та (або) споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи інших одурманюючих засобів	карається арештом, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років
		2. Організація або утримання притонів для виготовлення, переробки та	караються обмеженням волі на строк від двох до

¹ Примітка. Під систематичним наданням приміщень у цій статті, а також у статті 241 КК РФ розуміється надання приміщень більше двох разів.

	інших одурманюючих засобів	(або) споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи інших одурманюючих засобів	п'яти років зі штрафом або позбавленням волі на строк від трьох до семи років зі штрафом
КК Грузії ¹	Стаття 266. Організація або утримання підпільної лабораторії для незаконного виробництва наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, психотропних речовин або їх аналогів	1. Організація або утримання підпільної лабораторії для незаконного виробництва наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, психотропних речовин або їх аналогів	караються виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років
		2. Ті самі діяння, вчинені: а) групою осіб; б) із використанням службового становища; в) особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цією главою Кодексу	караються позбавленням волі на строк до п'яти років
		Примітка. За діяння, передбачені цією статтею, юридична особа карається штрафом, позбавленням права займатися діяльністю або ліквідацією і штрафом.	
	Стаття 271. Поступка житла або інших приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, їх аналогів, нових психоактивних речовин, психотропних речовин, їх аналогів	1. Поступка житла або інших приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, їх аналогів, нових психоактивних речовин, психотропних речовин, їх аналогів	карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років
		2. Те саме діяння, вчинене: а) неодноразово; б) з корисливих мотивів; в) щодо неповнолітнього або особи, яка проходить курс дезінтоксикаційної терапії	карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років
		3. Обладнання спеціальних приміщень для незаконного вживання наркотичних засобів, їх аналогів, нових психоактивних речовин, психотропних речовин, їх аналогів або організація їх незаконного вживання в	караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років

¹ Стаття 274. Ухилення від примусового лікування. Злісне ухилення наркомана від примусового лікування в спеціальному лікувально-профілактичному закладі - карається позбавленням волі на строк до одного року

		таких приміщеннях	
		4. Діяння, передбачені частиною 3 цієї статті, вчинені: а) організованою групою; б) неодноразово	караються позбавленням волі на строк від п'яти до дев'яти років
		Примітка. За діяння, передбачені цією статтею, юридична особа карається штрафом, позбавленням права займатися діяльністю або ліквідацією і штрафом.	
КК Азербайджанської Республіки	Стаття 238. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	238.1. Організація, утримання притонів для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин або надання приміщень у цих цілях	караються позбавленням волі на строк до чотирьох років
		238.2. Ті самі діяння, вчинені: 238.2 1. групою осіб за попередньою змовою або організованою групою; 238.2.2. неодноразово	караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років
КК Китайської народної республіки	Стаття 354	Надання приміщення іншим особам для вживання наркотиків перорально або шляхом ін'єкцій	карається позбавленням волі на строк до 3 років, короткостроковим арештом або наглядом, а також штрафом
КК Киргизької Республіки	Стаття 252. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	(1) Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин або надання приміщення для тих же цілей	караються виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років
		(2) Ті самі діяння, вчинені групою осіб за попередньою змовою	караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років
КК Республіки Вірменія	Стаття 274. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	1. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	караються позбавленням волі на строк не більше чотирьох років
		2. Ті самі діяння, вчинені: 1) організованою групою; 2) з використанням посадового становища; 3) у навчально-виховних закладах	караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років
КК Республіки	Стаття 354б.	(1) Хто схиляє іншу особу	карається

Болгарія		до вживання наркотичних речовин та (або) їх аналогів або надає йому допомогу в цьому,	позбавленням волі від одного року до десяти років та зі штрафом від п'яти до десяти тисяч левів
		(2) Якщо діяння, передбачене абзацом першим, вчинено: 1. щодо малолітнього, неповнолітнього або неосудного; 2. щодо більш ніж двох осіб; 3. лікарем, фармацевтом, наставником, викладачем, керівником навчального закладу або посадовою особою місць позбавлення волі; 4. власником або наймачем готелю, ресторану, дискотеки або іншого громадського закладу; 5. з використанням засобів масової інформації чи іншого способу в громадському місці; 6. повторно	покарання – позбавлення волі від п'яти до п'ятнадцяти років і штраф від п'ятдесяти до ста тисяч левів. У випадках, передбачених у пунктах 3 і 4, суд може постановити і позбавлення прав відповідно до пунктів 6 і 7 статті 37
		(3) Хто передасть іншій особі наркотичну речовину та (або) його аналог в кількості, яка може викликати смерть	карається позбавленням волі від десяти до тридцяти років і штрафом від трьохсот до п'ятисот тисяч левів
		(4) Хто систематично надає приміщення різним особам для вживання наркотичних речовин або організує вживання таких речовин,	карається позбавленням волі від п'яти до дванадцяти років та зі штрафом від п'яти до двадцяти тисяч левів
		(5) Лікар, який свідомо виписує іншому наркотичні речовини або ліки, що містять такі речовини, знаючи, що в цьому немає необхідності,	карається позбавленням волі до п'яти років і штрафом до трьох тисяч левів. Суд може постановити і позбавлення прав відповідно до пунктів 6 і 7 статті 37
		(6) Якщо діяння, передбачене попереднім абзацом, вчинене повторно	покарання – позбавлення волі до трьох років та позбавлення прав

			відповідно до пунктів 6 і 7 статті 37
КК Республіки Казахстан	Стаття 302. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і надання приміщень для тих же цілей	1. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також надання приміщень для тих же цілей	караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією майна.
		2. Ті ж діяння, скоєні: 1) особою з використанням свого службового становища; 2) неодноразово; 3) злочинною групою	караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна.
КК Республіки Таджикистан	Стаття 205. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин	1) Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів чи психотропних речовин	карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років
		2) Ті самі дії, вчинені: а) повторно; б) організованою групою; в) з використанням службового становища	караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років
КК Республіки Узбекистан	Стаття 273. Незаконне виготовлення, придбання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а так само збут наркотичними засобами або психотропними речовинами з метою збуту, а так само їх збут	Незаконні виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а так само збут наркотичних засобів або психотропних речовин у невеликих розмірах	караються арештом до шести місяців або позбавленням волі від трьох до п'яти років
		Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в розмірах, що перевищують невеликий	караються позбавленням волі від п'яти до семи років
		Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені: а) особою, яка раніше вчинила злочин, що становить незаконний обіг наркотичних засобів або психотропних речовин; б) за попереднього змовою групою осіб; в) у місцях відбування покарання у вигляді позбавлення волі; г) в навчальних закладах	караються позбавленням волі від семи до десяти років

		або в інших місцях, що використовуються школярами і студентами для проведення навчальних, спортивних чи громадських заходів	
		Незаконні виготовлення чи переробка наркотичних засобів або психотропних речовин у лабораторіях з використанням засобів та обладнання, що є чужою власністю або з використанням прекурсорів, а також організація або утримання притонів для споживання або поширення цих засобів, а також діяння, передбачені частиною другою або третьою цієї статті, вчинені: а) особливо небезпечним рецидивістом; б) організованою групою або в її інтересах,	караються позбавленням волі від десяти до п'ятнадцяти років
		Незаконний продаж наркотичних засобів або психотропних речовин у великих розмірах	карається позбавленням волі від десяти до двадцяти років
		Особа, яка вчинила діяння, передбачені частиною першою цієї статті, звільняється від покарання, якщо вона добровільно з'явилася з повинною в органи влади і здала наркотичні засоби або психотропні речовини	
КК Туркменістану	Стаття 297. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	(1) Організація або утримання місць для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років
		(2) Ті самі діяння, вчинені повторно	караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої
		(3) Надання приміщень для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин	карається позбавленням волі на строк до трьох років
	Стаття 305. Організація або	Організація або утримання притонів	караються штрафом у розмірі від п'яти до десяти

	утримання притонів для розпиття спиртних напоїв	для розпиття спиртних напоїв, а також систематичне надання приміщень для цих цілей	місячних розмірів оплати праці або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до двох років
Модельний КК для держав – учасників СНД	Стаття 203. Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів	(1) Організація або утримання притонів для споживання наркотичних засобів – злочин невеликої тяжкості	
		(2) Ті самі діяння, вчинені: а) організованою групою; б) з використанням службового становища, - злочин середньої тяжкості	

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для громадян щодо допомоги правоохоронним органам в протидії організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Ознаки, що свідчать про наявність місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів:

1. Специфічний запах хімічних речовин у зазначених місцях або поблизу них. Як правило, це дуже різкий та неприємний запах хімічного походження (наприклад, ацетону, бензину, йоду).

2. Використані шприци, вата, упакування від медичних препаратів (наприклад, «Седалгін», «Тетралгін», «Бронхолітин», флакони від «Нафтизину» тощо), що використовуються при виготовленні та вживанні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів поблизу вказаних місць.

3. Систематичне або періодичне відвідування вказаних місць великою кількістю незнайомих осіб, здебільшого молодого віку.

4. Відвідування вказаних місць незалежно від часу доби (як вдень, так і вночі).

5. Перебування мешканців вказаних місць та їх відвідувачів час від часу в стані наркотичного сп'яніння.

Встановлення за зовнішнім виглядом людини факту вживання нею наркотиків.

Наркоман, що вживає наркотики, виготовлені в кустарних умовах у вказаних місцях, – це здебільшого молода особа віком до 30 років, яка не працює, без постійного доходу. Одягнена, як правило, недбало і неохайно. Перш за все, її видають очі, руки і колір шкіри. Найчастіше це худорлявий чоловік з обличчям землистого кольору, з руками синюшного кольору, опухлими від постійного внутрішньовенного вживання героїну та інших наркотиків. Він має розширені зіниці або, навпаки, – звужені, згаслий, безглуздий погляд, який абсолютно нічого не виражає. Наркомана оточують такі ж особи, як і він сам.

Подальші дії у разі встановлення місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

У разі виявлення місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з метою припинення їх протиправної діяльності та запобігання вчиненню нових злочинів у майбутньому необхідно повідомити орган Національної поліції.

Звернутися до органу Національної поліції можна безпосередньо або за телефоном по номеру «102». Якщо в ситуації, яка склалась, необхідне термінове втручання працівників правоохоронних органів, доцільно

зателефонувати за номером «102». До таких ситуацій можна віднести, наприклад, безпосередню загрозу життю та здоров'ю громадян; достовірну інформацію, що в певний момент може бути вчинене кримінальне правопорушення в приміщенні місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Якщо у особи, яка виявила наркопритон, звернулась до правоохоронних органів із повідомленням про наркопритон, стала свідком незаконного обігу наркотиків, виникла підозра у причетності або власній зацікавленості працівника правоохоронних органів у функціонуванні наркопритону, їй слід звернутись із повідомленням про це до органів внутрішньої безпеки МВС України або прокуратури, Служби безпеки України, інших державних органів, що здійснюють боротьбу із корупцією.

Особам, які не належать до працівників правоохоронних органів, **не рекомендується** здійснювати самовільні дії щодо припинення функціонування місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, їх ліквідації. Це пов'язано із загрозою їх життю та здоров'ю, а також можливими порушеннями законодавства, що можуть супроводжуватись наступним притягненням до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Некваліфіковані дії можуть призвести до порушення обстановки на місці вчинення злочину, втрати слідів та інших доказів, що ускладнює в подальшому доведення вини осіб, що причетні до організації та утримання вказаних місць.

У разі, якщо цивільна особа застала іншу особу при вчиненні або замаху на вчинення правопорушення, пов'язаного із незаконним обігом наркотиків, безпосередньо після вчинення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні, Закон дозволяє затримати цю особу, але зобов'язує негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 207 КПК України).

Слід пам'ятати.

Ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, за виключенням прокурора та слідчого, лише у передбачених законодавством України випадках (ст. 233 КПК України).

Наукове видання

**ВОЗНІЮК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ
ЩИРСЬКА ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА**

**ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УТРИМАННЮ
МІСЦЬ ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ,
ВИРОБНИЦТВА ЧИ ВИГОТОВЛЕННЯ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ**

Монографія

Підписано до друку 03.01.2017. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 10,25. Ум. друк. арк. 10,70.
Тираж 300 прим.

*ВД «Освіта України»
ФО-П Маслаков Руслан Олексійович
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК №4726 від 29.05.2014 р.
Тел. (044) 384-26-08, (097) 479-78-36, (050) 552-20-13.
E-mail: osvita2005@mail.ru, www.rambook.ru*

*Друк: ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49*